

12

~~К-6516~~

126629

МОЛОДНЯК

Ш К Л К С М У

ГРУДЕНЬ

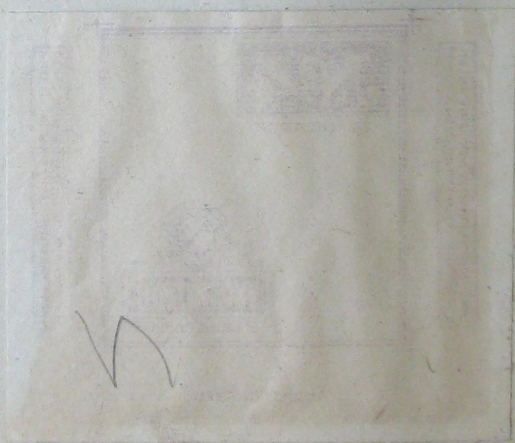
1929

Ц I H 3
50 коп.

126629

~~ПР. 1937.~~

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

О Р Г А Н Ц К Л К С М У

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

О. БОЙЧЕНКА, А. КЛОЧЧЯ, П. ЛАКИЗИ
С. ЄВЕНТОВА, П. УСЕНКА

12
(36)

53 68
ГРУДЕНЬ

1929

ХАРКІВ

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі Укра-
їнського Друку“, „Картоному репер-
туарі“ та інших покажчиках Україн-
ської Книжкової Палати.

ХРИСТОМ

ХРИСТОМ ХРИСТОМ ХРИСТОМ
ХРИСТОМ ХРИСТОМ ХРИСТОМ
ХРИСТОМ ХРИСТОМ ХРИСТОМ

ХРИСТОМ ХРИСТОМ ХРИСТОМ

ХРИСТОМ ХРИСТОМ

ХРИСТОМ

ХРИСТОМ

Держтрест „Харпосграф“
Друка друкарня
ім. В. Блакитного
Харків
вул. Карла Лібкнехта, 13

ХРИСТОМ

ХРИСТОМ

ХРИСТОМ

(ХРИСТОМ)

ХРИСТОМ

ХРИСТОМ

ХРИСТОМ

ПОЕЗІЇ

ЯРОСЛАВ ГРИМАЙЛО

ДНІПРЕЛЬСТАН

Об скелі бився водами мутними;
Нікому він коритися не звик—
Шумів віки порогами своїми
Дніпро—свавільно-гордий бунтівник.

На береги казково-малювничі
Суворих хвиль котились буруни...
Та от прийшли загони робітничі—
Країни волі і труда сини.

О, еро Рад. О поступе залізний.
Чи чуєш, Дніпре,—забувай той час,
Бо що тепер твій Ненаситець грізний
Супроти сили і воління мас?!

Вони прийшли — над гулами твоїми,
Могутнім громом залунав їх крик:
«Шумів віки порогами своїми —
Свавільний Дніпре, гордий бунтівник.

«Тепер будеш шуміти двигунами,
Крильми турбін дзвеніти ніч і день;
Тепер буде електрика над нами,
Співати праці вогневих пісень!

«Свавільну міць—у велетні заводи...
Мости повиснуть в зоряній імлі...
Тепер будуть твої підвладні води,
Із краю в край, гойдати кораблі!

«Забудеш ти у шлюзах і граніті
Ось ці слова: «коритися не звик»—
І інша слава загуде по світі,
Новий Дніпро—могутній робітник.

СЕМІВОЛОС

РАНОК У КВАРТАЛАХ

Рано-вранці,
чуть на зорі,
Сонце в землю
пускає якорі.
І сирени
пронизливий свист
Піднімає
гамору зміст...
Виринає з трамваїв
юрба,
Сонце стелить
мережево бань,
І мережить
колом зеніт.
День, як шквал,
пробіжить
по землі...
Робітничий
квартал
гомінкий...
Кожен день
у залізі
дзвінкім.
Вибиває громохкий
парад,
в тисячнім реві—крат...
Небосхилом горить
орнамент,
Закріпивши
щоранку—
метр
Із бетону,
заліза—
росте
Корпусами
широкий
степ.
Ранком—
рокоче,—
—шквал...
Гомінкий—
робітничий—
квартал...
Із бетону,
пронизливий
свист—
Закріплює
залізний—
зміст...

ЛЮБОМИР ДМИТЕРКО

НОТАТКИ У БЛЮК-НОТІ

Комсомолові Західній Україні
присвячую

Польща хора

Покірно лижуть раковини міністерських вух
Трубки біржевих телефонів...
Польща хора,—живіт опух,
Польща хора відсутністю мільйонів.
Польща кладе на живіт компрес
Зовнішніх кредитів, позик,
Польща хоче важким пресом
Зменшити революційности дозу.

Страйк

Небо, як у ніч Іванову, ліс
чорний з золотими світляками.
Завод димаря дебелим списом
пробив небо, зранив.
Вчора
завод рванувся востаннє і став;
трансмсія забила в агонії.
Сьогодні
мариться: ржа росою вкрила варстати;
пришельцями чужими на подвір'ю вагони.
«Товариші!
(промовляє комсомолец Івась)
скажу за себе, скажу за вас:
годі старітись замолоду,
гинути з голоду,
сили свої віддаючи
капіталістам на заводі».
Небо вітрилом дірявим спускається
все нижче і нижче по щоглі димаря.
Ріжуть тишу слова-леміші:
«Треба боротись, товариші!
Страйк—наша зброя! У страйкаря
Воля мусить бути залізна,
Коли страйколоми схочуть лізти—
Дати їм відсіч належним чином».
Але Івась не закінчив.
Вранці газети сповіщали петитом:
«Сутичка з поліцією...
...комсомольця вбито...».

ТРИВКА ЗЕМЛЯ

Кораблі шукають бурі. Кораблі шукають спокою. Після багатьох днів плавної, бур і гоїдання «Лавританія», бразильське фрахтове судно з вантажем уругвайських шкір, пристала до радянського берега, спинилася на спочинок у радянській гавані.

У багатьох морях, у багатьох водах побувала «Лавританія». У багатьох гаванях «Лавританія» спочивала.

Разом зі своїм судном, плавали по морях, ставали на спочинок і матроси. У неспокійних, бурхливих водах на дрантивому, розхитаному судні кожен матрос усякчас був на своїм місці, усякчас у напруженні і ладен із своїм судном разом стрінути і витримати, і встояти проти бурі. І як усюди, як по всіх гаванях, так і тепер матроси скеровували своє судно міцно і певною рукою.

«Лавританія» випустила останню пару із своїх котлів. Док був вимитий і видраєний *). Кожна частина з міді на судні була вичищена, відполірована, вигравала і мигтіла виблисками на сонці.

Аж тоді матроси розлучилися із своїм судном. Тільки тоді посходили вони на берег, ступили на землю, що про неї по всьому світі так багато наслухались, що про неї протягом довгочасного плавання так багато вони чули:

На радянську землю.

У багатьох морях, у багатьох водах матроси побували.. У багатьох гаванях ставала команда на рейд.

Всюди, по всіх гаванях світу, є для матросів однаковісінькі дешеві шинки і однаково дешеві жінки. Недовгий час свого перепочинку на землі матроси всюди заливали горілкою і перегаром у жіночому товаристві. І хоч матроси дуже довго мріяли про землю, але дуже дорого коштувало їм вернутися назад на судно, бо у п'яному гоїданні, коли ноги не хочуть і не можуть устояти, матросам завжди здавалося, що й земля непевна і нетривка під їхніми ногами.

День, коли «Лавританія» прибула в радянську гавань, був гарний осінній день, повний сонця першого тижня у позлотистому осінньому місяці вересні. Радянська гавань вся була у святковій тиші та в убранні, а вулиці навкруги були порожні.

Матроси з «Лавританії» розбрелися по околишніх вулицях, і чимало з них незабаром знайшли тут собі дешеві шинки і дешевих жінок.

А частина матросів широкою вулицею повернула до міста. Ступали вони енергійним, тверезим і через це саме таким широким матроським кроком і

*) Морський термін—вичищений до блиску.

з незвичною, як на матросів, цікавістю роздивлялися на всі боки. Радянське місто! Радянська земля! Так от вона — ця радянська земля, що про неї матроси так багато розповідають!..

Поперед усіх ішли два матроси. Старший років 40, але жиливий, широкої кости матрос. Його велика, важка голова сидлом сиділа на широких підведених трохи вгору плечах. Груди йому були широкі, мов колесо, волосисті і засмагло обвітрені. Напис на його круглому матроському кашкеті притертий був і міг означати усі назви всіх кораблів, де тільки за своє життя він плавав. І точнісінько так притерте було і його лице. Чи не три чверті віку свого проваландав він у численних портах по всіх частинах світу. Майже три чверті життя свого прожив він на хистких чардаках кораблів. І крок у нього був важкий, що брав то праворуч, то ліворуч, ніби намагаючи ґрунт. Цей матрос за своє життя мав чимало імен. Він пам'ятав: і Дік, і Джек, і Лимлі, і Меді, і Джон, і Том... Та не пам'ятав він, котре з цих імен — його власне, справжнє. Тепер другий кликав його: Гаррі.

— Стривай, Гаррі, — звернувся він. — Наші зовсім відстали. Де ми їх потім знайдемо?

Гаррі не мав найменшого бажання відшукувати відсталих. Він байдуже відповів:

— А справді, Джені, де вони нас потім знайдуть?..

І вони йшли далі.

Джені був ще зовсім молодий матрос. Усюди, в кожному порту, куди він тільки не з'являвся, усе для нього було ще як новина. Усюди він міг ще наглядіти нове щось і дивовижне. На берег він, бувало, сходив разом з Гаррі, і той раз-у-раз мусив видержувати зливу несподіваних запитань та вигуків задоволення. З добродушною терпеливістю ставився Гаррі до свого молодшого товариша. Цей юний матрос скидався більше на молодого рибалку з ірландського берегового селяця.

Та на цей раз Гаррі не менше, як і його товариш, виявив цікавості. Вони часто спиналися обидва, оглядали вулиці й людей, що траплялися їм часом на дорозі. Вуха їхні вже кілька разів напружувались, зачувши здалека музику і спів. Тепер же музика наближалась, спів ставав чутишій, а Гаррі навіть здалося, що чує він згуки якоїсь знайомої пісні.

Обидва матроси раптом спиналися перед великою і несподіваною процесією.

На всю довжину вулиці сунули великі колони людей з музикою і з прапорами. Нові лави людей текли з прибічних вулиць і безперестану вливалися в ті колони, — вони густішали і розтягались. Спів дужчав, голоснішав, і прапори над головами здималися, як надуті вітром паруси.

Джені близько притиснувся до Гаррі плечем і задихаючись сказав:

— Так це все правда, Гаррі? Усе, що про них розказують? Отак таки, Гаррі, й живуть вони всі отут?..

Уперше за весь час Гаррі відповів так ласкаво на вигук Джені:

— Правда, Джені, все правда. Дай мені по потилиці, як це неправда!

У колонах ішла молодь. Тепер обидва матроси бачили, що лави маніфестантів були виключно з молоді. За ними сипалась дівора. Багато дівчор! Так багато дівчор вкупі навіть Гаррі ніколи за своє життя не бачив.

Обидва матроси ще раз пропустили повз себе лави.

Серед розмаїтості лише до них моргали часом вузькоокі плескаті лиця китайців. З доброю посмішкою поглядало на них чорношкіре лиснуче лице негра. Цей негр широко блискав на них своїми білими зубами і на весь голос вигукував «слава» незрозумілою їм мовою. Лави підхоплювали вигук, і матроси, на превелике диво, почули чимало зрозумілих їм окликів та вигуків. На деяких прапорах матроси тепер читали зрозумілі також і їм написи.

Все стало ясно-найясніше: тут було свято, Свято Міжнародньої Робітничої Молоді.

— Боже мій!—крикнув Гаррі.—Так от іще які є свята на землі! Читай, Джені, читай! Глянь, Джені...—ніде більше такого не побачиш. Три десятки літ ходжу я по морях. У всіх портах я вивалювся, і запевняю тебе: такого ніде ти не побачиш!

На хвилину він перевів дух. Він згадав. У різних місцях, по різних частинах світу він, дійсно, бачив і червоні прапори, і подібні навіть написи на них, але відбувалося це в таких умовах, у таких обставинах, що він завжди ставився до цього, як до чогось далекого і непевного. А тут це—велика і могутня дійсність. Тут це справжня велична дійсність, що заповонила всю вулицю, всеньке місто.

Обидва матроси йшли вже разом з усіма в лавах, і Джені шкодував, що всі інші матроси позникали кудись і не марширують разом з ними. Джені ще шкодував і говорив про маленького Мака, єдиного, що його капітан «Лавританії» не пустив сьогодні із судна.

Мак був юнак-негр, що про нього тільки сам капітан Геглен знав, звідки й як потрапив він на «Лавританію». Його поставили були до кухні, але через те, що він ще дуже молодий був, щоб мати певну роботу, кожен, від капітана й до кухаря, ніколи не забував накинати на нього будь-яку роботу, яку тільки можна було знайти на судні.

Сьогодні рано-вранці, як «Лавританія» зайкорилась і матроси на доку закінчували вже роботу для спуску на берег, юнак у цей час випрасовував білі штани капітанові. З височини, з глибини неба поглядало і глибоко сріблило хвилю чисте не палке сонце. День мав бути погожий, сонячний, і капітан Геглен дуже нетерпляче чекав на свої білі випрасувані штани. Він сам стояв над юнаком і сам учив, як треба прасувати по шву, щоб передній згиб був рівний і натягнений, як дріт.

— Побризкай!—командував капітан.—Дуже на праску!

У капітана був важкий і хуткий кулак. За кожним вигуком його кулак підлітав у повітрі і підсовувався все ближче до носа та до шнї юнакові. А хлопець щиро прасував. Одним оком він увесь час поглядав на кулак капітана. Юнакові ще більше хотілося налягти на праску. Він підняв злегка праску вище і дуже струснув нею. І тут скоїлось лихо! Праска розкрилася.

Гаряче вугілля сипнуло на білі штани капітанові. Не встиг капітан Геглен спустити свій кудак, як білі штани були вже пропалені наскрізь.

— Ой, мерзото! Чорна мавпа, — зарепетував із серця капітан. — Як я тепер зйду на берег?

Його кулаки замигтіли і все намагалися попасти на найчутливіші місця на тілі Мака. Юнак не міг уже більше держатися на ногах. Він упав... Капітан моргнув, щоб його облили водою з того шланга, що обмивали з його док. Потім капітан спокійно звелів:

— Спустіть його до мишви у ящик, де канати! Хай він там здохне. Ми вийдемо в море, і його викинуть тоді морським акулам на сніданок.

Джені знав, що це не більше, як звичайна капітанова загроза. Акулам хлопця не викинуть. Але він так само знав, що то значить сидіти під замком з мишвою у ящику, де канати. Йому було тепер дуже шкода маленького Мака... І він сказав Гаррі:

— І саме ж сьогодні, Гаррі, й треба було скоїтися такій біді. Він, Мак, мусить бути сьогодні тут! Ось ідуть такі самі, як і він. І чому, Гаррі, скрізь не так, як тут? Цих от сьогодні ніхто в ящик, де канати, не кине.

Навколо шумувало й збурювалося веселе, рухливе море. Червоні прапори пливли далі й далі і все ширше й глибше заливали вулиці.

Гаррі мовчки взяв Джені за руку і мовчки вивів його з лав. Джені здивовано запитав:

— Куди?

— Ходім — сказав Гаррі — назад. У гавань. Ходім!

Джені наївно мовив:

— Хочу ще бути тут. Гарно тут... Що нам зараз робити на судні? Ми не забаримось. Ще набридне нам там...

Гаррі суворо запитав:

— Ідеш зі мною?!

Уперше Джені охоче відпустив би Гаррі, щоб той пішов сам. Але він глянув на нього і побачив: той стояв, от-от зірветься. Проте—був серйозний і рішучий.

— Гаразд. Іду!—здався тоді Джені.

Вони залишили позад себе веселу масу і йшли назад до порту. Ще здалеку очі їх серед сотень чужих щогол та димарів знайшли і впізнали низький димар «Лавританії». Тепер тільки Гаррі суворо сказав Джені:

— Зараз і він там буде. На святі. Зараз він буде на волі... Мак... Або—я не Гаррі! Ідем!

Джені роззявив рота від здивування.

— Звільнити?! А що скаже капітан?

— А ти думаєш, капітан дожидає—сказав Гаррі—поки його штани стануть цілі знов? Ідем!

— Але ж вахтенний zostався...

Гаррі більше не мовив ні слова. Він чуть-чуть затримав Джені за руку і ступив сам уперед на трап.

— Ей, вахтенний!—гукнув він, не давши Джені й озирнутись.—Вахтенний! А давай сюди хлопця! Капітан послав. Тягни його сюди.

Вахтенний стояв біля каюткомпанії і здивовано дивився на матроса: незвичне було, що вони хутко й тверезі повернулися з берега. Ще незвичніше,—несподіваний наказ випустити юнака. Він вилаявся кількома дуже присленими словами. Гукав на матросів:

— Геть! Геть! Забирайтесь!

Гаррі показав вахтенному кулака і підскочив до ящика з канатами. Обома руками схопив кільце від ляди, і струмись світла раптом ускочив у ящик.

— Ей, негрику! Де ти?—гукнув він у глиб ящика.—Кинь йому кінець. Хапай, Мак! Ну, вилазь! Марш!

Сталося це дуже хутко і дуже несподівано, і вахтенний від подиву ніяк не міг зрозуміти, що думав робити старий матрос Гаррі. Тільки тоді він схаменувся, як матроси пішли назад на трап, і Джені, йдучи останнім, обернувся був і подивився назад себе з усмішкою.

— Назад! Назад!—гукав вахтенний.—Стій!

Але обидва матроси більше не озирались. Ішли вони, хутко ступаючи і весело підштовхуючи Мака поперед себе, а Мак безпорадно озирався. Мак винувато усміхався, показуючи матросам товсті свої випнуті губи.

У багатьох морях, у багатьох водах побували матроси... У багатьох гаванях матроси стають на відпочинок. Холодними, важкими ночами у безкраїх морях мріяли матроси про ясні гавані, що виграють і моргають веселими вогниками. Багато важких ночей Гаррі мав за своє життя. Багато Гаррі за своє життя перемерівав, але шумливі й примерклі були по гаванях матроські шинки, безраднісі й видвілі були жінки, що гріли й веселили матросів. Гаррі через те так ніжно думав про свого доброго молодого товариша Джені, який міг ще вірити і сподіватися ще на щось нове й дивовижне, в той час, коли сам він—Гаррі—знає вже так певно, що нічого нового немає на землі. Та ба! — сьогодні й він цікавий до всього і ретерплячий.

Він довго водив Джені й Мака по всіх вулицях. На маніфестацію Мак спізнився. Але на вулицях траплялися ще ім гуртки молоді під веселими прапорами з веселим співом.

Мак ішов уперед мовчки й дивився на все великими зачарованими очима. Разів зо два Гаррі його запитував:

— А що, добре, Мак?

Мак не міг відповісти, бо рот йому щоразу розпирала весела усмішка.

Вже був вечір. Лихтарі світили м'яко й скупю, а вулиці ані трохи не нагадували ті залиті світлом вулиці багатьох портових міст, що їх стільки матроси бачили.

Гаррі шукав тепер міжнародній моряцький клуб. Ще опівдні бачив він плякат про великий мітинг, що мав там відбутись. Він раз-у-раз зупинявся і намагався розпитувати перехожих. Здавалося, його ніби розуміли. Після

кожного німого показу він вів своїх товаришів далі, і незабаром матроси стояли вже перед відкритими ясними дверима кліюбу.

— Єсть! Прийшли!—пояснив Гаррі.

Вони несміливо переступили поріг і всунулись у ясні великі горниці, у натовп усякого люду, в галас різномов'я. Були тут матроси з різних кораблів і з різних країв. Були тут люди різного вигляду й віку. Але Гаррі зразу впало в око, що тут просто шумують, вирують молоді голоси веселої молоді.

— Твоє свято!—ляпнув Гаррі Мака по плечі.

Він був задоволений... Він з доброю посмішкою дивився на Джені.

— А що? Доладу встругнули, Джені?!

Тоненький дзвіночок звідкілясь став забивати цей галас у кімнатах закликав публіку до великої залі. На довгих рядах лав хутко сідали люди. Людські хвилі переливалися й билися об білі лиснючі стіни. З трибуни оратори один по одному стрімко кидали через голови свої кулаки й рішуче вигукували.

Матроси з «Лавританії» не все розуміли, про що тут говорилось, але вони пильно з цікавістю дослухалися цих незрозумілих слів, що чогось ви-магали, кудись закликали. Потім один оратор говорив мовою, що всі зрозуміли, і те що він казав, також було зрозуміле й близьке.

Гаррі хотілося вголос вигукнути, що він чує тепер правду, щирю правду. Три десятки літ плаває він по морях. У всіх портах світу він побував і ніде й ніколи не бачив він, щоб робітники так весело і так вільно-урочисто святкували свої свята, як тут, як у цій вільній робітничій країні. Його вабило тепер до трибуни, до людей, що так вільно й просто розповідають про те, як робітництво провадить боротьбу у всім світі. Йому здавалося, що про все своє важке матроське життя, про все, що він зазнав, годиться розказати саме тут, де всі так добре розуміють один одного.

Він встав і звів руку, як робили це інші, коли прохали слова.

Джені злякано схопив його за руку:

— Гляди, Гаррі!—це тобі не шинок у товстої Тедді!..

Але голоси з усіх боків підхопили вже Гаррі, захочували й підштовхували.

— Кажи! Кажи!.. Розкажи, що знаєш! Слава старому матросові!

А в нього було що сказати, у цього старого жилавого матроса. У житті своїм зазнав він рабської гіркої роботи, порожнечу неробства в портах, коли ніхто тебе не бере і нікому не потрібні твої здорові руки. Він бачив у своїм житті, як лінчують негрів, і як гумові палиці поліцаїв гуляють по спинах страйкарів. Він бачив у своїм житті дітей на важкій смертельно-небезпечній роботі і знав оту безкраю беззахисність дитячої праці й дитячого життя у всім світі. Багато Гаррі бачив і знав, і його слова тепер, як важкі гір, падали в цю хвиляну залю. Він хотів перевести дух. Хотів своїм оком знайти товаришів, що згубив їх серед лав, і раптом змовк, роззявив рота... Аж дух йому засікся... У проході між останніми рядами стояв капітан Геглен і напружено дивився просто на нього, незвичайно вирачив-

ши очі. Гаррі втомлено потер рукою лоба. Гаррі переніс назад свій зір на ряди голів. Новий палкий струмінь ударив у його жилах, і він широко скинув своїми руками до залі:

— Смерть гнобителям! — гукнув він, не чуючи власного голосу. — Смерть мучителям!

Заля гула від вигуків та оплесків...

А Гаррі пішов крізь ряди до своїх товаришів.

— Тепер ходім! — сказав він. — Тепер починається щось інше.

Джені ніжно притулився до Гаррі і стиха мовив:

— Але ж наші не повірять, як ми їм, розкажемо.

— Повинні повірити! Всі повинні повірити!

Гаррі знав, що капітан чекає їх тепер на трапі, але про це нічого він зараз не сказав. Про це не хотів він тепер думати...

Ніч звисала над містом тиха і спокійна. Щогли кораблів здавалися віддаля, мов далекі погаслі свічки...

У гавані матроси здибались з кількома п'яними матросами, що верталися до своїх суден. Вони йшли, важко хитаючись, вимахуючи руками в повітрі, наче шукаючи, за віщо б ухопитись, але повітря проходило повз пальці. Повітря дратувало й кидало матросам в обличчя їх власну хрипку матроську лайку.

Гаррі раптом схаменувся: вертається ж він зовсім тверезий. Уперше за ціле життя вертається він такий тверезий на судно! Уперше за все життя така певна, тривка земля під його ногами!..

З єврейської переклав Яків Орлов.

ОПОВІДАННЯ ВІД ПЕРШОЇ ОСОБИ

I.

— Пі, — призириливо скривляється критики, а за ними й читачі, — хіба так пишуть художні твори? Одрозу видно, що Чигирин початківець! Загнуздав якогось Дмитра Капітоновича, а він уже й розповідає від свого імені історію автора. Та так же найлегше писати, кожен дурень так письменником стати зуміє!.. Ні, ти, голубчику Чигирине, коли вже взявся писати, так роби це так, як порядні письменники роблять. Починай спочатку описувати героя, далі, викинувши наприкінці розділу якогось цікавого фортеця, кинь його, і переходи до опису обов'язково красивої героїні. Потім, зведи їх до купи й примусь поцілуватись, а сам мерщій іди відшукувати героєву прабабушку й героїніного прадіда. Примусь і цих поцілуватись на втіху читачам, а далі згадай, що в кожному творі мусить бути не лише зав'язка, а й кульмінаційна крапка й розв'язка... Та щоб побільше розмов було в оповіданні, от, як треба писати!.. А так, як оце ти почав...

— Ваша правда, — мушу я спинити своїх майбутніх опонентів, — все це так! Але, що я маю робити, коли Дмитро Капітонович Шляховий суворо мені наказав:

— Слухай Віталію! Оце розповім я тобі історію про те, як брат шхатар рідного брата металіста забив. Але у мене такі умови: поперше, ти мусиш написати в оповіданні, що цю історію розповів тобі я, подруге, гонорар за твір розподілимо пополам, і третє — ти мусиш писати так, як оце я тобі розповідаю, — згода?..

— По першому й третьому пункту повна згода. А от, щодо гонорару, то...

— Що? Шкода?.. — скипів Дмитро Капітонович, аж почервонівши від несподіванки.

— Та не в тому справа, що шкода, — поспішив я його заспокоїти, а от, коли я це оповідання та видрукую в «Майбутній зміні»?.. Там же гонорару не платять?

— В «Майбутній зміні»?.. Ну, коли в «Майбутній зміні» видрукуєш, то тоді не потрібно гонорару!.. Для комсомольців я тобі ладен щодня цілі романи розповідати!.. — згодився Дмитро Капітонович і почав своє оповідання.

От бачите, читачу! Ну, як ви не розпочнете за таких умов розповідати про подію від першої особи? Всупереч літературним традиціям і бажанню автора — доводиться, бо вам же не хочеться, щоб Дмитро Капітонович мені морду побив? А він у нас такий, о, він такий...

Але слухаймо вже краще його оповідання, а то ми й так, забалакавшись, пропустили декілька фраз. А вони можуть надзвичайно цінними бути,— отже наставляйте вуха:

2.

— ...а потім померла й мати. Залишилися вони сиротами малими, немов два вагончики з рудою без щойно відчепленого паротягу-«кукушки».

Старший брат Андрій пішов зараз же служити в радгосп, а менший Микитко найнявся до місцевого багатія Бордуноса худобу пасти.

По цьому минуло декілька років. Я, працюючи на заводі, лише інколи, раз на рік—вітку навідуюсь на село до родичів, а про колишніх сусідів Денисенків і забув зовсім.

Та раз, коли я, приїхавши в відпустку на село, йшов до сельбуду, мене зупинив якийсь дебелий, чорнявий парубчак:

— Дмитре Капітоновичу!.. Ви мабуть мене забули вже?..

Я оторопіло глянув на хлопця, а зрештою згадав:

— Так це ти, Микитко! Насилу впізнав тебе!.. Та ти, брат, парубком став, іч який, мабуть і комсомолець уже?..

— Комсомолец!.. Та й ви, Дмитре Капітоновичу, старієтесь... Он уже й вуса сивіють!..

— Да,—відповідаю я,—літа йдуть... Ну, а як же ти живеш? Як Андрій, де він тепер?..

— Я, майже весь час наймитував у Бордуноса... Потім записався в спілку, почав ходити в лікнеп і навчився грамоти. Далі вступив до комсомолу й обрали мене уповноваженим по батрацтву... Оце з цього зараз і живу...— розповів парубок, коли ми сіли з ним на цямрині громадського колодязя.

— Андрій служив у радгоспі, а потім подався десь на Донбас... Тепер шахтарює й мене до себе кличе. Але я краще поступив би на завод! Ви знаєте,—у Бордуноса була своя кузня, так я в нього навчився трохи кувати й слюсарювати...

— Так чого ж, за чим діло стало?.. Поступай на завод,—порадив я йому,—зараз живна, селяни порозцітувались, так що легко на заводі влаштуватися. До того ж ти здоровий, член спілки ще й комсомолец. Зразу приймуть!.. А житимеш у мене на квартирі... Я якраз завтра їду, поганяй зі мною?..

— З охотою!—радісно відповів парубок, і ми умовилися, що завтра вранці рушаємо разом на завод.

3.

На другий день, як приїхали до міста, Микитко прийшов до мене вже з маленьким, залізним трикутником—робочим номером цеху загальних робіт, великого металургійного заводу.

Скільки радості було, коли він перший раз збирався йти на зміну.

— От, дядьку Дмитре, і я вже справжнім пролетарем став!.. То дарма, що в цех поганий попав—вагони розвантажувати доведеться. Я дужий, витримаю, а там, дивись, і в механічний перейду!..

З такими мріями Микитко широко взявся до роботи. Записався на профтехкурси, зв'язався з комсомолом і з того часу не було жодної хвилини, щоб він не був чимсь зайнятий. То робить у цеху, то курси, то комсомольські збори, а то так сиде,—читає.

Ненажерлива натура молодого селянка ніби хотіла за місяць ввібрати в себе вікову культуру міста. І лише для того, щоб написати листа братові, уривав він дорогий час. А слід сказати, що листування в них було зразкове. Щотижня Микита отримував від Андрія листа й зараз же йому відповідав.

В цих листах,—читав їх мені Микита,—брати ділилися всіма своїми думками. Вкладали в них всі свої пляни на майбутнє й ділилися враженнями за тиждень. Я не знаю, чи то любов братерська,—чи жадова до писання людей, що довго були цього позбавлені, примушувала їх писати щотижня, але це увійшло їм в обов'язок.

4.

За рік—Микити не впізнати. Де й поділася його колишня сільська неохочість. Ніби разом з пальтом «реглан», і кепі з великим козирком, він надів на себе весь вигляд пролетаря. Та не лише зовнішньо змінився парубок. Змінилося в ньому все, навіть психіка. Колишній селянин, що в нього серед зими льоду не випросиш, став чутливим товаришем, завжди готовим допомогти іншому. Курси підкували його не лише технічно, але й підняли загальний культосвітній рівень... Так, заводський колектив зробив з Микитка нову людину—пролетаря.

Жив він весь час у мене й особливо дружив з середульшою дочкою Люсею, яка щойно профшколу закінчила. Я вже так і намітив його зятем собі та й він сам, одного вечора зашарівшись, немов від полум'я мартену—сказав:

— Знаєте, Дмитре Капітоновичу,—ось, коли мене переведуть у механічний, віддасте за мене Люсю?..

— А чого ж—кажу,—ти парень хороший!..

Перейти в механічний—у Микитка була давня мрія. І йому, кінець-кінцем, пощастило: райком комсомолу ухвалив послати Микитка в механічний цех, секретарем осередку й працювати на станку,—кваліфікуватись...

Ви розумієте його, і всієї нашої сім'ї радість, коли одного разу він, ідучи на завод, оголосив:

— Це вже я востаннє йду в цех загальних!..

— Так... запнувся Дмитро Капітонович, і по хвилі продовжував:—він справді тоді пішов востаннє, та не тільки в цех загальних, а й взагалі на завод...

5.

На другий день, коли я, не діждавшись Микитка з роботи, стурбований пішов у цех, то довідався, що Микита Денисенко загинув від нещасного випадку на виробництві...

Дмитро Капітонович знову запнувся, а я, користуючись цим, запитав:

— Але при чому ж тут його брат Андрій, коли Микитко загинув від нещасного випадку на виробництві?.. Ви ж казали, що розповісте мені про те, як брат шахтар, рідного брата металіста забив?

— А воно так виходить!.. Та ти візьми краще почитай сам ось цього листа, що його я отримав на третій день, опісля Микитиної смерті, від Андрія... Сам зрозумієш!..

Я зрозумів, що старому далі важко розповідати про загибель свого майже зятя і мовчки взявши листа почав читати:

Рудня № 7 29-XII.

Здоров, дорогий брате Микито!

Листа твого від 19-XII—одержав. Дуже радий, що ти знайшов собі кохану дружину та ще й дочку Дмитра Капітоновича. Знаючи його, я певен, що й дочка у нього гарна людина. Отже, бажаю тобі щастя у сімейному житті.

Радий я також і тому, що ти перший на заводі розпочав соціалістичне змагання, знизивши розцінки на виграшки руди. Хоч ти мені про це й не писав, але я довідався сам з вашої заводської газети, що ти мені її виписав. У нас змагання теж розгортається...

Та все ж, найбільше мене тішить те, що ти нарешті переходиш у механічний цех. Поперше, там не така тяжка робота, а подруге, здобудеш собі кваліфікацію. А в цехові обших, хіба довго до гріха? То рудю може сипнути з естокад на голову, а то ще гірше...

Ти знаєш, у нас рвуть руду динамітом. Іноді він замкне й не вибухає і патрон залишається в руді... Недавно це було зі мною. Заклав я патрон, а він не вибухнув... Потім я про нього забув і він мабуть поїхав кудись на завод. Добре, як обійдеться добре... Але так мене сумління мучить, що хоч під землю ховайся!..

Ну всього. Пиши.

Твій брат—Андрій Денисенко

— Прочитав?—запитав Дмитро Капітонович, коли я повернув йому листа.

— Зрозумів?..

— А чого ви думаєте, що це саме Андрій патрон забив Микиту?..

— Тьфу, який ти Хома невірний!.. Ну, на ще ось цю бумажечку почитай...—подав він мені маленький аркуш паперу, що на ньому друкарською машинкою чіткими літерами було вистукано:

Довідка.

Микиту Денисенка, робочий № 10021, що працював у цехові загальних робіт, 29-ХІІ-28 р. забито підчас розвантажування вагону з рудою вибухом динамітного патрону.

Як встановлено,—вагон з рудою, що в ній був патрон, працює з рудні № 7.

Начальник цеху (підпис)

- Пхїл!..—знову призириливо скажуть критики, а за ними й читачі.
- Схематично, нудно і жодного поцілунку!..
- Зате факт!..—відповім я словами Дмитра Капітоновича.

С. ПЕТРЕНКО

НАТАЛКА

Зараз одинадцята година. Полковий сурмач давно програв зорю. Галасливий табір миттю затих, зацімів, лише вартові сірими тінями поволи ходять доріжками. Ліс стиха шумить верховіттям і наспівує якоїсь невразної, тужливої пісні.

Мені не хочеться спати. Я сиджу в леннаметі й думаю. На мене зі стін дивляться наївно розмальовані ескадронним художником суворі проводирі, а вітер несе з степу пахощі молоді осені. На столі перед мене лежить невеликий клаптик пожовклого паперу, вирваний з ученьського зшитка з косяками, а на ньому синім олівцем, що розплився й постирався від часу, великими, кривими літерами виведено кілька рядків.

Я раз-по-раз перерчитаю ці косі, загнуті в кінцях рядки, хоч знаю вже їх на пам'ять. Заплющую очі, відхиляю голову на спинку лавки, усміхаюсь, а в очах стоять ті косі рядки з незграбним підписом: Наталка Берегова.

Наталка! Якого бешкету наробила оця Наталка два роки тому в нашій хоті, ба навіть у цілій полковій школі...

**

Це було два роки тому.

Після дев'ятимісячного навчання й щоденної манежної їзди на голім плацу за нашими казармами, нас забрали на великі маневри.

І ми «воювали» з місяць.

Невимовно прекрасне Поділля в буйних садах, невеличкі села з чорними дерев'яними хатками в безконечних соснових борах на Волині пропливали перед очима, як у кіні. Хотілось зупинитись у кожному ярку, в кожному селі, послухати, як дзвенить від найменшого подиху вітру сосновий бір, придивитись до оцих людей, що живуть у чорних соснових хатах і так незвично для нашого вуха вимовляють: кунь, вуз...

Але ми не мали часу. Ми цілими днями, а частіше ночами, обходили «синіх», а «сині» нас, і лише два рази за час маневрів «мирились».

Тоді командири обох «ворожих» сторін,—і «сині» й «червоні»—сходились десь у великому саду, чи в лісі, і жагуче доводили одні одним, що якраз вони в дійсній бою були б переможцями, а ми, рядові бійці, відпочивали, гостили своїх «ворогів» махоркою, ходили разом до селян по яблука і розповідали веселі пригоди з життя на маневрах.

Але ж війна є війна. Другого дня чуть-світ наша бригада знов ішла полями й лісами, висилала далеко наперед розвідескадрони й окремі роз'їзди, ховалась у лісах і селах від «ворожих» літаків, що чорними кружками по два й по три кружляли над нами день-у-день, і вночі надолужувала прогайний час.

Довгі переходи вдень і вночі, розвідування й польова варта дуже стомлювали нас. І ми, їдучи одного разу широчезною долиною й коняючи на конях, надзвичайно пораділи з неперевіреної чутки, що недалеко в селі Потоках нам буде дньовка, що будемо стояти і відпочивати в селі аж два дні.

Незабаром чутка підтвердилась найреальніше, бо начальник школи наказав нашому командирові чоти, Тищенко, вислати два квартир'єри наперед.

Охочих їхати квартир'єрами знайшлося багато, майже вся чота, але виділити треба було лише двох, і командир Тищенко, подумавши хвилину і не повертаючись до чоти, голосно викликав:

— Товариш Дацько й Сахань—до мене!

Дацько радісно підморгнув правим оком і лівим вусом своєму сусідові, а неповоротний, кругловидий, як місяць, Сахань засяв радісною усмішкою й обидва поїхали до командира, і, офіційно козирнувши, запитали:

— Що накажете, товаришу командире?

Тищенко, подивившись на них по черзі, ніби зрівнюючи молодецького Дацька й вайлакуватого Саханя, сказав:

— Їдьте до начальника школи, поїдете квартир'єрами від нашої чоти...

Потім повернувся до Дацька й додав, сміючись:

— Там же дивіться, Дацько, щоб квартирі були добрі, та щоб вода недалеко була... Ну, їдьте.

Дацько хитрувато приплющив очі й, стверджуючи, похитав головою, а Сахань зробив з обличчя підповню й обидва «на рисях» поїхали в голову колони до начальника школи.

Вся чота, заздро провівши очима Дацька й Саханя, раптом ожила й заворушилась. Дрімота миттю одлетіла десь далеко й ми весело почали розмовляти про дньовку, про дівчат і гулянки.

Невтомний балакун, наш гармоніст Касян Задояний пригадував безліч пригод на дньовках і, плутаючи правду з брехнею, змішув усіх вигадками. Настрій утворився чудовий.

Надвечір ми вступили в велике, поросле буйними садами, село Потоки. Наша полкова оркестра, їдучи попереду на білих ксях, грала розвеселого марша, а ми—ескадрон за ескадроном їхали позаду, купались у лилюзі і в хвилястих згуках маршу, дерли високо голови й весело моргали на дівчат.

На нас вийшло дивитись усе, що було живого на селі. Кетяхами позвирісали на воротах поважні дядьки, тітки, червонощокі дівчата й мовчки проводили нас очима, охоче відповідаючи на запитання чи жарт якогось дотепного штукаря.

Навіть старі діди й баби повиповзали з своїх належних місць і боязко визирали з-за тину на безкінечну колону вершників, що так завзято й весело співали:

«Веді Будьонний нас смелеє в бой».

Друга чота вигукувала якнайдужче:

«А червоні козаки—вони добрі люди,

Як обніме, поцілує—злипаються губи».

а ще далі стелилась тужлива пісня про те, що

«Не один та й у дорозі коник іспіткнеться,

Не один з вас соколята кров'ю обіллється».

І оркестра, і пісні створювали урочисто-веселий настрій, а ми це відчували й не шкодували легенів.

Так із співами ми під'їхали аж до двору, де на воротах великими літерами крейдою було старанно виведено:

Подкова школа 1 взвод.

За ворітьми стояв Дацько, палив цигарку й виглядав нас. Забачивши свою чоту, він по-хазяйському відчинив нам ворота й повів рукою в повітрі, мовляв: дуже прошу.

Ми в'їхали в широке подвір'я, потім на тік і тут побачили під клунєю Саханя. Він сидів на віссяних снопах і швидко жував груші, а круг його було накидано безліч качанів. Ми заздро поглянули на Саханя, зрозуміли, як то корисно їхати вперед квартир'єром, і почали розсідлувати коней.

І думкою, і вголос ми хвалили Дацька за те, що вибрав добрий двір для чоти. Навіть зосереджений Іван Чорний, наш активіст і бібліотекар, купо похвалив Дацька.

— Молодець Дацько, подвір'я вибрав, що нада...—помовчав трохи й додав:

— Грубò!

— Да, парень душевний—тоненьким голоском проспівав тендітний Осипець—от щоб було послати самого Саханя, то мабуть тільки й бачили б, як він груші їсть.

Осипець заздрив Саханеві, це видно було, і намагався чимось його вражити, але Сахань сидів собі, їв груші, аж за вухами тріщало, і доброзичливо поглядав на нас, зрідка огризаючись. Ця доброзичливість впливала на нас, стомлених, закурених і голодних, як м'ясний дух на голодного, і ми вже гуртом почали відчитувати Саханя.

Підчас найбільшого запалу до клуні пройшла дівчина. Йшла вона спокійно, крутила кошика в руці, ніби граючись, і скося поглядала на нас. Ми не встигли добре роздивитись, як її синя спідниця, вишивана сорочка й рябенька хустина на голові впрінули в чорному отворі брами. Всі ми враз затихли, перемигнулись і чекали, поки вона вийде з клуні, щоб краще роздивитись на неї.

Незабаром дівчина вийшла з клуні вже з повним кошиком картоплі й помалу попростувала током на подвір'я.

Це була красуня. Струнка й гнучка, як молода деревина, з чорними, як вугіль очима під чорними бровами на смаглявім свіжім обличчі, вона йшла легко й граційно, трохи схилившись на правий бік до кошика, спугнвши очі долу.

Ми, як по команді, кинули свої кобури з вівсом та перекидні торби з різним походним добром і мовчки здивовано дивились на неї, а вона йшла під нашими гіпнотичними поглядами й мабуть почувала себе трохи ніяково. Я гадаю, що будь-який режисер дорого дав би, щоб зняти оцю неспідробну картину щирого, німого зачудовання.

Але десь із-за коней виринув Дацько і змазав усю картину єдиним помахом. Він звернувся до дівчини, як до давньої знайомої, цілком спокійно й діловито:

— Наталко. Чи немає в вас довбні? Може б ви дали нам її позабавити кілки на конов'язь...

Дацько говорив спокійно, може занадто спокійно, і нам здалось, що він тому так говорить, щоб показати, як він близько знайомий з цією дівчиною.

Наталка зараз же поставила кошика серед току, привітно глянула на Дацьку й промовила чудесним, чистим контральтом:

— Та була десь, пошукаю—і пішла під ожеред шукати довбні.

І бувають же тобі отакі голоси. Я був редактором сгінної газети й мені довелося згризти не одного олівця, підшукуючи «образи» для художньої прози або рим для віршів про героя командира, про невтомного вартового тощо. Це шукання перетворилося в звичку і зараз же «образи» почали товпитись у мене в голові: «її голос продзвенів як весняний ранішній вітер у сосновім бору»... Ні, не так: «її голос продзвенів сталевую міддю»... Опам'ятавшись і вилаявши себе дурнем за «сталеву мідь», я подивився на Наталку. Вона несла довбню до гурту і хлопці, що іншим разом з великою охотою обминали це знаряддя, цілою зграєю побігли назустріч, щоб вихопити довбню з Наталчиних рук. Над довбнею счинився тиск, як буває над футбольним м'ячем. Але, як тільки довбня випала в Наталки з рук, ніхто її не хотів брати.

Наталка дивилась і широко реготала. Пишні червоні губи відкрили два разки білих рівних зубів—так вона була ще краща.

Дацько в змаганнях за довбню участі не брав, а став собі спокійно проти Наталки, крутив цигарку з махорки «Музикант» і намагався налагодити розмову. Він добре пам'ятав, що нам, курсантам, серед населення треба «провадити роботу», тому мабуть і почав з сельбуду:

— Ну, так як же воно тут у вас на селі... сельбуд є?

— Ні, сельбуд у Війтівцях, а в нас хата-читальня.

— А дівчата ходять до хати-читальні, книжки й газети читають?

Наталка розповідала, що як був у них учитель Андрій Степанович, то дівчата до хати-читальні ходили, вистави ставили, навіть вона, Наталка, грала Галю в п'єсі «На першій гуді». А тепер Андрія Степановича забрали до війська, а на його місце прислали вчительку Ніну Петровну. Учителька почала була збирати дівчат, читала їм книжки й журнали, та один верховода, Панько Куцорук, підбив ще кілька парубків і тепер мажуть двоєм ворогів всім дівчатам, що ходять до хати-читальні.

— Та що ж на нього власті в селі нема, чи що?

— Власть то є, та не хочуть зачіпати, бо в нього, кажуть, наган,—ще застрелить... Він може.

— Уб'ється мало!! От, чударес! І ти нікуди не ходиш, боїшся?

— Та не так його боюся... мама в мене строга, не пускають...

Так помалу з «культурної» теми розмова перейшла на побут. Наталка охоче розповідала нам про селянське життя, а ми слухали й милувалися її

оксамитним голосом. Коли вона говорила, брови в неї підіймалися і чорні очі більшали й блищали, як дві зорі, верхня губа в лівім куточку теж ледве ледве чомусь підіймалась і кривилась, і це надавало їй зворушливо-дитячого вигляду.

За кошика вона ніби забула й нікуди не квапилась, а ми, хоч знали, що треба ладнати конов'яз, проте теж не квапились.

Розмова йшла, як по маслі.

Аж ось з хати на ганок вийшла огрядна вже сива жінка, обшнута полотняним хвартухом, поставила козирком над очі долоню, подивилась проти сонця по двору й, забачивши Наталку серед нас, грубим голосом вигукнула:

— Ната-а-лко! Наталко-о! А дубом би ти стала! То я дурію та туманію—де вона поділась, а вона собі постоенки справляє!.. Ні стиди їй, ні сорома! Неси картоплю...

Запанувала ніякова мовчанка. Наталка зашарілась, як мак, схопила кошика з картоплею, ніяково усміхнулась і швидко пішла до хати, кинувши на ходу:

— Ой, і забалакалась же я з вами, вже мама лаються...

Ми злісно подивились на ганок, де стояла «строга» Наталчина мати і неохоче почали ладнати конов'яз.

Ні, Наталка—дівчина особлива. Що красива—то так, про це нічого й казати, але ж що щира та товариська, так ми мало таких і бачили.

Кожен намагався визначити яка то щира та красива Наталка, порівнював з іншими, й виходило, що таких дівчат мало, або й зовсім нема.

— От, так дівчина! Своя в доску!—резюмував гармоніст Касян Задонний.

Навіть серйозний активіст Чорний промовив баском:

— Оце так да-а-а!

Лише наш шкільний писар Плотницький з мишачими гострими очима й з тоненькими, як мишачий хвіст, вусиками, спробував зразу сісти на свого коника:

— Ех і бабець! Шкода, що одна!

Але ми визвірились на нього. Нас ображало таке ставлення до Наталки.

Рішучий Падалка подивився на Плотницького приплюсненими очима, злісно кинув—«ех, ти, жеребець чортів», і одійшов до свого коня, а Плотницький образився, надув губи й замовк.

Давько ходив з чудною посмішкою й мовчав, ніби криючись з чимось від нас.

Що казати—Наталка всім нам подобалась і ми ходили по тьоту, ладнали конов'яз і розмовляли лише про неї.

Я вже казав, що був редактором шкільної газети «Йдемо вперед». Наша газета взяла перший приз серед тридцяти чотирьох стінгазет у дивізії і за це була зфотографована і вміщена в журналі «Військор». Редколегія, тобто я, маленький, надзвичайно рухливий художник Зайцев і член редколегії—довгов'язий флегматик Парій, мали велику втіху бачити себе поруч з нашою

газетою в «Військорі». Дивізійний кореспондент Мураш підбадьорував нас і заохочував не поступатись першим місцем і надалі. І ми з шкіри лізли, щоб зробити найкращу походну газету.

До нас у чоту прийшов воєнком школи «так сказать», як ми його назвали, Злов.

— Ну, хлопці, треба, таска-ать, братись до газети, щоб таска-ать на завтра вона вже була готова.

— Товариш воєнком—скривився я—та в нас же мало матеріялу, та й два дні будемо стояти...

Воєнком ввіймав у свої глибокі очі мій неспокійний погляд і роздільно, твердо промовив:

— Ви, товаришу редакторе, таска-ать, завжди однієї співаєте, і до того ви трохи таска-ать ледачий—я вас знаю. Щоб вас не шарпали, скажіть командирові чоти, що я наказав звільнити вас од нарядів, а газета, щоб узавтра була. От що...—І пішов.

Я знав воєнкома Злова, і знав, що це його останнє, «таска-ать», слово, а тому зараз же почав збирати редколегію—Парія і Зайцева і гукнув на хлопців, щоб подавали «матеріал».

Редколегія швидко зібралась і ми пішли до хати просити дозволу розташуватися у вільній кімнаті на столі «творити» газету.

На порозі нас зустріла «строга» Наталчина мати, недовірливо, косо оглянула і поведла в простору, чисту кімнату. Там вона зняла з столу помержану скатерку й вийшла.

По стінах висіли в два ряди образи, оздоблені позліткою і завітчані сухими васильками. Зайцев мовчки показав пучкою на образи й на двері до другої кімнати, підморгнув оком і почав розстелати на столі великий аркуш паперу, щоб почати малювати заголовок: величезну кінську підкову з перехрещеними в середині шаблями, завязаного озброєного з голови до ніг кінотчика на баскому коні, що дивився в бінокль далеко, аж за кордон, і різнокольорові слова: «Йдемо вперед».

Зараз же Зайцев заявив, що йому бракує різного приладдя: ну, хоч би кілька шклянок на фарби, літепла, ножиць...

Довелося мені йти до «строгої» Наталчиної матері по всі ці причандали. Я зайшов до них у кімнату. Стара стояла біля печі, обпершись руками й підборіддям на рогаці, і дивилась на сивенького, тихого на вигляд чоловіка в білій сорочці, що сидів край столу, згорнувши руки перед себе. Наталка сиділа на лаві з якоюсь білявою, худенькою дівчиною й оббирала кукурудзяні качани.

Я звернувся безпосередньо до старої і якнаймиролюбивішим голосом попросив дати нам зо дві шклянки, літепла й ножиці. А щоб переконати хазяїв, що я людина добра й чесна, навіть погладив по спині гладкого білого kota й промовив ніжно:

— Ех, ти, гладкий... У нас удома був такий, так горобців ловив...

Стара косо подивилася на мене й бовкнула:

— Наталко, дай йому шклянку та влий літепла.

Наталка скочила з лавки, взяла на розмальованому миснику шклянку й дві чарки, влила літепла й подала мені. Я чемно подякував і вийшов.

Мені того вечора ще не раз довелося ходити до старої просити ножиць, трохи борошна на клей, підлити гасу в лямпу тощо. Сувора хазяйка ніби звикла до мене і навіть сама почала розмову.

— А скажіть,—оце всі комуністи, що пишуть та ходять до вас?

З її слів чути було, що вона уявляє собі комуністів мабуть чи не з рогами. Я рад був віддати свою частку на політроботу серед «мирного населення» і прочитав їй цілу лекцію про комуністів: чого вони домагаються і що роблять, і вже добрався до Комінтерну, але художник Зайцев прочинив двері, всунув голову в кімнату, послунав трохи й насмішкливо пропонував:

— Товариш ледахтор! Чи ви думаєте до третіх півнів політгодину провадити? Ідіть та будемо видумувати заголовок на «Осоавіахем».

Я доброзичливо побажав хазяйці надобраніч і вийшов.

Робота кипіла. Зайцев малював страшні батальні картини з баскими кінсьми, подібними до тих, що на них Георгій Побідоносець душить змія, чіпляв закарлючені великі носи й вивірчував ноги тим, що потрапили до відділу «На спис», одхиляв голову, милувався на своє писання і знов малював.

Ми з Парійом розбирали, переробляли й переписували дописи, написані незграбними літерами олівцем на клаптиках паперу з бльокнотів, а козаки з нашої чоти безперестанку ходили з хати й до хати подивитись на газету й додати, що Кайстро спросоння сів не на свого коня, Василь Скиданюк зосліпу впав у яму і т. ін.

Наталка від нас не відходила. Вона спочатку лише часто переходила через кімнату, рада була, як її про щось питали або прохали принести, а потім сіла і з цікавістю стежила за роботою. Вона охоче розповідала про своє життя, слухала про наші пригоди і вже знала, як звати деяких хлопців.

Ми просили Наталку написати дописа в нашу газету в «Місцевий відділ» про розбишаку Панька Куцорука, що маже двогтем ворота, але вона відмовилась, сказала, що пише дуже погано і що ми з її писання сміятись будемо. Тоді я сказав, що напишу сам, а Зайцев намалює Панька, нехай лише Наталка розкаже, який він.

Наталка глянула на носаті, кирпаті й кривоногі постаті у відділі «На спис», мабуть уявила намальованого Панька й зареготала.

— Намалюйте його з отакеним носом, тільки, щоб чуб був та в піджаці й у червоній сорочці.

Зайцев зараз же почав малювати Панька, а Наталка додавала подробиці, і врешті ми побачили намальованого парубка з розбишацьким обличчям, величезним чубом, що вибивався з-під картуза на лоб, у червоній сорочці і з квачем у руці. Він мазав квачем ворота. Під малюнком стояв напис: «А не ходи до хати-читальні!».

Наталка сміялась і казала, що Панько як побачить—скажеться.

Незабаром до нас увійшов Дацько. Він став на порозі, не зачинаючи дверей, глянув з-під козирка на Наталку й кивнув головою, запрошуючи її на двір.

— Наталко, йди-но я тобі щось скажу...

Наталка зашарілась, встала і вони обое вийшли на двір.

Ми здивовано подивились один на одного: які це такі справи можуть бути в Дацька з Наталкою?..

А пізно вночі, закінчивши газету, я йшов до клуні спати й бачив їх обох.

Вони сиділи на камені під коморою і чути було, як Дацько щось бубонів. Забачивши мене, він замовк і почав насипати в папірець махорки, а я пройшов до клуні, ніби не помітив їх.

Я довго не міг заснути. Лежав горілиць на вівсяних, запашних снопах, слухав як брязчали залізними чомбурами коні на конов'язі, сопли й хропли, а іноді говорили спрощені козаки і думав про Наталку й Дацька. Ні, я заздрих Дацькові, перевертався з боку на бік довго, і не чув, коли він прийшов.

*
*
*

Ранком наша газета висіла, пришпилена до причільної стіни і далеко з вулиці видно було довгастий чотирикутний шмат паперу з червоним верхником у заголовку й дрібнішими малюнками в шпальтах.

Хлопці підходили до газети купками й читали про нашого ворога Пілсудського та про те, що ми війни не хочемо, але, коли хтось захоче з нами воювати, то червона кіннота революційними клинками одіб'є охоту нас чіпати, шукали в «Побуті» тих, кого «протягнули», і додавали ще свої коментарі.

Навіть сільські чубаті парубки підходили до газети й читали про те, що «на маневрах виявляється бойова міць червоного кіннотчика» і що «курсант з другої чоти Сахно Михайло їздить уже три тижні з одним п'ятаком і щодня вхитряється купувати за нього груші й яблука»...

Далі назбирався чималий гурт чубатих, засмаглих парубків і наш активіст Чорний, скориставшись з нагоди «провести роботу» серед сільської молоді, почав розпитувати—як і нащо пишуть стінну газету.

— Ось ми написали про одного курсанта, як він «купує» щодня груші, а він прочитає і більш не купуватиме, бо це «не сознательно». Або от, розказала нам одна дівчина про вашого Панька Куцорука—ми й про нього написали й намалювали.

Гурт подався наперед. Один парубок голосно прочитав, що «в селі Потоках хлопці несвідомі, а найбільше Панько Куцорук. Він маже дьотем ворота»... Потім подивились на розбишацьку Панькову постать з квачем у руці, почали прискати в кулак і оглядатись.

З гурту одійшов високий прищуватий парубок з напушеним на лоб чубом, в червоній сорочці під жилеткою і з залізною ковінькою на руці, озирнувся, зісно глянув на газету й хрипким голосом промовив:

— Знаєм, знаєм чия це робота! Це Наталя розказала. Нехай же навчається—це їй даром не пройдуть... Трохим, Андрій—ходімо!

З гурту вийшли ще два парубки з залізними ковінками й пішли разом з високим вулицею, розмахуючи руками й оглядаючись на гурт.

Парубки розказали, що той високий і є Панько. Вони злорадно реготали, але видно було, що його боялись. Один низенький, кирпатий навіть зауважив.

— Да, тепер Наталці буде плохо...

Саме в цей час Наталка переходила вулицю з повними відрами й наближалась до нас. Той самий кирпатий парубок, виступив з гурту й гукнув:

— Одягай кожуха, Наталко, нахвалявся Панько тобі на хвіст соли насипати!..

— Ну, це вже слабò,—вигукнув Падалка—що ж це, кожний двогтарник має право битися? А кольки він не хоче?

Наталка поставила відра, здивовано подивилась на гурт, мабуть згадала намальованого Панька й засміялась.

— Ой, і страшний же він мені, як позаторішній сніг. Нехай но вперед прищі повидушує. — І пішла в подвір'я.

Видно було, що вона не боїться Панька. Парубки розказали нам, що Панько «ходив» до Наталки, навіть сватів заслав, але Наталка тільки сміється з нього, а про заміж і чути не хоче. Мати хотіла Панька в зяті й гризла Наталку день і ніч. А батько в неї плохий і не неволить.

— Нехай,—каже,—йде за кого хоче, це ж не на володара йти, а на цілий вік жити.

Тепер вона з матір'ю «не в ладах».

Ця історія піднесла Наталку в наших очах на мученицький постамент, і через півгодини вся чота знала, що Панько нахваляється побити «нашу» Наталку.

Так, так. Наталка вже була «наша». Коли до нас заходив хтонебудь з другої чоти і питав, «що то за одна», ми здивовано дивилися на чужака й відповідали:

— Та це ж наша Наталка!

— Як то ваша? Чого вона ваша?

— От чудак! Хіба ти не знаєш?..

І починали розповідати історію про Наталчин «допис», про те, що Панько нахваляється її бити, але нехай тільки спробує пальцем «тронутися», то ми йому...

А «наша» Наталка весело ходила по двору, привітно жартувала з нами і все частіше здибалась з нашим Дацьком.

Вона вже звала його Іваном, як давнього знайомого, а він дивився на неї закоханими очима й питав:

— Ну, так що ж, боїшся Панька?

— Пхі, аж нікуди! Що він мені зробить?

— Що ж зробить—впіймає ввечері й наб'є, або ворота вимаже двогтем.

— І не наб'є, і воріт не вимаже. Нехай он краще подивиться на себе—який гарний у газеті—ха-ха-ха!

її, очевидно, тішила пригода з Паньком і вона боялась за себе менше, аніж ми за неї.

«Строго» мати Наталчина мабуть помітила, що доччині відносини до Дацька перейшли межі простого знайомства і цілий день нагукувала на неї, щоб вона не застоювалась, а на Дацька почала дивитись скоса.

Вечорі на вулиці, біля нашого двору була прощальна вечірка. Ех, і гуляли ж! Зійшлася мало не вся полкова школа, найшло багато селянських хлопців і дівчат. Касян Задояний не жалів ні пальців, ні голосу на приспівки, а гармонія дрібно витинала увесь вечір, змінюючи польку на гопак, а гопак на бариню.

Козаки запрошували дівчат до танцю, крутили ними, аж вітер гуя кругом, а ті, що не танцювали, стояли кругом, припліскували в долоні й приспівували.

Повний місяць плів поволі над селом і ніби став серед неба подивитись на буйну, галасливу юрбу, що прощалася з дівчатами і з дньовкою.

Танцювала й Наталка. Та як танцювала! Скоком-боком вийшла з гурту до Дацька й пішла колом рівно, як пава. Обійшла коло, махнула рукою, ніби сказала:—ех, пропадай-пропадом усе!—зразу стрепенулась і перейшла на козацький гопак,—з вивертами, кивами-моргами. А Дацько круг неї ходором ходить, навприсіди, кашкета на потилицю, а руками й ногами таке виробляє, що держись.

Ех, держись!

Можна було подумати, що вони забились—хто кого перетанцює.

І перетанцювала таки Наталка. Дацько останній раз присів, тупнув ногою і вийшов з кола, посміхаючись, а Наталка танцювала й танцювала.

— Оце так Наталка! Кинь, годі вже, ноги заболять!

— Нехай танцює, взавтра вже не буде танцювати...

— Оце так да!—другий раз похвалив Наталку наш Чорний.

Нарешті Наталка обійшла останній круг, тупнула ногою так як і Дацько і вийшла з кола.

Нашим вигукам не було кінця. Ми горді були, що перетанцювала «наша» Наталка.

Гармоніст Касян Задояний відпочивав, крутив цигарку й казав, що йому ніколи не доводилось так довго грати. Гурт шумів і гудів, як рій, і вимагав від гармоніста й гопака, і польки, і барині разом.

І раптом серед гурту пішов якийсь рух, перешіптування й кашлі. Почулось неспівне:

— Панько з братвою йде...

Просто на гурт ішли чотири парубки, занадто голосно розмовляли й розмахували залізними ковінками. Видно було, що вони п'яні. Попереду йшов Панько, розхристаний, з кепкою на потилиці, й погано лаявся.

Весь гурт миттю вщух, найжачився й чекав, що то воно буде.

Все це сталося так несподівано, що перед Паньком навіть розступилися, дали дорогу, а він ішов, роздивлявся навкруги, ніби когось шукав. Забачивши Наталку, Панько попростував до неї, став і злісно вимовив:

— Ось вона... писака!—і замірився палицею.

Дацько миттю заступив Наталку й спокійно запитав:

— А чого тобі від неї треба?

— А тобі яке діло?

— Слухай, парень, забирайся відкіля прийшов, бо я тобі як покажу, діло...

— Хто?

— Я...

— Ти?

— Та я ж...

— Ах ти, зануда!..

Залізна ковінька Панькова занеслась над Дацьком, але в ту ж мить чорною блискавкою мигнула над головами й десь жалібно дзенькнула об тин.

Панько прожогом кинувся через гурт, Дацько за ним. Чути було, як потупотіли вони вулицею, а далі почувся сухий, короткий постріл.

Е, це вже не переливки. Ми цілим гуртом побігли на постріл і знайшли Дацька й Панька серед вулиці в поросі. Вони борюкались, шарпали один одного, як звірі, тяжко сопли й кректали, як під великою вагою.

Кроків на два од них одиноко й мирно лежав наган, вилискуючи чорними боками проти місяця.

Чорний, що біг поперед усіх, схопив нагана, а ми розтягли Дацька й Панька і держали їх за руки. Вони трусились, як у пропасниці й поривались один до одного. У Дацька з лівої долоні капала кров.

Ой, і галасу ж ми наробили!

Назбігалась сила народу, товпились, допитувались в чім річ, кричали й щось радили. Дівчата боязко стовпились під тиню і мовчали.

Вийшла Наталчина мати. Побачивши забрудненого Панька й закритавленого Дацька, вона, мабуть зрозуміла в чім справа й погрозово поклікала:

— Наталко! А йди но додому...

— Та зараз... Ідіть.

— До кого я кажу? Іди мені зараз до хати!

Наталка шарпнулась і швидко пішла в двір. Чути було, як вона з матір'ю про щось тихо сперечалась.

Мабуть довго ми ще стояли б на вулиці стовпищем, але на галас прибіг начальник школи й поклав усій справі кінець.

— Що тут таке? Чого вся школа на вулиці?

— Товариш начальник, тут ми гуляли, а прийшов оцей громадянин і почав битись...

— Сам почав битись, ви його не чіпали?

— Ні, сам. Прийшов п'яний, з залізною ковінькою... Дацька ранив.

— Як то ранив?

— З нагана.

Начальник оглянув Дацькову руку, — долоня була лише роздряпнута.

— Де наган?

Чорний подав нагана начальникові. Той перевірів скільки є набоїв і знов віддав Чорному. Далі глянув на гурт і коротко наказав:

— Школа—спать! Щоб мені ні одного чоловіка на вулиці. Товариш Чорний і ще двоє громадян з місцевих одведіть цього розбишаку й здайте голові сільради. А з вами, Дацько, я завтра розберуся — мабуть вам доведеться на губі посидіти.

Панька супроводили не двоє, а цілий гурт селян з Чорним. Ми мовчки розходились спати, жалкуючи, що романтична історія з Наталкою кінчилась так прозаїчно, та ще мабуть і погано для Дацька.

Ми йшли спати. Коні на току бряжчали залізними чомбурами, фиркали й хрумтіли запашне сіно. Місяць залляв подвір'я жовтавим світлом і кинув чорну, незграбну тінь від великої дощаної комори. Ми зайшли в тінь і почули якесь приглушене хлипання. Прислухались. Так і є, в коморі хтось плакав. І приглушений плач виходив з замкненої на великий замок комори, як із домовини.

Дацько підскочив до дверей, послухав, потім тихенько потурбанив у дощані двері.

— Наталко!.. Ти?

В коморі на мить затихло і почувся голос, що мабуть відповідав, але ми не розібрали, що саме.

— Хто тебе тут замкнув?

— Мама—почули ми вже виразніше.

Дацько швидко обернувся до нас:

— Сахань, а дай но багнета.

Кругловидий Сахань, нічого не розуміючи, похапцем витяг із гнізд коло шаблі багнета й, несучи його в протягнутій наперед руці, подав Дацькові. Подав і одійшов назад.

Дацько встромив багнета за скобель і почав тягти до себе.

Скобель жалібно заскреготав і вискочив з одвірка. Тоді двері з середини одчинились і в чорному отворі на порозі стала Наталка, як привид. Вона глянула на Дацька і схопила його за руку.

— Іване, він тебе ранив?

— Та юринда—вдряпнув—і показав їй зав'язану хустинкою долоню.

Наталка довго дивилась на білу хустинку з кривавими плямами, і тихо-тихо промовила.

— Іване...

Ми зрозуміли, що нам нема чого тут більше стояти і пішли спати до клуні.

Я довго не міг заснути. Перевертався на вівсяних запашних снопах і думав, що Дацькові не минути «губи», доведеться одсидіти. Тікав Панько—нехай би собі тікав.

Деся далеко плуталась у гопаку гармонія, недружно гавкали собаки, коні хрумали сіно...

Не дждався я Дацька й цієї ночі...

Ранком чуть-світ нас підвів пронизливий згук труби. Ми нашвидку нагодували коней, вишикувались і поїхали.

Проїжджаючи повз комору я бачив, що скобель уже був вправлений в одвірок, і великий замок, як чорна печать, висів на клямці.

Нас випроводжали. Козаки привітно прощалися з хазяями, жартуючи обіцяли незабаром знов приїхати.

Наталчина мати на наше «бувайте здорові» поважно відповіла:

— Щасливо, їдьте здорові.

Наталки в дворі не було. Ми її побачили аж на розі, далеко від хати, серед гурту дівчат. Вона стояла в білій теплій хустці й дивилась на безкінечну колону вершників,

Дацько, забачивши її, звернувся до командира чоти:

— Товаришу командире, дозвольте виїхати з строю.

— Це ж чого ще?... — але глянувши набік, комчоти Тищенко побачив Наталку, посміхнувся й махнув рукою...

Та вже їдьте, разом будемо відповідати.

Про це говорив Дацько з Наталкою ми не знали, але догнав він нас ясний як сонце і на наші дотепи доброзичливо жартував.

Ще тижнів зо два їздили ми подільськими гаями і дзвінками волинськими лісами, обходили «синіх», ховались од «ворожих» літаків, і найкращим спогадом у нас була «наша» Наталка.

Приїхавши з маневрів, ми потроху стали забувати пригоду з Наталкою. Дацько одсидів п'ять суток на «губі» за те, що зчепився з Паньком.

Роботи було багато. Ми день і ніч розбирали «Конницю» Гатовського, «Службу конниці» Баторського, «Загальну тактику» Верховського; треба було знати, якої форми бувають, скільки важать і при яких ступнях вибухають пірокселінові, динамітні, мелнітові й інші шашки, скільки важить набой від нагана і безліч інших дрібниць. Ми готувались до іспиту.

Іспит на командирів чоти запасу ми склали добре й почали готуватися до від'їзду.

Я купив нові сині штани, а наш «Военный портной» Скибець, що на своїй вивісці, як данину українізації, дописав унизу: «працюємо штани», перешив їх на чудесне галіфе. Галіфе ле вужче, як у нашого военкома полку Бочана, і з кишенькою на годинник. Оцінюючи всі добрі якості мого галіфе, Скибець найбільше наполягав на цю кишеньку.

Шкода було, звичайно, що я в скрутну хвилину продав свого інваліда годинника за чотири з половиною карбованці і за два рази проїв їх з довгов'язим Парієм у «буфеті» в Шаї на оселедцях та халві, але що ж ти зробиш...

У неділю нас кілька душ збирались іти до міста. Ми одягли нові штани, начистили як дзеркало чоботи й шпори, почепили козацькі шаблі з роздвоєними ефесами. Ого, ми добре прибралися до міста, тільки ждали нашого поштаря, спитати чи нема кому небудь листа.

Прийшов поштар і гукнув до Дацька.

— Танцюй «бариню»,—тобі лист од Наталки.

— Якщо од Наталки, то затанцюю бариню й гопака.

Дацько взяв саморобного зліпленого конверта з незграбною адресою, надірвав і почав читати. Прочитав кілька рядків, підняв брови, подивився на підпис і зашарівся як мак.

— Невже од Наталки?—крикнули ми гуртом.

— Підождіть—махнув на нас рукою Дацько, одійшов до вікна й довго читав і перечитував листа. Ми нетерпляче ждали, поки він начитається. Зайцев не витерпів.

— Та кажи ж скоріше, що вона пише?

Дацько дав мені листа.

— На, читай... вголос.

Я взяв аркуш паперу, вирваного з ученьського зшитку з косяками і списаного кривими, великими літерами, і вголос прочитав.

«Мій любий Іване!

Я получила твоє письмо вже давно, та все не мала часу тобі написати. А на Покрову в нас празник, то я зачинилась у другій хаті та й писала, бо тепер мені і в празник, хоч на вулицю не виходь, бо Панька забрали в город і будуть судити, а його товариші нахваляються мене вбити. І мама за нього підом-ідять, кажуть—занапастила хазяйську дитину—і за скобля дорікають.

Так що не весело живеться Іване, голубе. Дякую тобі, Іване, що не забуваєш мене й пишеш. Пиши, то й я буду одписувати, то буде й у мене якась радість у мойому житті, Іване. А так нема нічого втішного—на вулиці хлопців бійся, а вдома мама лають, отак і живу... Втікла б аби було куди.

І ще кланяюсь хлопцям, котрі в нас стояли, твоїм товаришам, та пиши, не забувай, а я тебе не забуду.

Наталка Берегова».

На нас війнуло сільською нудьгою й безпорадністю від цього листа і ми похмуріли.

Я склав листа вчетверо і хотів оддати Дацькові, але вбіг вартовий по школі.

— Хлопці, до нас командир полка йде! Ось уже в канцелярії.

Ми похапцем почали обсмикувати сорочки, поправляти один на одному зброю і прибирати непотрібні речі зі стола.

Одчинились двері. Ввійшов командир полка, вислухав рапорта від вартового й пройшов у кулеметний ескадрон, а ми знову повернулись до листа.

Але листа не було. Ну, от зник лист, як у воду впав. Я повивертав усі кишені, навіть у халявах шукав, облазив усі столи, піраміди,—ні, листа ніде не було.

Хлопці обізвали мене роззявою й іншими подібними словами і ми пішли до міста, а Дацько сів писати до Наталки листа.

Так ще раз впливала ця історія наверх. Ми погмоніли днів кілька про Наталку і знову забули.

За тиждень ми виїхали з полку, давши один одному щиро обіцянку писати часто й багато.

* * *

Я потрапив до великого галасливого міста. Життя підходило мене як вода тріску й крутило в своїм вирі два роки. Довелося змінити широке, синє галіфе на коротенькі штаниці, а чоботи на гостроносі «джими». Довелося, навіть, одягнути ненависну краватку-ярмо. Гайт-гай! Два роки!

А тепер я знову витяг з корзинки чудесне синє галіфе і навіть годинника вчора купив, щоб кишенька не була порожня.

Знову поринув у знайоме життя. Життя з сурмою, з конем, з постійним «струнко» й «вільно». Цілий день я їжджу на коневі, ходжу, стріляю, навчаю свою чоту, а ввечері сиджу в леннаметі і дивлюся, як хлопці тяжкими чобітьми під гармонію вибивають гопака, слухаю нескладні, але щирі й голосні пісні, і спогоди плывуть до мене запашним струменем з минулого.

Сьогодні в нас у таборі була екскурсія селянських комсомольців. Чубаті, засмаглі хлопці, дівчата в червоних хустинках йшли купкою, читали на великих плякатах привітання собі й радо віталися з нами.

На трибуні стрижені комсомольці у військовому вбранні змінiali чубатих комсомольців у кепках і запально запевняли, що підуть, як один на ворога, що гострять на нас зуби.

Далі на трибуні з'явилась дівчина в червоній хустці. Вона підійшла до поренчат, ухопилась за них руками й деякий час дивилась кудись попер голів.

Потім повним, сильним голосом сказала перші слова:

— Товариші червоноармійці!

Я остовпів і не вірив своїм очам—на трибуні була Наталка.

Так, так—грохи поважніша, з завзятим вогником в очах, як два роки тому підчас танцю в Потоках, вона просто й щиро казала, що жінки теж не останні будуть у справі оборони...

Вона скінчила під гучні оплески й зійшла з трибуни, а я протиснувся крізь натовп і став проти неї з широкими очима:

— Наталко?!

Вона глянула на мене, але не впізнала.

— А ви як мене знаєте?

— Ого, я вас добре знаю. Як це ви опинились у наших краях?

— Та я вже два роки, як у ваших краях, але як ви мене знаєте?

— А пам'ятаєте, ми стояли у вас в Потоках, як були на маневрах?

Панька намалювали в газеті...

— Ага-а-а!.. Це ж ви писали газету?..

Ми закидали один одного запитаннями. Наталка розказала, як вона опинилась у наших краях.

Тої ж осени Дацько, демобілізувавшись, приїхав до її батьків свататись, але мати й слухати не хотіла. Тоді Наталка пішла з дому з Дацьком без материного «благословення» і тепер вони живуть у Дацькових батьків на селі ось тут недалеко. А з матір'ю помирились.

— А що Іван робить?

— Він тепер продавцем у кооперативі.

Я цілий день ходив з екскурсією по табору й не міг наслухатись Наталки. Якось чудно було чути од цієї селянської дівчини, що два роки тому дивилась на стінну газету, як на диво, — що вона тепер селькорка, дивно було чути, як вона сміливо й певно вимовляла — «ячейка», індустріялізація»...

Увечорі я проводив екскурсію й Наталку на станцію. Екскурсанти поспішали, щоб не запізнитися на поїзд.

— Котра година?

Я витяг свого нового годинника, що вчора купив, з спеціально зробленої для нього кишенки в моєму галіфе, а разом з ним якийсь зім'ятий папірець.

— Пів на шосту.

Розгорнув папірець і побачив криві, незграбні слова:

«Мій любий Іване.

Я получила твоє письмо вже давно...»

Я оstownпів сьогодні другий раз. Наталчин лист пролежав два роки в кишенці для годинника. А скільки ж я його шукав?..

Наталці я про листа нічого не сказав. Ми широко попрощалися й обіцяли писати.

Бувай здорова, Наталко!

Д. НАДІЇН

СТЕПАН МАЦАЛИГА

(Уривок з поеми)

І

Навпростець верстов 15
до станції буде.
Шляхом, певно, 19,
коломиї й груддя.
Коломиї, груддя, камінь,
топай, топай між житами,
понад яриною.
Ярина шумить навколо
золотавим вусом
і думок лякливе коло
віддає спокусам.
Та чи варт стоять на розі
старечої хати,
як завжди в Кривому Розі
маєш заробляти.

Незаможницького лану
одразу впізнаю.
Він як пляма, як догана
Радянського краю.
Розцвіта будяк і щавель
залюбки з осотом.
Не сумує за дощами
свіріп'яне золото.
Кукурудза над коліна
скручена й щербата.
З ґрунту пре дрібна травина,
отава кошлата.
Це ж дебеле господарство!
У Михайла Проща
Огірі, плуги, сівалки,
полольники, тощо.
Ой, не будь мені ніколи
дебелим Михайлом...
Прощавай, прокляте поле.
довбатиму кайлом!

І простує Мацалига
витупує п'яно.
Ув очах йому відлига,
Жайворони дзвонять вперто:

«Повернися, збором,—
ти дививсь в обличчя смерті
в Сиваші й над морем»
«Мацалиго!—вража шкіро
лан одробим цей ми»
«Переймайте дезертира,
біжіть навперейми!»
«Навперейми понад яром,
понад синім гаєм!»
... Путь йому клоката хмара
дощем заступає.

II

Де пройшов Степко в постолах
у години ранні,—
установив під небо сполох,
мчав до Саксагані
Коло річки Саксагані
рудня Пролетарська,—
з глибу кашель на світанні,
метушня шахтарська.
Хай жахтить земля іржава
в глибині од змори.
Естокада і провалля,—
в проваллі підпори.
Естокада і провалля,—
в проваллі забої...
З-за плеча, мов вибух, кайло
в руду головою.

Креше бильце зачорніле
у мідяний виріз.
На горі червоним чортом
Мацалига виліз.
Ой, дріжить земля шаршава,
дріжить у знемозі,
де ступають тяжко ноги
в барак при дорозі.
Де ступає зненавида
сіл над ставом тихим
не в зажурі, як сновиди,
а налятий сміхом.
Чорнозем, хвилясте жито,
сумуйте бездонні—
шарудять червінців квіти
в репаній долоні.

Навстяж двері цербокопу
разломить по зламах.
Крамарі, стрічайте Стюпу
новісіньким крамом.
Зустрічайте, закликайте,
як іще ні разу.
Кращі штуки розгортайте,
слухайте наказу.
«Хустку, ботики шаврові,
перкаль—для дружини.
Чоботи—робітникові,
шаровари сині.
Черевики з довгим рипом
в скороходських скринях.
Кепку з шерстяним обсипом
кольором—малина.
Сорочки—снігів ясніше
У лютому вранці!»
В жовті аркуші паперу
загортали крам цей...

Схаменись, селянський сине,
куди-но простуєш!
Чи на шахту до загину,
чи може жартуєш?
А дебеле господарство,
як в Михайла Проща?—
(Огірі, плуги, сівалки,
подольники, тощо).
І назустріч Мацализі,
зухвалому трохи,
секретар партколективу
товариш Єрохин.
Руки ляснули ласкаво,
в стискові згорнулись,
на гучнім, кипучім розі
Криворізьких вулиць.

ВОЛОДИМИР ІВАН

ВЕЛИКА СПРАВА

(Нариси з життя Чехо-Словацького комсомолу)

Будні дні 1926 р. Вранішній туман повис над вулицями Праги, що тільки-но прокинулись. На вулиці вилетіли «броньовики труда»—важкі вози торгових фірм, грузовики з ящиками та бочками, різного розміру і наповнення, «легка кіннота»—кабріолети, що їх тягли робітничі підлітки, легкі автомобілі редакцій з вранішнім тиражем газет. Час-од-часу пролетить легкий авто з якимось чиновником з державної установи, іноді з фабрикантом. Міріади людей і люців, робітників, службовців та учнів наповнили всі вулиці, ніби демонструючи розвиток торгового капіталу, що зв'язує всі нитки величезної експлуататорської системи. Трамваї, наповнені чорною масою, як звірі мчали в центр міста та до фабричних околиць...

Все це затопило вулицю неждано, раптом. Кілька годин тому всі вулиці спали в обіймах нічної темряви. Де-не-де світили електричні ліхтарі, викривали на проспектах та по завулках самотні гулячі постаті. Там пробігав пізній силует подорожнього, що повертався з ресторану, або якогось зібрання, там заховалася під ворітьми будинку нафарбована «нічна жінщина». В садку на лавці заснув безробітний, що чекав нового безперспективного дня або вдару гумової палиці городовика, що випадково наскочить на нього. Прага спала після марудної роботи. Прага кінчала своє «гуляння» після безпритупного дня. Нічні ресторани, кафешантани та бари закривали свої ворота. Швайцар з золотими гудзиками та золотим обручком на кашкеті ввічливо «викидав» гостей у циліндрах та у фраках, напівп'яних, що попали уже в кігті «розкішних жінок», які, мов лещата, тримали їх, прямуючи на квартирі. Прага була завмерла, тільки городовик на перехресті стояв, як потвора, в чорному одязі, блискучій касці, в білих рукавичках.

Та світанок, що ледве забренів, відчинив ворота фабрик та заводів, і вони, мов паща дикого звіря, ковтали тисячі дрібних людей. Димарі задимили, життя почалося знову. Хоч воно, щоправда, не припинялось.

Прага *perpetuum mobile*, постійний коловорот, паноптикум робітничої класи та панівної кліки олігархів.

ЗА ПРАЦЕЮ

В десятому районі Праги біля воріт величезної фабрики «Даньковки», що виробляє машини, літаки, що має кілька тисяч робітників, стояв молодий хлопець у насунутому на лице кашкеті, в розхристаному, але чистому вбранні. Великі сині очі його тривожно виркали навколо; бліде схудле лице. Недалеко від нього стояла молода дівчина, в брунатному плащі, в маленькому капелюсі; карі очі, маленький носик.

Робітники поодиночі, пізніше невеликими групами, почали надходити до воріт фабрики. Хлопець і дівчина, озирнувшись навколо, всуvalи в руки робітникам, що проходили, невеличкі метелики різних кольорів. Кожний робітник, схопивши папірця, дивився на нього, механічно клав у кишеню і йшов не оглядаючись.

Після майже півгодинного мовчання, дівчина сказала парубкові:

— Товаришу Франце, здається всі робітники зайшли до фабрики.

Хлопець з усмішкою відповів:

— Устигнеш іще, Моня, на роботу, головне що справа йде гаразд. До цього часу товариш Вено, що стоїть на розі вулиці, не подав ніякого знаку про поліцаа. Іще півгодини — й ми вільні. Скільки в тебе лишилось метеликів?

— Штук 30 ще буде.

— Добре. Ось бачиш, наша ячейка вдарилася в роботу. Найголовніше — бажання та дисципліна. Вночі підемо іще розклеювати плякати, і на п'ятницю усе в нас буде готове. Правда ж?

— Так. Ця «Данкова» — проклятуша фабрика. Стільки часу вже намагалися пустити тут коріння — ніяк не вдається. Пам'ятаєш, як у минулому році нам пощастило втягнути в нашу вуличну *) ячейку двох робітників з цієї фабрики? Дали їм завдання організувати тут заводський осередок, і що ж вийшло? Провал. Постраждали вони та ще деякі, ще й сьогодні голодують безробітні. Цими метеликами може вдасться вкуш з дорослими робітниками витягнути молодь на вулиці, а вона, коли діло дійде до поліцайських палиць та шабель — зрозуміє справу, відповіла Моня. Останні групи робітників заходили до фабрики.

— От і останній метелик вийшов. Дай мені, Моню, половину твоєї на всякий випадок.

— Я навіть дивуюсь, — сказала Моня товаришеві, — як добре в нас іде робота. Цікаво, там працюють тов. Еман та Ліда з фабрики «Крижик»? Там справа гірше. Фабрика на головній вулиці і недалеко від варті городовика. Робітники там націоналісти, наш партосередок покищо дуже слабенький.

— Так, там робітничка аристократія, — головна ж вулиця. Та Еман теж не новак: раз уже получив гумовою палицею по голові та одсидів місяць у в'язниці. Знає чим це пахне. На помилках учимось, — сказав Фронт, з усмішкою дивлячись на годинник. Можна йти, вже всі робітники пройшли.

— Товаришу, дивись, іде Новотний. Завжди приходить останній. Певно не дуже любить оце пекло, — показала Моня на робітника, що повільно підходив до воріт фабрики.

— А, комсомольця, здрастуйте товариші. За роботою? Так? Ми вам уже поможемо влити зміст метеликів у голови робітникам, — промовив робітник середніх літ, подаючи руку Францу та Моні.

*) Вуличний осередок — тип чехословацького осередку. До нього входять ремісничі та учнівська молодь, що не працює на фабриці. Такі осередки об'єднують більшу кількість комсомольців.

— Ви ж нас за молокососів вважаєте,—задав Франц.

— Чого ти турбуєшся? Ми знаємо, що коли дійде справа до поліції, молоді завжди перша підставляє свої спини для поліцейського масажу. Знаєте що,—дайте мені лишки ваших метеликів, я їх розповсюджу на фабриці.— Фронтю та Моня віддали метелики і Ноготний зник за ворітьми.

— Ну тепер, Франце, до побачення, я скоріш на трамвай та на роботу,—повернулася на заблуках Моня і швидко зникла за рогом вулиці.

Франц заклав руки в кишені і рушив у напрямі, де мусив бути тов. Вено. У нього складався вже плян нічної роботи—розклейка плякатів, що закликали на мітинг. Розклеювати плякати—річ небезпечна. Великий плякат, що складається з кількох шматків, треба наклеїти високо на стінах фабрики та на інших помітних місцях. Саме на видних місцях, які для городовика також видні. За такою роботою попадатися не рекомендується.

Та Францу все одно. Сам безробітний, батька немає, мати заробляє собі, як служниця в багатих сім'ях. Нічого губити. Тому він береться зі всім ентузіазмом за найдрібнішу комсомольську роботу. Він і голова осередку *) і районний агітпроп.

Осередок його слухає, не зважаючи на те, що з 30 членів осередку, майже половина учнівської молоді—ідеологічно нестійкий елемент. Райком його, так би мовити, експлуатує на всі 100 процентів, немає жодних зборів, куди б його не послали.

Є лише одно гальмо в його роботі—це, на жаль, його кохання з комсомолкою Анчею. Він часто себе лає та, врешті, завжди приходиться до того факту, що з нього й почав. Коли в нього найгірше становище, ніяк не вміючи зв'язати політроботу зі своїм станом закоханого, він доходить до свого роду «філософії». Зустрічаючи «комсомольського поета» Івана, дискутує з ним чи можна за диктатури пролетаріату та соціалізму так кохати, як тепер заведено. Та завжди такі міркування кінчаються тим, що Франц береться ще сильніше за роботу в осередкові. Філософія його така: кохання індивідуальне повинно перейти в колективне до всіх товаришів. От іноді ідеологічно неввірна установка в різних побутових справах шкодить роботі. От індивідуалізм, свого роду, не дає часом йому спокою. Це він зрозумів після одного мітингу, коли підчас сутички з поліцією, замість того, щоб держати зв'язок з осередком, бігав та шукав комсомолку Анчу, яка кудись зникла.

Ще кілька кроків, і Франц був на розі вулиці. З другого кінця вулиці до нього підходить Вено, малого росту хлопець, з рум'яними щоками, капелюх якого надавав маленькій постаті серйозного вигляду і він здавався набагато старшим.

— Ну що, роздали?—запитав він Франца.

— Так. Усе. Вдалося спокійно.

Хіба жодного городовика не було на вулиці?

— Уяви, що ні. Нам то щастя, хоч комусь і нещастя. Трамвай грузовика легенько штовхнув. Рух зупинився, публіка збіглася, порозивляла

*) Чехо-Словаччині осередком керують голова, секретар та бюро.

роти, а де такий випадок, там уже городовик на першому місці. Сердега одну справу зробив, та іншу прогавив. Недаремно писали «Народни Лісти», що треба збільшити кількість поліції, — відповів Вено.

— От тобі й приклад, як сам капіталістичний устрій заплутується. Зіткнуться два капіталісти, городовик схоче допомогти, народ буде гав ловити, а ми організуємо на другому боці робітничу клясу і вдаримо капіталістів по голові. Правда?..

— Ну, я пішов. О 12 годині вночі зберемось коло віадука та підемо розклеювати. Клей принесу сам. Тільки, щоб усі призначені прийшли. Честь! *) — сказав Вено, подаючи руку Францеві.

— Честь праці! Я ще зайду до ЦК. Візьму якихось плякатів, в окружкомі більш нема. Не забудь написати замітку до «Молодеж» **) про заняття підлітків у школі неділями та жорстоке поводження з ними.

— Не забуду.

— Ще раз «Честь»! — товариші розійшлися.

НІЧ

На розі вулиці Палацького гули автомобілі. Дві лави блискучих машин, нафарбованих чорним лаком, що блискав під світлом вуличних електричних ламп. Маленькі віконця закрито важкими фіранками. В задньому віконці на нитці метався шовковий блазень, витріщивши свої дурні мертві очі на темну вулицю. Купки шоферів стояли коло машин, курили і сміялись. Поруч в електричному світлі лихтарів розпливався камінний старий театр «Вар'єте». Останнє рев'ю «Ось воно» схвилювало все буржуазне суспільство. Сьогодні знов театр був цілком набитий «вершками» празького суспільства. Ставні пані в чорних шовкових спідницях з бриліантами та іншим дорожнім камінням на голих руках і шиях, з майстерно підстриженими «бубіконером», блискучими очима, напудреними обличчями наповняли ложі, крісла у партері та галерею. Стрункі мужчини в чорних окулярах та в чорних сукняних вбраннях з твердим комірцем та манжетами, що на них блискали діамантові або сапфірні гудзики, мертво дивились навколо або жваво розмовляли з жінками-сусідками. В'юнкі балерини з своїм еластичним голим тілом були центром уваги, веселі виступи відомих коміків прорізували регогом театральну тишу.

Настала 12 година. Машини на вулиці чекали пасажирів, шофера готувались до від'їзду. Ціла верениця трамваїв чекала закінчення вистави. Через півгодини вся публіка, як вулканічний потік, вилась на вулицю. Трамваї брали майже з бою, а автомобілі сідали спокійно. За кілька хвилин ні трамваїв, ні автомобілів нестало. Вулиця заснула.

— Франц, уже дванадцята година. Остання публіка змилась. Товаришів ти бачив? — Цими словами зустрів Вено Франца, що раптом з'явився.

*) «Честь», або «праці честь» — вітання чеських комуністів.

**) «Правда Молодежи» — центральний орган Чехословацького комсомолу, виходить раз на тиждень. Крім чеської, виходить ще німецькою, словацькою, венгурською та українською мовами.

— Йдуть до віадуку. Там повинні бути ще Еман, Ліда, Моня, Анча, та Пенік.

Швидкими кроками обидва товариші завернули за ріг.

Недалеко од віадука, на верху якого проходила залізниця, а внизу трамвайна лінія, стояли всі призначені товариші.

— Честь праці, товариші. Всі тут? — сказав Франц, підійшовши близько.

— Скільки нас усіх, сім? Прекрасно. Розподілимось на дві групи, по три чоловіка. Один буде в розвідці. Еман, Моня, Ліда підуть по вулиці Полоцького, а Пенік, Анча, Вена по Кроловському проспекті. Я буду з вами підтримувати зв'язок.

— Знаєш, що, Франце, один товариш мені казав, ніби то сьогодні має бути наскок поліції на ЦК. Хотять у друкарні конфіскувати весь завтрашній тираж «Рудяса» *), — промовила Анча, маленька, жвава дівчинка.

— Знаю, нічого. Тому й хочу ще повартувати біля ЦК. Коли поліція справді зробить наскок, то частково наша робота піде легше. Вся увага поліції буде звернута на район коло ЦК, а ми в інших вулицях, коло фабрик та рештовань зробимо своє, — з усмішкою зауважив Франц.

— Якщо не поліція, так фашисти можуть це зробити. Сьогодні ж їхній мітинг на Слов'янському острові. Там, як відомо, буде таке цькування комуністів, що можливий організований напад, — додав стривожений Еман.

— Не турбуйся, товариш Валеш повідомив мене, що там присутні осередки першого та п'ятого районів, які повідомлять на випадок наступу фашистів на наш район. Крім того певно товариші червоні фронтовики вартують в коридорах ЦК. Я там бачив увечорі товаришів із Бубенча, Жижкова, Лібного та Височан **) — встряв у розмову молодий студент-комсомолец Пенік.

— Ну, досить, перша група: Еман та Моня розклеюють, а Ліда вартує. Головним чином, по стінах поблизу «Даньковки» і потім в кінці вулиці за садом біля фабрики «ГЕССа». Друга група: Пенік та Анча розклеюють, Вено вартує. Біля фабрики «Крижик», «Ножичко» та на будівлях, що біля річки де міст од вокзалу. Там завтра вранці із поїзда пройде багато робітників. Ну, пішли. Клейстра, плякати є? — тоном ватажка промовив Франц.

Товариші розійшлись. Перша група завершила за ріг, друга подалася прямо по трамвайній лінії. Франц повільним кроком ішов за останньою.

Через півгодини можна було побачити в нічній темряві недалеко од набережної, біля червоного будинку фабрики «Ножичко» дві постаті, ніби прибиті до стіни фабрики. Подорожній, не розуміючи, сказав би, що це п'яні, або двійко закоханих; якийсь наляканий буржуа, що повертався б з мітингу фашистів, напевне почав би галасувати, що злодії. Це, звичайно, були Пенік та Анча. Він зігнувшись зперся рукою об коліно, а вона стояла на його спині і приклеювала великого пляката, що складався з чотирьох шматків. На розі, кроків за двісті, спокійно стояв «вічний вартовий» великої справи комсомолу тов. Вено, що своїм гострим зором та слухом найменший

*) Газ. «Руде Право» — орган ЦК компартії Чехо-Словаччини.

**) Ревони м. Полаги.

шум помічав у нічній тиші великого міста. Він своїм детективним чуттям не поступився б перед найкращим поліцейським шпиком, або старим професіоналом, міжнародним злодієм. Не дарма товариш М., секретар першої округи партії, завжди казав йому:

— Слухай, ти б своїм мистецтвом міг заступити комісара Кнотко, *) або Леціана **). Ти молодець, що так свідомо помагаєш нашій справі.

Скоро плякат на стіні фабрики висів і здаля здавався білою плямою в чорній тиші.

Пенік всунув пляшку з клеєм до кешені, Анча сховала останні плякати під плащ і обоє рушили далі в темну прибережну вулицю, де нескінченні будівлі здавались велетнями, що суворо стреміли в чорно-плисове небо, на якому то тут, то там блискала маленька зірочка, ніби виглядала з віконця з милим—«драстуйте».

За ними, як шпик, або «цербер» тихо йшов Вено.

Біля великої будівлі зупинилися. Висока стіна з дошок оточувала її.

На цій стіні хотіли начепити плякати. Пенік притягнув різні дерев'яні колоди та ящики, поставив їх пірамідою, а сам за допомогою Анчі виліз на них. Анча, враз повернувшись, промовила:

— Слухай Пенік, чомусь Вено до нас іде.

Вено справді підходить і вже зблизька промовив:

— Дивіться ліворуч, там стоїть городовик. Я зайду за лівий ріг будівлі і там буду стежити, коли буде йти в напрямку до нас, так я вам подам знак. І з цими словами, як лис, сховався за ріг.

Пенік та Анча глянули ліворуч і довго розглядали вулицю, поки помітили чорну постать поліцаа.

— Ну, давай сюди клей та плякат скоріше! — промовив Пенік до Анчі.

Вона подала йому чотири шматки пляката та клей. Пенік одразу взявся за роботу. Дві верхні частини через дві хвилини висіли на дошках і зігнувшись Пенік почав відклеювати нижні. Враз одна колода похитнулася і вся піраміда разом з Пеніком опинилася на землі. Зчинився великий грюкіт. Пенік та Анча бліді, налякані остовпіло стояли. Першим рухом — глянули ліворуч. Зразу до них прилетів Вено і тихо вилаявся.

— Ах, чорт би вас забрав! Що ж ви робите? Тепер може все загинути. Бачите, городовик дивиться сюди. Вже збирається йти до нас.

І справді, поліцай, що почув у нічній тиші гомін, зразу ж наставив вуха і йшов у напрямі шуму.

— Що робити, він іде сюди? — зашепотіла налякана Анча.

— Не рухайтесь з місця, тут темно, вас майже не видно. Коли почнете тікати, він зразу вас помітить посеред вулиці і тоді ви — загинули. Я обійду бігом цей квартал з другого боку, постараюсь якось одвернути городовика, — суворо наказав Вено і зразу ж зник за рогом.

Пенік та Анча стояли налякані, нерухомі, і дивилися на городовика, що повільно наближався.

*) Комісар Кнотек—поліцейський начальник у Празі.

**) Леціан—відомий чеський злочинець, що своїми авантюрами прогрів по всій Чехо-Словаччині, був страчений. На його могилі з'явилось багато вішів від жінок.

— Якщо нас ввіймає, буде погано. Есть «corpus delicti» — плякати на стіні та в кешнях. Добре нас оддубасять та ще на кілька місяців в тюрму засадять. Шкода, що не можна рухатися з місця злочину, — прошепотів Пенік.

— Так, буде кепсько. Тебе з школи викинуть, а я залишусь безробіт-на. Наш управитель сказав, що коли взнає, що у нас на заводі є більшови-ки, то їх зразу ж к бісу прожене...

З другого кінця вулиці почувся на тротуарі тупіт ніг, і зразу ж залу-нав крик:

— «Бий його, злодіі!». Городовик зразу ж повернув у протилежний бік і швидким кроком почав іти в напрямі галасу.

— Це певно Вено зчинив паніку, щоб одвести увагу поліція від нас. Да вай скоріш доклеім плякати і — ходу...

Незабаром плякат висів і товариші почали швидко тікати, поглядаючи вбік поліційської варти. Його там уже не було. Певно почав переслідувати Вено. «Та його так скоро не піймає», — подумала Анча.

Дійшовши до головної вулиці, нікого не побачили і рушили прямо по проспекту повз будинок ЦК *). В Карлінському костелі годинник почав від-раховувати пів на другу.

— Ох, як пізно, — промовила Анча. Це з тим проклятуцим поліцаєм так затримались.

Вулиці були вже зовсім порожні.

Лише з нічних ресторанів де-не-де чувся галас та співи. Проходячи біля рогу Гавличкової вулиці, зустріли якогось п'яного, що весь час повторював:

— На чорта мені ваші гроші? Я недоторканий громадянин...

За відуком догнали Франца, який своїм повільним кроком йшов до-дому.

— Ну, що товариші, як справи? Зробили? — запитав він.

— Так, але нас ледве не спіймали. Вено нас спас, — відповіла Анча.

— Вено молодець, де він?

— Не знаю, певно з городовиком десь грається. Ми самі пішли.

— Він не загине, не перший раз така історія. Всі товариші щасливо розклеїли, я тут у ЦК затримався, та нічого не було. Приїхав лише мото-цикл з поліційським цензором. Завтра газета вийде. Звичайно, добре про-чищена... Та, врешті, нічого. Робітники і так уміють читати газету і знають, що конфісковано.

Швидко дійшли «На Порічі», де й розійшлись. Пенік завернув ліворуч до вокзалу Масарика, а Франц провожав Анчу додому. Жили недалеко, через вулицю.

— Як гадаєш, прийдуть робітники на мітинг? — запитала Анча.

— Прийдуть то прийдуть, але треба організуватися. Фашисти гав не ловлять. До речі, треба взнати у товаришів, що було сьогодні на їхньому мітингу. Пам'ятаєш, як на минулому мітингу, якийсь фашист-провокатор кинув камінем на поліція і як поліцаї кинулись на громаду? Це треба на-шому осередкові взяти собі якусь ділянку на мітингу, всіх комсомольців тре-

*) Будинок ЦК партії та комсомолу знаходиться в десятому р-ні Праги.

ба розставити серед безпартійних, щоб у критичну хвилину слідкувати за порядком. Ми ж мусимо бути стійкими, бо минулого разу трапилося, що ми налякались, а безпартійна молодь змагалася і сама потім атакувала поліцаїв. Це було на Гавлічковій площі, біля саду, пам'ятаєш? Кінувши поліцію примусили тікати хлопці з Жишкова, одним лише камінням.

— Та доведеться ще завтра зробити зібрання та добре все обговорити. Треба висунути своїх червоних фронтовиків на керівну роботу. — додала Анча.

Тим часом, дійшли до дому Анчі.

— Ну прощай, Франц, мовила Анча, подаючи йому руку. Завтра треба рано на роботу.

— Честь, — промовив Франц, і маленька постать, відчинивши ключем ворота, зникла в будинку.

Кілька кроків за ріг — і Франц зник теж у воротах чотириповного будинку. В цей час уже не було на вулиці ні одного з бійців за велику справу.

І революційна Прага поклала свою втомлену голову на не надто м'які подушки минулого дня.

* * *

Вранці, лише забренів світанок, групи робітників та службовців здивовано дивились на розклеєні плякати, — одні з цікавістю, інші з усмішкою, треті зі скреготом зубів — на ті великі паперові плями, що на них було написано:

Товариші, громадяни! Робітники та робітниці!

Коаліційний уряд буржуазії та соціал-зрадників готує напад на робітничу класу та всіх трудящих. Лакизи буржуазії хочуть урізати досягнення робітників в соціальному забезпеченню, в страхівці і т. інш. У п'ятницю, 12 червня, у дві години дня на Гавлічковому майдані мітинг. Приходьте всі прямо з фабрик та заводів. Всі на вулиці! Під червоним прапором до перемоги! Не зважайте на заборону.

Окружком комуністичної партії та молоді.

З ЩОДЕННИКА ЧЕСЬКОГО КОМСОМОЛЬЦЯ

15 червня. Уже другий місяць живу нелегально. Поліція, боячись «порушення суспільного порядку» запропонувала мені покинути межі нашої «демократичної» країни. Не життя, а суцільна боротьба. День за днем минає. За подіями приходять нові події. Іноді такі, що тяжко лягають на наших робітників, які часом стомлюються в роботі та боротьбі, придушені чоботом, що зник скоріш стояти на товстих килимах, ніж на брудній немитій, бетонній чи дерев'яній підлозі фабрики.

Жити на місці роботи. Яка хороша фраза для багатьох робітників та службовців, що ідуть кілька годин до місця, яке дав їм кусок хліба.

Я якраз уже другий місяць не підхожу до цієї категорії людей. Письмовий стіл в ЦК нашої спілки мені є і місцем роботи, і ліжком. Цим я проти-

річу скромним бажанням деяких моїх товаришів. Супокійна, тиха кімнатка на околиці міста, або навіть у якомусь селищі в провінції тобі б здавалася може навіть раєм, та на жаль це в теперішній час лише міраж, міраж, що розпливається, як прекрасний сон.

Знімеш собі квартиру, хазяйка повинна тебе в поліції зареєструвати. Зареєструє — і тебе на другий день — раз! і на третій сидиш уже в іншій квартирі з віконцем, що ні трохи не пасує до теперішньої модної архітектури.

А в одного з найсвідоміших у цьому ділі товаришів у місті У. за Прагою жити теж незручно. Жандармерія цього маленького міста слідує за кожним найменшим рухом наших товаришів.

І так доводиться ночувати на столах, на тих самих столах, на яких вдень перо та мізок строять, корегують та направляють велику справу комсомолу. Трохи приємно і ніби романтично.

З-го л и п я. У невеличкій кімнаті, в самому кінці коридора четвертого поверху нового будинку, збудованого у дворі, так званого, «будинку комуністів» робота з 8 години ранку кипить до пізнього вечора. Столи, завалені різною літературою, паперами та папірцями, мов статуї, стоять серед кімнати. Товариші тихо пишуть, читають, іноді живо дебатують. Має чисто діловий характер це помешкання, що для профана здалося б нібито звичайною комерційною установою. Хоч газети та плякати, що висять на стінах, могли б змінити цю думку. Двері з товстим непроглядним шклом не бувають довго зачинені. Кожну хвилину приходять товариші з районів, з інших кімнат — за довідками, вказівками. Постійне «честь», коли входять та виходять товариші, лунає по кімнаті. Товариш Е., який за свою зовнішність получив звання «чеського Зінов'єва», сидить нерухомий, занурений в купу газет, що лежать перед ним на столі. Я б не сказав, що легко йому сидіти. Він же член і виконкому КІМ'у і тюрма у нього перед носом. Закатали йому п'ять місяців «за пару слів» на мітингу робітничої молоді в Голешовічах *). Пряма протилежність т. Е. є тов. Ф., який своєю маленькою постаттю мчить по східцях то в ЦК партії, то в редакцію чи друкарню, або в МОДР та окружком. Цей діловий маленький хлопець їде в Москву на місце т. Е. Товариш Ружо і Моня стукають на машинці протоколи та тези. Їх підстрижені голівки, як шарики качаються над тримтятими друкарськими машинками. Тов. Я., високий, дебелий хлопець, металіст з одного міста Моравії, можна сказати висуванець, з приємним пахом своєї люльки, ніби жрець своєю присутністю надає суворого, краще сказати, таємничого вигляду помешканню.

Маленька перерва на обід, і робота знову кипить, не зважаючи на тяжку, незносну спеку. Сонце, мов вогонь, тисне на камінні стіни будинку і просочується в кімнату, де товариші починають уже мліти. — Тов. Е., що ти прієш — не дивуюсь! Твоя вага та ще майбутня дача на Панкраці — після цього можна не лише впіти але й розтати, що нічого з тебе не залишилось. Мене можливо щось подібне також чекає.

Електричні лампочки увечорі світяться, і робота провадиться далі. Кипить, стукає, шумить бурхливою юрбою молода сила. Готуються великі дні

*) Прязька тюрма.

світової історії, історії непереможного молодого ядра, що виростає в червоні плодоносні квіти, в червону заграву світової пожежі.

Коли робота закінчується і товариші розходяться, тяжкі дубові столи забирають, гасю світло, віддаю своє втомлене тіло гладенькій блискучій дошці стола. З думками, що їх не може викласти на папір жадне перо жодного художника, — під ритми та стукіт наборних машин вниз у друкарні, засипаю тривожним, важким сном.

Хто може бути незадоволений такою квартирою? І вона здається іноді бажаною. Коли чекаєш обшуку поліції, навіть у таких, можна сказати, буржуйських умовах не поспиш. Тоді доводиться цілі ночі проводити на вулиці. До 12 годин час пролетить. Ідеш собі в дешеве кіно, або театр. Кіно закінчиться, а до ранку ще далеко. Йти виспатися в сад на лаві, або на вокзал небезпечно. Там легко можна попастися товстокожому поліцаєві. Цієї приємності не треба давати поліцаєм, щоб укупі з бродягою в одній і тій же особі вони спіймали ще й політичного злочинця. Краще нехай сама нас відшукає. Спочатку починаєш ходити в нічні ресторани, що відчинені до ранку, та це скоро набридне, та й швидко грошей не вистачить. І так розбитий, стомлений за ніч, вдень починаєш працювати. Добре відчуваєш на власній спині гніт панівної класи та наявного устрою, і все це ще більше підштовхує тебе на найвідданішу і найнебезпечнішу роботу.

7-го липня. Найкращі дні в нашій «нічліжці» в ЦК були в той час, коли «ділова компанія» всю ніч просиджувала, або ж спала вкупі. Не лише, мовляв, тобі одному тут поневірятися. Тов. Е. у тому ж стані опинився, що й ти. Приїхав з К., треба провести засідання раніш, ніж сісти на півроку в тюрму. Нічого не зробиш. Треба жити теж безпритульним. До нього ще приєднується т. Л. — словак, член ЦК, засуджений, здається, на три роки в'язниці. Він хворий і таке довге лікування в каталажці йому б напевно користи не дало. Тому і він «безпритульний». От ми втрех і находимо собі роботу ввечері. Розмовляємо, тихо співаємо, іноді граємо, розповідаємо анекдоти і т. інш. Іноді до нас приєднується т. Г., профспілковий робітник ЦК, і робота іде на всю. Підранок лягаємо спати. Бурхливі маріння тривожать наш сон. То присняться поліцаї, то щось подібне. Товариш, що не спить, почувши крик другого у сні — «шпики», зразу ж піднімається, слухає і, взнавши причину вигуку, з тихою лайкою лягає знову спати.

Вранішнє сонце, кинувши своє червоне проміння в кімнату, розмальовує чудну картину. На одному столі лежить солідна постать «нашого Зінов'єва», на другому наш словацький представник, на підлозі посередині твоя тонка постать. На підлозі спати вважається за найбезпечніше. Насамперед, під впливом кошмарного сна про поліцію, або іншої пригоди в чеській метрополії, можеш швидко опинитися з столу на підлозі. Такий несподіваний польот уві сні міг би бути шкідливим для твого психічного стану. Подруге, думаєш, вже по звичці, хоч і даремно, що там тебе не так зразу знайде поліція.

Товариш, що перший прокидається, будить інших. Пора вставати. Скоро сім годин. Вбиральниця скоро прийде. Вулиця вже шумить. Люди, трамваї, повозки, автомобілі наповняють проспект. Один товариш біжить у молочарню за молоком та булками, убиральниця замітає, приносять свіжі газети. Робота починається знову.

1-го серпня. Всьому надходить кінець. І нашому дружньому життю. Пора покинути таку квартиру. Не можна ставити комуністів в прикрі становище на випадок нальоту поліції. Не можна допустити, щоб буржуазна преса галасувала про те, що компартія приховує в своєму будинкові «злочинців» та «радянських агентів». І так один за одним перебираємося в тюрму. Один «добровільно» по суду іде в поліцію та заявляє, що він такий то засуджений. Зразу ж за ним закриваються важкі ворота в'язниці на кілька місяців. Там кожний зрозуміє значення мопровської роботи, що її провадив він на волі. Інший кудись так зникає. І тебе самого вичищають, таким чином.

Одного прекрасного дня ідеш за цигарками, нічого не підозріваючи, з воріт виходять два шпики державної таємної поліції, беруть тебе під руки з обох боків зі словами: «ви, пане, такий то, ми вас дуже довго шукали. Тепер ми покажемо вам, як гратися з поліцією».

З «вірними вартівими» по обидва боки, крокуєш празькими проспектами. Добре, що вони хоч зодягнені в цивільне. Інакше б на тебе витріщалася вся публіка, гадаючи, що ти злодій, або вбивця. А ти лише рядовий комсомолець. Який негарний збір! Нічого, й ми їх колись поведемо, і не в тюрму, а на кладовище!

М. ТРУБЛАНИ

ВЕЛИКИЙ РЕЙС

Частина перша *)

ВОДАМИ ТРЬОХ ОКЕАНІВ

Нічна пригода на Індіан-Стріт. В дорозі до екватора. Вугільний аврал. Затьмарення сонця. Зупинка вночі. Акули. Проходимо повз Цейлон. „Полундра!—На гору до тентів.. Нудьга за суходолом. Пульо-Вех. Чарівна бухта. Втеча на беріг. Бетель. Поетична ніч

У корабельному журналі льодорізу «Ф. Літке» з 5 травня 1929 року записано так... «22 год. 23 хвилини. Проїшам по обидва боки два вітрильники».

І тепер, через кілька місяців після дати того запису, коли я заплющую очі і пригадую той пам'ятний вечір на Індіан-Стріт,—так звється морський шлях через Індійський океан від Аравії до берегів Індостану,—у моїх вухах звучить жажливий зойк, нечуваний ніколи досі, зойк невідомих людей, гучні вигуки невідомою мовою, але своєю інтонацією зрозумілі людям усіх мов. Бо в тих вигуках відчувався надзвичайний жах, жах, що його викликає небезпека для життя, загроза загинути в морі. Того дня «Літке» був у 400 милях од Адену і лише виходив з Авінської затоки. Десять праворуч од нашого шляху лежали острови Сокотра, Абд-Аль-Кюрі та Бротнес. Вони захищали нас од мусонів, що, на нашу думку, вже мусили легенько віяти в океані. Свіжий, майже супротивний, вітерець легко півнів хвилі океану і гнав їх на норд-ост. Останню вахту з 20 до 24 стояли ми. Вахтений штурман Юрко Іванович стомлений ходив од телеграфа до телеграфа, що по обох боках капітанського мостика, сперся на пляншер і задумливо спокійно вдивлявся в темний обрій, ледве-ледве освітлений зорями. Часами він поглядав на співзір'я Південного Хреста, відшукував співзір'я Лева, Волос Вероніки, але заспокоєний своїми спостереженнями над сонцем за дня, лінувався визначити географічне положення судна. Стерновий Антін раз-у-раз швидко крутив штурвальне колесо, коли курсова риска компасу утікала від курсу праворуч чи ліворуч. Троє: Митя, Сашко та я, примостившись на палубі біля штурвала, сиділи долі і одтуливши один із спідніх лихтарів, плепал сплясь **) і «потравлювали».

«Літке» легесенько похитувався з борту на борт і кренометр показував 5—6.

Збігши по трапах на спардек, обережно переступаючи через сонних моряків, що спали на палубі, я дібрався до лага. Форсфоричні відблиски на морі зникли, коли я повернув вимикача і «летючка» освітила циферблат лагу. Як тільки пробили дві склянки, одміряв милі з десятима і повернувся

*) Див. „Молодик №№ 7, 8 і 9 за ц. р.

**) Сплясь—мотувочки для сигнальних прапорців.

до штурманської рубки, щоб записати в журналі пройдений шлях, температуру повітря, напрямок і силу вітру, хмарність неба і хвилювання моря. Повернувся до товаришів. Саме в цей момент Митя дійшов до середини свого оповідання про надзвичайний випадок з історії партизанщини; раптом почули вигук Юрка Івановича:

— На штурвал! Будьте наготові!

Ранші, ніж стерновий встиг відповісти: — *есть*, — ми вже були біля пляншеру.

В кількох сотнях футів од носу «Літке» миготів вогник вітрильника. В темряві виступали його обриси і було зрозуміло, що вітром гнало човна прямо під форштевень льодорізу.

— Ліворуч стерно!

— *Есть!*—і штурвальне колесо швидко почало йти ліворуч.

— Ще ліворуч!

— *Есть*.

— Досить.

З вітрильника долітав жажливий зойк. В той же момент ми угледіли велику вітрильну шлюпку, що пройшла не більше, як в шости футах од нашого правого борту. Здавалось чудом, що шлюпка не потрапила під льодоріз. Юрко Іванович, неймовірно стиснувши щелепи, перегнувся через пляншер і раз за разом оддавав накази стерновому. В цей момент «Літке» йшов напереріз шлюпці. Коли вона не вдариться з усього розмаху в корму льодоріза, що робить 12 миль на годину і люди з шлюпки не виваляться під могутні гвинти, то все обійдеться щасливо. Руки стернового прикипіли до штурвалу, а очі вп'ялися в курсову риску.

Люди в шлюпці кричали про щось, нам не зрозуміле.

Вмить їх пронесло повз нас, крик і зойки залишились за кормою.

Але враз спереду знову мигнув вогник і відтіля почулись нові вигуки.

Знов команда:

— Ліворуч стерно!

Але тепер новий вітрильник очевидно хотів обминути нас з лівого борту.

Вахтенний не розгубився, команда—«Праворуч стерно», і ми щасливо розминулись з новою шлюпкою на відстані більше 100 футів. З цієї шлюпки теж щось кричали і в тому крику гук перемішувався із зойком.

За хвилину на мості був капітан. Всі на судні схвилювались. Внизу йшла дискусія: відкіля шлюпка. Але вважаючи на те, що до ближчого берега було не далі як сто миль, а попутний вітер швидко гнав вітрильники в напрямку до берега і тому, що останніми днями нічого не було чути про шторм, а головне, що з шлюпок не махали вогнем—гасло про допомогу—капітан вирішив не зупиняти пароплаву.

Після того мене поставлено з правого борту слідкувати за обрієм. У вухах ще довго брелів зойк, а фосфоричні блиски моря здавались новими вогниками вітрильників.

— Юрку Івановичу, може ці шлюпки конають у морі. Чого ж вони прямо на нас ішли?

— На abordаж брати хотіли,—уже жартує заспокоєний Юрко Іванович.

— Коли б навіть так, як ви думаєте,—додає він,—то й те не велика біда. Завтра вони будуть біля берегів. А вважаючи на їх розміри та на те, що вони не подавали вогняного гасла про допомогу, можете бути спокійні.

Цей випадок дав багато тем для розмов протягом перших днів нашого подорожування океаном. Але скоро дві основні теми: спека і майбутній берег, відсунули цю тему на задній план.

Один за одним ішли дні і кожен день ми все ближче й ближче наближались до екватора. Дні були схожі один на одного більше, ніж близнюки. Температура вперто тримала живе срібло високо над 30-градусною рисою термометра, після полудня сонце світило з півночі, голі люди ховались під тента або вистоювали чи вилежували годинами під струменем заборотної води, що їм безперервно викидав шляг на палубу. Кочегари, неймовірно стомлені скаженою працею і охоплені настальгією, цілими днями спали або сварились. Нудьгували пасажирів, і лише старі матроси та штурмани бай-дуже ставились до спеки, своєчасно виходили на вахту, цілі дні чимось турбувались і лише ввечері, вільні від вахти, безперестану розмовляли, згадуючи минулі рейси і пригоди та, за звичкою, неймовірно «травили».

Спека була страшенна, у кочегарці люди ледве вистоювали вахту. У вугільних ямах вугілля було мало, його треба було перештитувати з бункерів та віндеку, і вуглярі, стомлені важкою роботою, неймовірною спекою і вугільним пилом, вимагали або пригасити один казан, або допомогти їм перевантажити вугілля з віндеку до вугільних ям. Скликали загальні збори. Всі розуміли, що вуглярі мають рацію ставити таку вимогу. Але пригасити один казан не можна тому, що це значить зменшити швидкість руху судна, поставити його під загрозу шторму, що його ось-ось можна було сподіватись в океані і прийти зі значним запізненням до Владивостоку, отже вийти з запізненням і відтіля, а цього не дозволяв важливий Врангелівський рейс.

Було влаштовано аврал. Вся палубна команда разом з машинною та пасажирами допомогли кочегарам пересипати вугілля з віндеку до носової вугільної ями. Працювали з захопленням, хоч і було душно, вугільний пил забивав носа, вуха, рота, неприємно осідав у горлі, люди вимазались як ефіопи і потім ледве одмилися.

Днів за два потому спостерігали затьмарення сонця, заготувавши перед тим задимлені скла. Це було те саме затьмарення, що його хотіли спостерігати наші вчені на Суматрі, де воно було видно цілком. Як відомо, голяндська влада не дозволила нашим ученим в'їздити до Суматри.

Метеоролог Казимір Романович довго слідував за затьмаренням сонцем, зробив кілька фото та цілу низку спостережень і був страшенно радий, що протягом всього часу затьмарення жодна хмарка не наблизилась до сонця.

— Якщо сьогодні на Суматрі, в цей момент,—звернувся він до геофізика Самійленка, що теж закінчував якісь вираховання,—хмари заховали

сонце од чортових буржук і вони нічого не бачили, ставлю в Москві всім святим по свічці.

— А мені що поставиш?—відповів Самійленко.

Наші наукові робітники працювали чимало. Казимір Романович та Самійленко день і ніч що дві-три години вимірювали вітер, температуру повітря, води і ще чогось там, електропровідність повітря, вплив температури на поверхню людського тіла, робили аналізу води і брали в пляшки зразки води з певної широти та довготи.

Якось я попросив Самійленка зробити спостереження, де важче працювати підчас спеки—у кочегарці чи на камбузі *). Мені вже давно здавалось, що наші коки терплять од спеки далеко більше, ніж духи **). І справді, Самійленко виміряв температуру у кочегарці та в камбузі та ступінь нагріву людського тіла там і там і ці вимірювання виявили, що в камбузі багато важче працювати, ніж у кочегарці, коли не вважати на значно й значно більше напруження м'язів у кочегарці. Спека ж у камбузі більша, людське тіло нагрівається швидше і повітря не краще, ніж у кочегарці. В той же час коки працюють 8 годин, фактично навіть більше на день, а кочегари лише 6—по три години з перервою на 9 годин.

Біолог Багоров безперервно морочився зі своїм плянктоном ***) вилучючи забортну воду і пропустивши її через центрофугу, брався за мікроскоп. Якось поночі на його прохання було зупинено пароплава і тут, серед Індійського океану, «Літке» робив маневри, як на учобі, таскаючи сачки Багорова то назад то наперед, з різною швидкістю. Було так хороше стояти серед ночі, не чути стукоту машин, не бачити запіненої води за кормом з мільйонами водокрутів, що завжди залишаються на шляху за «Літке». Навколо панувала тиша. Лише зорі освітлювали океан і невисокі хвилі поволі котилися вдалечинь, зникаючи у темряві. Люди з цікавістю слідкували, як Багоров витягав сачки і вибирував надзвичайно багатий улов. Спіймали силу цікавих мікро-організмів, але особливо нас зацікавила одна надзвичайно оригінальна, завбільшки з мизинець, але цілком прозора риба.

Якось бачили акул. Їх декілька показалось з лівого борту і якийсь час вони плавли поруч судна. Вночі якесь морське страховище протягом десяти хвилин йшло разом із судном і від швидкого бігу майже до половини виплигувало з води. Сперечались: одні казали—акула, інші—дельфін. Але поки зібрались викликати експертів, всіх старих моряків, страховище зникло. Прийшов боцман і довго лаявся, що ми його одурили.

Проходили повз Цейлон. Вахтенні другої зміни запевняли, що бачать береги, а деякі матроси—навіть будівлі. Я довго дивився в бінокль, але не бачив нічого, крім хмарної смужки над бірюзовим обрієм та диму пароплазу, захованого за обрієм: його очевидно наздоганяв «Літке». Після цього довелося лише заявити, що в бінокль мені пощастило побачити цейлонських слонів, якими перевозять цибики цейлонського чаю.

*) Камбуз—корабельна кухня.

**) Духи—так звуть матроси кочегарів.

***) Плянтон—мікроорганізми, що живуть у воді.

Спека спадала, але ночами почалися морози. Звечора небо облягали хмари, вітер посилювався до 3—4 балів, а раз навіть до восьми. Такої ночі блискавки раз-у-раз освітлювали океан і видно було, як окремі з них вертикальною пружинною лінією падали десь за обрієм. Такими ночами, коли рвучкий вітер починав рвати тенти, натягнуті над палубою ще за дня, а судно здригувалось від його поривів, у матроському кубрику чути було:

— Полундра! Наверх до тентів!

Люди в трусах вибігали нагору, закривали люки і однайтовували тенти, згортали їх і принайтовували скатки, щоб їх не позривало. Мені пригадується одна така ніч. Звечора легко похитувало. Небо захмарювалось і блискавки раз-у-раз освітлювали схвильований океан. Я прокинувся десь близько 12 години ночі, а о 12 сипнув теплий дощ. Більшість людей, що спали на палубі та мостику, почали втікати на спардек. Я пересунувся під стелю, що між рулевою рубкою та пляншером. Нас було троє чи четверо. Дощ крапав на ноги, але ми міцно поснули не зважаючи на те. Я враз прокинувся. Хтось зривав з мене ковдру. Рвучкий вітер заставив нас останніх утікати з мостика. Склянки пробили дві години. Судно дрижало від поривів вітру.

Всю палубну команду було викликано на аврал. Треба було швидше здійснити тента, бо кожну хвилину вітер міг їх позривати і викинути в море. Без кепки, майже роздягнений, я був на спардеку. Біля шлюп-балок хтось лаючись однайтовував та обрізував кінці, а ревізор—в одних трусах і водолаз скатували тенти. Довелось лізти наверх до комина, щоб там однайтовувати пов'язані якимись неймовірними вузлами кінці. Наверху нас було двоє: Сеня та я. В темряві абсолютно нічого не було видно і ми кожну хвилину ризикували, що коли нас не знесе вітром—провалялись до кочегарки, або покалічимось, зачепившись за якийсь цвях чи крік. Та все обійшлося гаразд. Правда, з лівого борту кінці позамотувались у тента і нам довелось помучитись, принайтовуючи скатки. З правого борту справа посувалась швидше і Сеня навіть мав час, лаючись, проклинати морське життя, якому він оддав уже 23 роки.

За кілька годин вітер стих. І так було завжди—вночі шторм, аврал, а другого дня, коли сонце пекло неймовірно, матроси пригадували, як відпочивали вночі голі під дощем та вітром.

Нудьга за суходолом збільшувалась і тепер розмови були лише про берег. Коли якось у кают-компанії я зауважив, що не мав би нічого проти того, щоб тижнів зо два не бачити берега, радіст і мій приятель Сашко накинупсь на мене майже з кулаками, заявляючи, що одлупцюють за такі бажання.

***

Була середина травня. Щодня сонце утікало од екватора все далі на північ. Тут під тропіками не можна сказати, що північ або південь—це та частина світу, що з неба над нею ніколи не світить сонце. На цілого півроку воно перебирається то на північ, то на південь од лінії, що оперізує земну

кують в її найширшому місці і проходить через Африку, Америку, низку островів, вкритих буйною рослинністю, дарунком чарівного підсоння й розсипаних по трьох океанах.

Саме тепер в Індійському океані свіжі мусонні вітри ледве-ледве прохолоджують запалених моряків усіх націй, розгублених на численних пароплавах великої плавби, розкиданих на великому шляху з Європи до Індії та Хіни.

Гарячі дні змінювались такими самими душними ночами, що нагрівались тридцятиградусною океанською водою і переносили людей у мріях до далеких і близьких островів та материків, де можна захватитись од палячого екваторіяльного сонця під затишок широколистих пальм чи густих кущів і задоволити жагу льдовим пивом або смачним кафе-гласе через соломинку.

На чотирнадцятий день океанської подорожі вахтений штурман довго дивлявся через бінокль у обрій, щось вишукуючи в напрямку нашого курсу. На столі у штурманській рубці лежала чергова мапа і на ній той курс, позначений червоним олівцем, впирався в маленький островок, розташований у кількох милях од Суматри. В англійській лодії цей островок можна знайти під написом «Пульо-Вех» — Острів Вех.

За дві години одинадцятимильного ходу ми йшли повз гористий берег, вкритий розкішною рослинністю. Суцільна буйно-зелена поверхня вкривала ці горби, такі одмінні од чорних пустельних горбів Піріму та Адену. Дев'яносто пар очей не одривались од цього чарівного краєвиду й пили фарби пальмового суходолу. Зелена база серед водяної пустелі милувала всіх так, що навіть найсварливіші забули своє постійне заняття і притихли.

Проминули кілька горбів і завернули за невеличкий виступ суходолу, щоб увійти до бухти.

Берег зовсім близько. За півтори хвилини шлюпою ми доїхали б аж у пальмовий гай, такий зелено-життерадісний, заллятий сонячним промінням.

Хтось уже бачить серед пальм отару мавп і йому вторить голосний сміх та запитання — чи не глянув він у люстро.

Ліворуч залишається пловучий док, ген оддалік під тим берегом сонний гідроплан на поплавках, ближче маленьке військове судно. За допомогою напівголих малайців швартуємось до бочки.

Порт-Сабанг, 103 білих і кілька тисяч малайців складають його населення. Місто визирає з пальмового лісу. Відділя здається, що це зовсім не місто, а звичайнісінький лісовий хутір, принаймні з сотнею дерев на кожну будівлю.

За півгодини «Літке» пришвартовується до пристані вугільних складів, двадцять сім складів протягнулись вздовж берега. Справедливість вимагає звати їх не складами, а просто повітками, що під ними зсипано вугілля. Вантажники малайці та китайці з великими кошиками на спині товпляться

до пароплаву. В цих кошиках носять вугілля. Техніка невисока для такої великої вугільної станції, як Сабанг.

Біля «Літке» три вартові малайці-поліцаї у брилях з широкими крисами та кривими коротенькими шаблями. Старший над ними—голяндець з однією нашивкою. Вони вартують, щоб ніхто з нас не втік на берег. Такий дозвіл дістали лише капітан, старший помічник та старший механік. Другого дня його дали ще двом закупникам.

Ми добре вивчили цих поліцаїв. Вони змінюються тричі на день. Ми певні, що в той час, коли він ламаною німецькою або англійською мовою намагається втокмачити комусь з наших «лінгвістів» потребу приєднання Бельгії до Голандії, ми спробуємо утекти до міста.

Гірші—двоє других. Один типовий червонопикий голляндець не знає ні німецької, ні англійської, в жодні розмови з нами не вступав, лише сердито гукає, коли хтось з наших сплигує з палуби на пристань і робить кілька кроків уперед. Другий зразу попав під підозріння чи не з білоемігрантів він, і коли б він справді розумів руську мову, то міг би наслухатись чимало «компліментів», призначених спеціально для нього.

Двоє наших кочегарів сиділи на березі під вугільною повіткою і контролювали малайців-вантажників. Раз-у-раз хтось вибігав їм на зміну або носив олівець, папір чи склянку води, на мигах доводячи поліцаєві, що це конче потрібно.

Ці коротенькі екскурсії в кілька кроків по березі спонукали багатьох на невдалу втечу.

Вечером першого ж дня, коли зовсім смеркло, кочегар Спірка змився на берег.

А на ранок уже півекіпажу ладналось приспати увагу поліцаїв. Один за одним виходили на берег і простували до вугільних повіток, а відділя хто спокійно, а хто похапцем повертали у найближчий завулок. Але коротке сюрчання свистка, і малаєць, тримаючись рукою за держак коротенької шаблі, кидався за утікачем, раз-у-раз повертаючи його назад.

Для того, щоб прорватися крізь поліцейську загороду, одягались на всі фасони. Хто виряжався у білий парадний костюм, фетровий капелюх та шовкову краватку, а хто витягав подерту і найбруднішу робу та замазувався вугільним пилом, щоб зійти за малайця-вантажника.

Але чимало на палубі було реготу, коли на пристань зійшло дві зовсім незнайомі загадкові постаті, що на них одразу звернули увагу всі поліцаї.

— Хлопці, що то за мішанина черкаської молодіці з радянським лабазником?

Це запитання стосувалось однієї з цих загадкових постатей. Білий тропічний шлем, русява борода, косоворотка, в руках біленька кишенькова хустинка і на ногах лякові капці—такий вигляд мала ця людина, коли її зміряли з голови до ніг. Вона поволі, під пыливими поглядами поліцаїв, шпацирувала вздовж пристані, все далі й далі відступаючи од «Літке».

— А цей шкалик?

Ледве стримався механік Пилип Іванович, щоб не гукнути, коли друга постать з'явилась біля вугільної кучі. «Шкалик» був людина низенького росту, в білих туфлях, сірених штаних, непомірно довгому й непомірно товстому для тропіків синьому піджаку й такому ж великому чорноморському кашкеті, що сповзав своєму власникові на очі, прикрашеному форменним радторгфлотівським гербом.

«Черкаська молодиця» — був кіно-оператор Радзіховський, а «шкалик» — співробітник «Комсомольської Правди» — Корольков.

Коли перший дуже стурбував поліцаїв, то побачивши другого, молодий голянець так голосно зареготав, що того реготу не почув лише сам Корольков, бо вся увага його була сконцентрована на тому, щоб своєчасно «змитися» за ріг вугільної повітки. В той момент, коли поліцаї кинулись затримувати Радзіховського, Королькова не стало. Лише годин через три чи чотири його, всього спітнілого, стомленого, але ж надзвичайно задоволеного, доставили на «Літке» під конвоем поліцаїв.

Він небагато розповідав про свою «одисею». За рогом вугільної повітки метнувся у другий бік, натрапив на автомобіль з малайцем-шофером. Сів, і на мигах, та за допомогою кількох німецьких слів, наказав їхати. Проїхався по острову, бачив красиві пальмові гаї, чудесне гірське озеро. В одному місці випив склянку потягуючого пива, за що мусив оддати доляра.

Потім, коли шофер повернув до міста, на першому ж кварталі його затримав поліцаї. Після довгої, знов таки незрозумілої розмови, йому дозволили купити кілька листівок з краєвидами Сабангу і в «етапному» порядку, передаючи з рук до рук, доставили на судно.

Ще одному кочегарові з кошиком, позиченим у малайця, на спині пощастило пробратися до міста. Решту завернули, в тому числі і мене, коли я вже був за рогом повітки.

У Сабангу вперше ми поласували кокосовими горіхами, завбільшки як кавуни, з твердими як камінь кісточками. Розмір такої кісточки, як помірна тиква. У тій кісточці склянка молока і грамів зо сто смачної внутрішньої лущини. Ми взяли цих горіхів на дорогу сотні дві чи три. До них — свіжих ананасів та зеленкуватих бананів, щоб вони достигли в дорозі на пароплаві.

Малайці почакували нас бетельом і заплювавши кров'яними плювками усі плювачки, ми були раді залишити Сабанг. Ця радість після Стамбула була постійною для нас у кожному порту.

Повнісінько набитий вугіллям льодоріз ждав лише на телеграми з Лондону та Москви.

Телеграми було одержано і ми рушили.

Над островом і бухтою запанувала гарна місячна ніч. Таємниче визирили горби у світлі місячного сяйва, вони наче ховали щось потрібне, але невідоме нам. Стब्жкою старовинного срібла ховалося місячне сяйво у морі, а за поворотом з бухти хвилі радісно заплюскали в борти «Літке», наче зустрілись із старим другом.

VII.

Чорні вітрила. Розбійницький замах на великому шляху. Тайфун біля Філіпін. Штормув. Оскаженіле море. В бункері. Без обіду. Гори Формози. Іван Федорович. Ікмі-Сав та його місто. Тут золота не приймають. Знімайте черевики. Япончата. Запорожці у Язонії. Без хліба. Меценат-ресторатор. Вчимося стріляти з сагайдака. Запізнення на пароплав. Спека сьєдає. Цусіма. Скоро дома.

Ми вийшли в Малакську протоку. Ліворуч бовваніли береги Суматри. Вдалені, в тумані зникали гори, в бінокль можна було бачити багату рослинність, що серед неї подекуди здіймався димок. Пригадувалось з географії, що ми йдемо повз багатіючі плянтації кавчука, що нині в світовій політиці має таке ж значення, як вугілля та залізо. Йшли поволі—8—10 миль на годину, бо вугілля, взяте у Сабангу, було погане і давало величезну кількість перегарків. Траплялось чимало невеликих островів. Якось на обрії помітили човни під чорними вітрилами і пригадали минулі часи, коли води Малакського архіпелагу були вславлені піратами. Але минув день і ми зустріли цілу флотилію рибальських човнів під червоними вітрилами. Мабуть малайці люблять кольорові вітрила. Повз нас хвилі проносять уламки пальм, листя та кокосові горіхи. Вночі проходили Малаку, її вогні залишилися далеко ліворуч. Вітер з норд-осту посилювався, на сході росла чорна хмара, треба було поспішати знімати тенти, бо за півгодини ми потрапили в невеличкий шторм, а цілу ніч нас мочив дощ. Дощ був справді тропічний. Уночі протягом чотирьох годин, не вважаючи на дощ, ми стоїмо на мостик у в одних трусах, і лише наприкінці вахти згадуємо про гумові плащі. Екватор швидко наближається. Сьогодні наше географічне положення 10° східної довжини і 2° 24' північної широти.

Проходимо Сінгапур. Ось він—розбійницький замок на великому морському шляху з Європи на Далекий Схід. Тут англійська військова база, що на її побудову парламент асигнував 10 мільйонів фунтів стерлінгів. Десятки островів, укритих буйною рослинністю—пальми і трави. Багато маяків. Сила-силенна білих цистерн, розкиданих по різних островах, і величезні будівлі в глибині бухти приблизно в милях трьох-чотирьох од нас. Безліч пароплавів. Аеропляни. Це все залишилось днів п'ять тому, коли пройшли Малакську протоку.

Курс зюд-ост різко змінено на норд-ост, не дійшовши сімдесяти миль до екватора.

Було ще три дні плавби до Формози. Люди, змучені спекою, тяжкою працею, поганими харчами—в наслідок попсованих продуктів—нудились за берегом і вираховували години прибуття до Келунгу.

Саме наприкінці того дня радіст вибіг зі своєї рубки і з клаптиком паперу в руці поспішив на капітанський мостик.

— Костянтин Олександрович, є радіоповідомлення про тайфун.

Капітан мовчки прочитав радіограму.

В напрямку до Філіпінських островів до Ганконгу нісся тайфун із швидкістю 60 миль на годину. Коли напрямок його не зміниться, все обійдеться гаразд, бо він не захопить нас.

Протягом ночі вахтенні хвилювались, слідкуючи за вітром, небом та барометром.

Прийшов спокійний, гарячий тропічний ранок, і стомлені спекою люди не догадувались, що це останній гарячий день за рейс.

Вечір 26 травня був хмарний. Вітер з 2 балів переходив на 4—5... Хвилі побільшали й почало похитувати. Треба було здіймати тента.

Сипнув дощик і люди потягли матраци до кают та кубриків. Частина влаштувались у червоному куточку.

На палубі рвав вітер, ішов дощ, подекуди вода пробивалась з палуби крізь щілини й обмочувала столи, софи і зливалась у калабані на підлогу. Вперше за довгі дні подорожування, загорнувшись у ковдру, спали ми з на солодою, і здавалось, що хвилі лише загойдували.

Опівночі мене розбудили. Водолаз Чумак шукав мене серед сонних тіл, що завалили собою й своїми матрацами червоний куток. Вахтенний штурман, Юрко Іванович, викликав мене на вахту.

Міцно тримаючись за стойки та бар'єри, ми перебігли до східної рулевої рубки, де, захопивши непромокального плаща, я подався на капітанський мостик. Чорною масою зігнувся стерновий над штурвалом, безупинно здикаючи то в один, то в другий бік держакі колеса. Спереду, через пляш-шер ледве-ледве побризкувало водняним пилом і скроплювало мостик.

Заточуючись, я підійшов до маленького піддашку над лівобортним машинним телеграфом. Там заховався од водяного пилу Юрко Іванович. Він зустрів мене надзвичайно весело.

— А, братішечка... а... сачкувать хочеш? Може вколисусь? Коли морякувать, так морякувать!..

Підчас шторму—Юрко Іванович найвеселіша людина на судні. Він безперервно щось наспівує, коли немає жодної серйозної погрози, на палубі він дає матросам найжвавіші розпорядження і сам завжди у найнебезпечніших місцях, а в кают-компанії в ці дні він помітний своїм величезним апетитом, з'їдаючи по три порції за хорих пасажирів чи молодих моряків.

Навколо судна щось клекотіло у темній безодні. Щохвилини дужчав вітер і коли боцман із старшим матросом пішли забирати дві бухти канату з півбаку, ніс льодорізу почав забирати воду. Саме тепер, коли ми допалювали запаси вугілля і судно спорожнило ніс, «Літке» стирчав над водою, але хвилі, що йшли назустріч, перекочувались через півбак, з силою падали на верхню палубу і своїми бризками заливали капітанський мостик, що на височині 45 футів.

— Полундра!

Вигук Юрка Івановича розрізав шум оскаженого моря і свист вітру, коли велетенська хвиля йшла на судно. Боцман і матрос кидались до фок-щогли і міцно її обіймали. Ніс глибоко заринав у воду і хвиля котилась через півбак по-коліна, а то й по-пояс заливаючи матросів.

— Чорти його понесли туди!—лаяв Юрко Іванович боцмана.

— Бо-оцма-ан, до-силь, забирайся відтіля.

Але боцманові треба було ще щось принаймувати і він, одіславши матроса, залишився на півбаку, ризикуючи щохвилини опинитись у морі.

Вахтенний штурман полетів на півбак. До мене на мостик долітали окремі слова голосної лайки Юрка Івановича, що гнав боцмана з півбаку і не менш енергійна відповідь боцмана, який ламаною руською мовою поясняв щось про якісь троси.

Саме в цей момент дві величезних хвилі одна за одною набігли з моря на ніс, маса води прокотилась через півбак і мій зір згубив постаті сварливих моряків. Мене обдало, принаймні, бочкою солоної води, і поки я обтирав очі й одпльовувався, півбак уже вдруге був під водою. Для мене досі незрозуміло, як тоді не змило і боцмана і Юрка Івановича, коли вони були майже по-шию під водою.

Але в наступний момент обидва перестали сваритись, боцман забув про свій торс і як вітер, що кипитив море, понеслися на спардек.

Вітер доходив 11 балів. Уже пообламувало і позривало рейки для тенгтів, проламало закритий водозбіг на верхній палубі, одірвало шматок пляншера на розі спардеку і змило канатний ящик. На капітанському мостіку заливало безперервними величезними бризками, і стерновому було запропоновано перейти у спідню стернову рубку. Він odmовився.

Од сильного хитання та вітру хилталось серце дзвону і він безперервно подзвонював. Біля лагу обірвалась електрична лямпа-летючка і ми не знали з якою швидкістю ми посуваємося. Тиснення пари було надзвичайно низьке, а кількість оборотів гвинта—мінімальна. Юрко Іванович гадав, що ми йдемо 4 милі до години. Чумак розраховував на 5. Після того, як я розшукав нашого електрика, старого Сердюка, і він полагодив летючки, розраховали, що з другої до третьої години «Літке» зробив лише 3 милі.

Новий ранок був неприємний: сірий, мокрий, солоний і хворий. Навколо клекотіло і булькотіло море і трюхсажневі хвилі, запінившись од пасії, заливали і бак і корму, запльовували спардек і мостики.

У кочегарці не вистачало людей. Треба було перештитувати вугілля з бункерів до вугільної ями. Там працювали лише кочегарський старшина та один кочегар. Решту не можна було одірвати від топок. Звернулись до пасажирів. Але всі вони, що ніколи не odmовлялися од жодної роботи, тепер лежали хворі.

У вузькому бункері було душно й темно. Вугільний пил забивав ніс, рот, горло й легелі. Як не дивно, а хитання тут відчувалось значно сильніше, ніж на палубі, і шматки вугілля безперервно били мене по ногах. Треба було лопатою насипати вугілля до кошика і потім той кошик випорожнювати через спеціальний проріз у палубі до вугільної ями, відкіля кочегари підвозять його тачками до топок.

Здавалось, що тут не витримати й п'яти хвилин. Я працював сам, один. Kochегарський старшина штивав з бункеру по другому борту. Треба було твердо стояти на ногах, щоб у той момент, коли там десь зверху хвиля заливала ніс, не полетіти під стінку. Лопату трудно було всунути в вугілля,

великі брили заважали набирати повну лопату дрібного вугілля, а кошик здавався бездонним.

Один за одним кошики з вугіллям з гуркотом висипались до ями. Я налічив їх щось чотирнадцять чи що, і згубив рахунок.

Було душно. Я скинув усе, що можна було, але піт ллється однаково. Минуло двадцять хвилин, півгодини, година, уже близько двох годин. Ще якась година й кілька хвилин і вахта закінчена.

Але щось важке давить у грудях, голова запаморочена, у вухах шум. У роті з'являється якась солодка слина і я відчуваю, що як за хвилину не вискочу на палубу, то «травну». Кидаю лопату і поспішаю через порожній верхній трюм у темний закамарок до дверей спіднього носового кубрика, а відтіля вже думаю вискочити на палубу. Але двері зачинено на ключ. Стукаю. Та хто ж почує тут мій стук?

Повертаю назад. Чую — підкочується до горла. Чи витримаю? Щоб добратись до палуби, треба мінімум п'ять хвилин. Трюм, бункер, незручна довга драбина до кочегарки—уся кочегарка, машинна—далі по трапах наверх. А мене вже прориває. Я гикаю. Ще раз. Тихенько спускаюся долі—на купу вугільного сміття і розпластовуюсь на ньому. Лежу хвилину, другу... Стає легше і я сам до себе посміхаюсь.

За чверть години був на палубі. На кормі біля дверей до машини сидів блідий другий механік.

— Ну, я «травнув».

— Хіба... Перший раз за шторм?

— Еге ж. Кочегарка підвела. На палубі не бере. Там узяло.

— Ну так будемо компаньйонами. Я оце тільки що теж за борт зазирнув.

В каюті лежали хлопці.

— Як, хлопці,—«травите»?

— Здається уже печінками...

Я більше не «травив». Свіже палубне повітря було за найкращі ліки.

Минула ще доба. Вітер притих до дев'яти балів, але шторм не відхав. Проте, трое чи четверо нас розташувались на ніч на палубі. Один спав на гамаку, другий розлігся під захистом шлюпки, а я вмовстився біля радіорубки. Ми закутались у мокрі од солоних бризків ковдри і спали так міцно, що коли б не вахтенні чергових вахт, то попросипали б свої вахти.

— І як це вас чортів не позмивало?—лаявся молодший штурман.

Ішла третя доба. Вітер притих до п'яти-шости балів і лише море клекотіло балів на вісім. Вдалечині показалися гори Формози. Змінили курс на ост і кильова качка змінилась на бокову.

Назустріч нам попадались рибацькі шхуни. Ще кілька годин нашої повільної ходи і будемо у Порт-Келунзі.

А вугілля на льодорізі залишилось уже менше ніж на добу.

***

«Літке» стояв перед входом до бухти. На щоглі було знято карантинний та лодманський прапори. Першого викликали лікаря, другого—лоцмана. Ми

чекали на лоцмана, що мусів, згідно з морськими звичаями, провести нас до бухти. Але лоцман не з'являвся. Капітан дав наказа і льодоріз поволі, самотійно почав просуватися за кам'яний мол у бухту. Ліворуч і праворуч здіймалися гори, вкриті зеленою рослинністю, а долі на березі бухти розташувалось місто. Біля причалів та на рейді стояло декілька пароплавів під японськими прапорами, маленький білий пароплавчик під данським прапором, а з глибини бухти визивав велетенський японський понадредноут. Велика кількість кунгасів та невеличких човників заповнювали бухту.

Ми проходили серед цих суден, наблизились до пристані і матроси готувались спускати котву біля бочки, що в кількох сотнях метрів од берега. Саме на цей час, нам назустріч затріщав моторний катер з кількома людьми на ньому, що махали руками і щось гукали нам.

Виявлялось, що ті люди вимагали, щоб наше судно повертало назад і виходило з бухти. Тривога пробігла серед людей. Невже японці нас не тільки на беріг не пустять, але й не дозволять навіть зайти до бухти? Таких випадків з радянськими пароплавами в Японії не буває. Але ж ми не в самій Японії, а на Формозі, що є японською колонією. До того ж порт Келунг не звичайна торговельна гавань, а й морська фортеця.

Ми вийшли назад у море і в цей час до нас наблизився катер. З нього до нас на борт вилізло троє японців і за хвилину пояснили нашим штурманами в чім справа. Виявилось, що без лоцмана ми не мали права заходити до бухти, бо незнання морського дна у вході в бухту загрожувало суднові небезпекою. Отож, для нас і приїхав лоцман, що мусів провести нас до гавані. Власне справа розшифровувалась просто—за те, що лоцмани супроводять судно, треба платити певну суму грошей.

Після лікаря, що нашвидку оглядав команду, ми перейшли в розпорядження поліції. Нас перерахували, урядовці портового управління проглянули наші документи і ми дістали радісну звістку, що нас пустять на берег. Про це нам сказав маленький японець, урядовець поліції, що єдиний на весь порт Келунг знав руську мову. Він одрекомендував себе Іваном Федоровичем, запропонував свої послуги і обіцяв за півгодини всім нам видати перепустки. Справді, за півгодини ми були на березі в одній з кімнат великого будинку поліційного управління. Іван Федорович диктував якомусь писарчукові наші прізвища, що той писав на перепустках, а потім зібрав усіх нас до гурту і сказав коротеньку промову. Зміст промови був приблизно такий:

— Панове, ми знаємо, що ви понад 40 день були в морі, вас не пускали на жодному березі, протягом кількох тижнів ви не бачили землі, і ми знаємо, що ви надто скучили за суходолом. Ми зробили все, щоб дати можливість вам скористуватись з короткотермінового перебування у нашому порті. Зараз ви розійдетесь по місту і ми сподіваємось, що ви поводитиметесь пристойно і саме головне, на що мушу звернути вашу увагу—не провадитимете жодної агітації та пропаганди. Ви знаєте, що державний устрій Японії значно різниться від державного устрою радянської Росії, і

про це ви, будь ласка, не забувайте. Крім того, попереджаю — ви можете вільно ходити по всьому місту, лише не переїжджайте по той бік бухти.

Потім ми довідалися, що по той бік бухти знаходиться фортеця і, звичайно, жоден з нас не мав ніякої охоти їхати туди. З тих же причин поліція забрала всі наші фото-апарати і їх опечатала.

Всі хлопці, вільні од вахт, рушили до міста, а Іван Федорович тимчасом повернувся на судно, звів близьке знайомство з нашою кают-компанією, привіз нам якихось японських книжок, а сам просив у нас руських. Пізніше, в червоному куточку він побачив статут та програму ВКП(б) і почав настирливо просити, щоб йому подарували цю книжку. Зрештою хлопці погодилися, і надписавши на книжці, що вона подарована Івану Федоровичу на його власне прохання, оддали йому статут та програму.

Келунг—невелике місто, з чистенькими, добре забрукованими вулицями, з величезною кількістю крамниць, з рікшами, що стоять поруч автомобілів, з японцями—крамарями і китайцями робітниками. Ми йшли вулицями і дивувались, що кожна вулиця була наче одна величезна крамниця, що простяглася від рогу до рогу. Покупців у крамницях було мало, крамарів не було видно,—вони, заховавшись вглибині, взатінку, робили якісь свої хатні справи, і наче з неохотою виходили назустріч покупцям. Перше, чим ми зацікавились у цих крамницях, це були сотні різних дерев'яних боженят, богів радості і богів суму, перших гладких, лисих, широколицих, других—худих, з страшними рогами, з татуйованими обличчями. В одній крамниці зустріли чималу партію спиночухалок «хяоці», як вони звуться по-японському. Таку спиночухалку до цього часу мені довелося бачити лише в Олександрівському палиці в Дитячому селі, в кабінеті у Миколи II,—то був йому подарунок од японців. Ми захопились спиночухалками, боженятами, сірниками з оригінальною рекламою, паличками для їжі та десятикопійчаними китайськими гостроверхими брилями з широкими крисами.

В першу чергу було одвідано ресторани та кафе. Зголоднілі під час рейсу, коли всі наші продукти попсувалися у спеці, бувши останні дні під час шторму без обіду, ми накинулись на різні страви, що за ними застучали, та взялися до холодних напоїв кафе-глясе, морозива, кавунів, бананів та різної садовини. Лише одного нам не дали в японських ресторанах—хліба. Тут хліба майже не знають, лише в двох чи трьох ресторанах знайшовся хліб. Біфштекс коштував 45 сен, а два маленьких шматочки хліба до нього—50 сен. Та ми швидко призначались їсти без хліба, якого мали досить на пароплаві.

Того ж дня пішли до японського театру. Взявши квитки, рушили до фойє, але виявилось, що перед тим, як увійти до театру, треба... роззуватися. Довелося роззуватись. До японського театру можна зайти в брилі, в пальті, але не в черевиках. Черевики ви мусите скинути і замінити спеціальними капчиками і лише тоді вас пропускають до залі. Антрактів тут немає і тому до залі впускають безперервно. Чи ви прийшли на початку вистави, чи всередині, чи при самому кінці,—берете квиток, скидаєте черевики і входите до театру. Прислужниця показує вам ваше місце і ви, зди-

вовано оглянувши залу, не побачивши ані крісел, ані лав, спускаєтесь доли і, як зручніше, розташовуєтесь на циновці. Ви можете сидіти, підбгавши під себе ноги, можете їх витягнути і нарешті можете зовсім лягти і лежати. За хвилину до нас безшумною ходою, підходить інша служниця, подає вам на підносі чайник з чаєм та чашки, пропонує сірники та цигарки. Ви п'єте чай, палите цигарку і в той же час можете розглядати, що робиться на кону. А там, щось на зразок музик-холя, один естрадний номер змінюється іншим, музика змінює акробата, після танців ідуть невеликі сцени, а далі виступає якийсь шукар.

Ви оглядаєтесь навколо, бачите японців, що поприходили до театру цілими родинами, чоловіків з жінками і дітьми, матерів з немовлятами, за кілька місць далі сидять військові і матроси, ліниво поглядаючи на кон, задумливо простягся на своїй циновці молодий японець, раз-у-раз сильно затагаючись своєю цигаркою і пускаючи цілий стовп диму. Тут же між циновками пробігають діти, що одночасно і дивляться виставу і граються між собою. Але характерно, що ніякого галасу ви не спостерігаєте. В театрі надзвичайна тиша. Килими і циновки приглушують звуки кроків і мені пригадався китайський театр, що його довелось бачити кілька років тому у Владивостоці. Там теж п'ють чай, курять, голосно розмовляють між собою. Жодного порівняння з японським. Коли в японському тиша, якась затишність і там можна відпочивати, то в китайському навпаки—неможливий гармір, що не дає змоги розібрати жодного слова, страшенна духота і надзвичайний бруд.

Другого дня команда «Літке» одержала зарплату. Моряки дістали свій заробіток золотими англійськими фунтами стерлінгів. Стерлінги треба було обміняти на ієни. Яке ж було наше здивовання, коли у банку прийняти наше золото відмовились. Одночасно з цим паперові фунти стерлінгів ментально обмінювали на японську валюту.

— Чому у вас не приймають золота?—питали ми Івана Федоровича.

— Очевидно багато його є,—сміючись відповідав він... і пішов до банку, щоб поговорити у нашій справі.

Зрештою, банк погодився зробити виняток і золото було обмінено на паперові ієни, що мусили залишитись у Келунгських крамарів та рестораторів.

Незабаром у нас знайшовся приятель. Ми обідали в одному з ресторанів, коли його господар, підійшовши до нашого столика, почав з нами розмовляти. Балакав з ним Сашко, що знав слів із 40 англійських. Як би там не було, але мовного запасу англійських слів у Сашка вистачило для того, щоб ресторатор за годину вже запросив нас до себе в кімнату, запропонував циновки, почав учить грати в «го» *), понаосив якихось книжок і щось довго про них розказував. Сашко уважно слухав, хитав підтверджуючи головою і потім, повертаючись до мене з серйозним виглядом, наче б то перекладаючи мені те, що говорив японець казав:

*) Японська гра пішаками на шахівниці.

— Отут я якраз нічого не можу зрозуміти, але ось зараз мушу зрозуміти.

Як би там не було, японець був надзвичайно задоволений зі своїх гостей, показав нам свій садок з невеличким басейном, де плавала різна рибка. Потім пішли разом до книгарні, там вибрали кілька японських журналів та взяли по великій книжці, що на палітурці було витиснуто репінських заTOROЖІВ, а під ними підпис руською мовою:

«Три русских писателя—Гоголь, Чехов и Голький».

Це був переклад японською мовою кількох творів Гоголя, Чехова та Горького, що його японці зробили «Гольким». Там же було вміщено Тараса Бульбу.

Взявши книжок та листівок з креевидами Формози і дикунами племен Савадж, що їх понад 600 родин живе в диких горах Формози і до цього часу ще не скорились японцям, ми рушили на пароплав. Цього дня «Літке» залишав порт Келунг. Ми затримались у книгарні і запізнились на пароплав. Уже 40 хвилин, як він мусив знятись з котви й рушити в море, і вже цілу годину капітан нервував, що п'яток пасажирів немає з берега. Але от підійшов наш човен, ми вже на палубі, піднято котву і льодоріз вийшов з бухти. А нас п'ять, вислухавши нотацію старпома, йдемо до капітана просити пробачення.

Проте, тепер настрій попусувати комусь із нас уже важко. Ще кілька день і ми будемо вдома.

31 травня ми йдемо Східньо-Китайським морем, спека змінюється прохолодою і ми фактично спочиваємо після гарячих тропічних вод, останнього шторму і безперервної гонитви по вулицях Келунга. Правда, обмаль харчів, і доводиться їсти останні консерви, щоб їх запити останнім вином, яке ще сьогодні нам дозволив випити лікар. Адже ми вже залишили тропіки і порцію вина одміаено.

Нетерпляче ждемо, коли наш радіст зв'яжеться з Владівостоком, щоб передати наші радіограми, повідомити про швидке прибуття туди льодорізу. Нарешті 2 червня дістали радіограми з рідостанції льодоколу «Добрині Нікітіча», що стоїть у Владівостоці. Проходимо Цусіму, старі моряки згадують про те, як тут японці знищили царську флоту.

Ранок 4 червня, невеличкий туман, що швидко зникає під проміннями сонця ми проходимо якісь острови і наближаємось до острова «Скрепльова», що перед входом до бухти «Золотий Ріг». Ще кілька хвилин і ми побачимо Владівосток. Маяк Скрепльова перший вітає нас сигнальними прапорами, що означають: «вітаємо з щасливим закінченням рейсу».

Ще півгодини і в «Золотому Розі» нас вітають гудками і прапорами пароплави, що стоять там, а до борту «Літке» пришвартовується катер «Слав'янка» з представниками влади, громадських організацій, моряками і родичами наших владівостокчан.

Тропічну частину Врангелівського рейсу—закінчено.

(Кінець першої частини)

І. КИСЕЛЬОВ

У ГУСЬКОМУ СЕЛІ

(3 бльок-ноту письменника)

У традиційно-холодній кімнаті вчительок зразу стало тепло від юрби гостей. Крім нас, п'ятьох письменників, провести вечір до від'їзду прийшли—голова райвиконкому т. Гончаренко, агітпроп райпаркому, і ті, що прощаючись, дякували нам за наші виступи, або кінчали гарячі суперечки про читане та чекали відповіді на запитання.

Заходили й подорожні до станції Власовки, де ми повинні були буги о 3-й годині ночі. До того часу, поки всі розійшлись, ми, чекаючи, відганяли сон від учительок одноманітним речитативом і риторичним патосом зливи віршів,—тов. Гончаренко вводив нас «у курс подій».

Він спеціально цікавився історією свого Старовірівського району. Він, як і ми, дивувався, як це серед суцільної маси українців утворилась компактна група руського населення.

В одній книжці він ніби знайшов деякі відомості. Там писано, що сюди, з наказу цариці Катерини, вислали селян, які бунтували проти насадження модної, як на ті часи, картоплі, чи, як її називали тоді—«чортового яблука».

Не знаю — наскільки це правдиво. Побіжно переглядаючи історію України академіка Багалія—я не знайшов potwierдження цієї думки. Можливо, що цей район, як і Чугуївський,—залишки тих «служивих людей», що їх розсилав царський уряд по всій Слобідській Україні. Є ще інша версія про походження цього району. Нібито поміщиків і царських прислужників, що позбавились ласки розбещеної цариці Катерини II, вислали сюди, де вони серед українського населення, що ставилось до них вороже—шкоди ніякої вдіяти не могли.

За це, якщо вже є велика охота підтасовувати факти, говорять гучні дворянські прізвища у Старовірівському районі серед селян. Не диво тут почути колись титуловані прізвища—Кутепових, Толстих, Уразових тощо.

Ми були в Першій Старовірівці. Взагалі ж їх—три. Вони розташовані дугою в балці, і хоч близько одна до одної, але адміністративно роз'єдані. Разом з хуторами вони розтяглися верстов на 20. Цікаво, що тут же, ніби торкаючись ліктем, за якихось п'ять верстов, розташоване українське село. Отже, хоч район і руський, але населення в ньому мішане. Є чималий відсоток українців. Для сучасників це село являє безперечно великий інтерес. Тут переконуюєшся, як могутньо впливає панівна культура. Штучно утворений руський острівець, від того, що сторіччями стикався з українським населенням, поступово втрачав свої власні риси, і набував нових, українських. Особливо помітно це стало за часів Жовтневої революції, коли українська культура широко розвилась і глибоко вкорінилась в усі шари

населення, коли вона, звільнена з-під монархічного гніту, з буйного пагінка розрослась у могутнє дерево. Починаючи з мови і кінчаючи сімейним побутом, усе зазнало ґрунтовних змін, поряд з революційним ламанням села... Взагалі ж—село своєрідне. Мова тут дивно-оригінальна. В одягові—суміш з перевагою руських фасонів. Найхарактерніші—записки, написані фольклорною мовою, що ми їх одержали підчас наших виступів. Школярі розмовляють уже зі значним українським акцентом. В бібліотеці є до 7000 томів (700 постійних читачів). Серед них переважна кількість руських книжок класиків, але є й сучасні (Хвильовий, Микитенко, Панч, Копиленко і інш.). Поряд із записками, написаними добірною українською мовою, чути було вигуки дідівські—«говорите только по-русски!».

Старовірівка—село заможне. Ще в 19 і 21 році тут були повстання чи то есерського чи то анархістського полку, не без впливу банд Махна, Кочубея, Іванюка. Останнє повстання («Старовірівська республіка») продовжувалось два місяці і за активної допомоги зовні та селянства його було ліквідовано. Привідців розстріляли на місці. Деякі, відбувши кару—амнестовані і живуть тепер на селі.

В Першій Старовірівці близько 1700 дворів і до 4000 населення. Не зважаючи на окремі куркульські противенства, активні незаможники утворили в Старовірівському районі близько 30 колективів, що складає 60 відсотків усього району. Але куркулі не сплять. Вони вхитряються пролазити в самі колективи, а іноді прибирають до своїх рук і управління. Так, в «артілі ім. Чубаря» (артіль досить міцна, хоч і невелика—17 господарів, 175 гектарів землі, має трактора, млина, олійню) до останнього часу господарювали два куркулі (голова і його замісник), тепер викриті й заарештовані. Взагалі самі куркулі не намагаються відверто опиратись заходам радянської влади щодо колективізації сільського господарства.

Вони виставляють в більшості підставних осіб—жінок, загітованих незаможників або найнесвідомішу частину молоді. Так, розказував нам Гончаренко, коли виникло питання в одній із Старовірівок про колективи,—жінки зняли гамір і метушню. Виявляється, що куркулі загітували їх в той спосіб, що колективізація навіть СОЗ'и,—це не тільки усупільнена земля, зняряддя виробництва, але й житла, діти, жінки.

— Не хочемо разом жити!—кричали розгнівані, несвідомі, неправильно поінформовані жінки.

— Хочу мати тільки свого чоловіка, тільки своїх дітей...

Звичайно, куркулі впливають на найчутливіші частини селянської приватно-капіталістичної психіки, особливо у жінок, що ретельно оберігають свою сім'ю... В останній час куркулі виступають і активно. За декілька днів після нашого від'їзду вони вбили, як це мені розповідали, комсомольця Золотухіна, що ретельно працював на хлібозаготівлях, агітував за колективізацію і виступав проти окремих куркулів. Вбили його надвечір, можна сказати на очах у всіх, у ярмарковий день. На одній голові виявлено щось вісім чи дев'ять ножових ран.

Оскільки я зачепив хлібозаготівлі,—треба відзначити ретельність місцевих робітників. Як розказував Гончаренко—п'яні хлібозаготівель вико-

мано замість 380.000 (в районі)—400.0000. Твердих культур—виконано на 111%.

Село зрушено не лише в господарськiм відношенні, але й у побутовiм. Буває, що одна сім'я ділиться на кілька таборів. Діти виступають проти батьків, чоловік проти жінки—і навпаки. В Старовірівці був випадок, коли чоловік—свідомий, передовий, ініціативний незаможник допомагав у всьому місцевій владі, а жінка—ватажок куркульських елементів. Культурні потреби також виросли одночасно з класовою свідомістю. Колективне голосне читання якоїнебудь книжки чи газети і обмірковування їх—це тут не диво. З сільбуду 50 радіоаматорів провели собі радіо і слухають дома лекції, доповіді, бесіди тощо. Старовірівський сільбуд гарно устаткований, але помешкання мале. Нема місця, щоб розгорнути роботу гуртків. При сільбуді випускають стіну газету; це своєрідний вузол всього громадського життя в Першій Старовірівці. В селі є невеличка електростанція, яка дає покищо енергію лише для державних і громадських установ (школи, лікарні, сільбуду, виконкому тощо).

Підчас святкування Жовтневої революції, коли селяни збирались на площу, на мітинг (до речі, на цій площі стояла церква, що недавно згоріла—і в селян уже вивітрився релігійний фанатизм, щоб будувати нову)—мене здивувало, що прийшло багато жінок; прийшли організовано, стружками лавами, виблискуючи на скупому осінньому сонці своїми білими косинками. Немудра трибуна була ареною могутніх слів про успіхи радянського Союзу взагалі, і Старовірівського району—зокрема. На ній незграбні руки представників форопонівської земельної громади підписували п'ятирічний договір з машино-тракторною станцією, яку зараз будують. Цього року буде лише 50 тракторів, а на кінець 30 року—250. Вони зможуть обробити 70 тисяч гектарів землі, тобто площу, яка охоплює півтора таких райони. З тієї ж трибуни були виголошені тверді обіцянки, які скоро стануть дивною реальністю—про побудування ще одної семирічки, електрокомбіната, про ліквідацію неписьменности цього ж року у 6000 селян Старовірівського району.

Треба бути художником, щоб уявити, з якою силою, вірою і своєрідною переконливістю промовляв голова незаможників про нову сільську людину, яка має утворитися в наслідок зміни основ селянського господарювання. Правда, збоку відливо усміхались поважні куркулі в широких бо-
родах...

Правду кажучи, в Старовірівці нас не ждали.

«Селянин Харківщини», що розсилав письменницькі бригади по селах для участі в Жовтневих святах, спішучи, чи то забув, чи то не згадав подзвонити в райвиконком про наш приїзд. Томуто на станції Власовці нас ніхто не ждав і ми дійшли до села на Старовірівських підводах, що були на станції. А то довелось би нам або йти пішки, або повертатись. В Старовірівці нас зустрів заспаний, знеможений від втоми і безсоння (о 3 г. ночі) агітпроп райкому, і перше питання, з яким він до нас звернувся—було: «ви не артисти?» Розсилаючи харківчан, що прибували на села для

доповідів і бесід,—він нас влаштував ночувати в школі, де ми на підлозі і на шкільних лавах провели декілька годин до ранку.

Ранком ми влаштували літературний виступ для школярів. Заля сельбуду була цілком заповнена. Твори ми читали приступні для дітей. Так само, як і дорослі, діти охотніше слухали вірші і по кілька раз просили повторювати. Далі ми взяли участь у мітингу. Один з наших товаришів—Матвій-Сибіряк виступив з привітанням...

Після мітингу, годин у 6 почався наш основний літературний виступ. Селяни, серед яких було досить багато жінок усякого віку (так само, як і чоловіків) буквально заповнили всю залу. Спочатку тарабанила місцева «оркестра», що складалася з одного барабана і двох гармоній. Після доповіді «Жовтень і література»—ми читали свої твори. Нас довго не випускали. Просили читати й читати. Особисто я, не бачив дисциплінованої аудиторії, ніж ця (за винятком хіба ДЕЗ'у, де я не один раз виступав під час перерви на сніданок); кожне слово уважно слухали, ловили налету; не скажу, щоб усі нас зрозуміли (кінець-кінцем—ми письменники міські), але всі намагались зрозуміти й майже все зрозуміли. Це виявилось після і в бурхливих оплесках і в поданих записках з проханням з'ясувати окремі місця (так, мене питали відносно моєї установки у вірші «Письмо Горькому»); можливо те задоволення (якщо не захоплення), що можна було бачити майже на всіх обличчях присутніх, я з'ясовую не стільки заслугою наших творів, скільки новинкою самого факту, коли селяни вперше побачили письменників, вперше почули живе слово. Це ще раз потверджує правдиву думку про величезне значення безпосередньої зустрічі письменників з тими чи іншими (звичайно, головним чином, робітничо-селянськими) читачами.

Хоч Старовірівка—і районний центр, але все ж це—недавнє село, що розташоване навіть в стороні від залізниці. Тим більше нас здивувала широчина діапазону поданих нам питань. Нехай частина з них подала місцева інтелігенція (вчителі, лікарі), але з письма видно було, що більшість цих запитань писали малописьменні люди. А питали: «Що дав пролетарській літературі Есенін?... Чи є в Канаді спілка українських письменників?» «Як навчитися писати географії?», «Де перебуває тепер Мирослав Ірчан?», «Як розвивати свій талант?», «Чому в творчості Шевченка багато релігійних мотивів?», «Що таке футуризм?... і навіть... Що таке Авангард?», «Чим цінний Дем'ян Бідний, як художник?», «Як дивляться тепер на старих класиків (Пушкіна, Тургенєва, Толстого)?», «Як ставиться письменник до краси природи?», «Чому мало пишуть про сільське життя?», «Чому Тараса Шевченка визнавав царський уряд і визнають тепер?», «Чи живий Дем'ян Бідний?», «Чи є письменники жінки?» і багато інших питань, оригінали яких я, до речі, взяв з собою.

Уже самий перелік і виклад питань, що охоплюють українську і руську літературу, переконливо доводить своєрідність цього села, його культурні прагнення і до деякої міри свідчить про його політичний культурний стан. Ці прагнення в окремих випадках підносяться вище за примітивні поняття

в питаннях літератури. Щоб краще уявити особливості старовірівської мови, я дозволю собі навести декілька цитат із вірша одного товариша з Старовірівки:

Иль кто тебя пошкoдил...
А за ним наcтaвaєть зима
Хoдит веселый батькa...

Лист, якого я від нього одержав, рябіє українськими словами, правда, покаліченими.

Я почав з кімнати вчительок і закінчу ними. Колись сільське вчительство було надійним провідником усіх революційних ідей у селянські маси. Їх часто, і безпідставно, вважали за революціонерів. Вже той факт, що вони навчали селян, вказували їм шлях до газети, книжки,—був небезпечний для царського уряду. Тепер обличчя вчительства в багатьох випадках змінилось ще на краще, вони стали рішучими робітниками в історичній зміні села, яке від символу худорлявої «сивки» і розхитаного плуга—переходить до символу могутнього трактора і колективного землекористування. Ті три вчительки, з якими ми познайомились, ще молоді й зелені, недавно скінчили школу. Але з усім молодим ентузіазмом вони віддають всю свою молоду енергію на навчання селянської малечі. І це не все. Вони ліквідують неписьменність, вони керують гуртками, вони провадять індивідуальну обробку і вони ж підчас хлібозаготівельної кампанії були активними її учасниками, може ризикуючи життям, бо куркульство завжди намагається на комунєбудь зірвати свою злість.

— Підчас цієї кампанії—каже мені одна з них—я спала не більше 2—3 годин. Я вимучилась, але я знала велику ціну цій справі—забезпечити робітників центру хлібом...

Так, набравшись нових вражень, зустрівшись з низовими відважними робітниками, перевіривши свою скромну письменницьку роботу на безпосередній зустрічі з читачами, ми, підбадьорені, повертались додому.

ЛИСТ В. БЛАКИТНОГО (ЕЛЛАНА) *)

4 грудня 1929 р. чотири роки відійшло в минуле, як помер Василь Блакитний; чотири роки напруженої праці партії, робітничої класи в справі будівництва соціалізму пройшло без безпосередньої участі в ній Василя, що згорів у надмірній роботі. Холодна кам'яна плита, що лежить на могилі з коротким написом—Блакитний (Елланський)—чи не грань між минулим і сучасним? Ні, і ще раз ні! Василь живе, не дивлячись на холод сирієї землі, що обгорнула в своїх тяжких обіймах його тіло. Це доводить нам та спадщина, що її він залишив. Але не буду про неї говорити, як уже відому, а подаю до друку ще не друкований особистий лист Василя до матері. Лист цей є відповідь на листи матері Блакитного, в яких вона, бажаючи допомогти сину в його роботі, давала нариси з життя—дійсні життєві факти, що їх, як їй здавалося, не міг бачити її улюблений цілеспрямований, захоплений своєю роботою Василь.

Мати писала, що їй тяжко, що вона не хоче від нього слабого відривати—брати гроші, що краще б він, як інші в Чернігові своїм батькам подбав за те, аби їй залишили Яцківщину—1 десятину садиби, що купив її чоловік незадовго до своєї смерті, з якої вона й жила, тим більше, що садибу руйнують—нищать сад, який вона колись сама насаджувала.

Писала про те, що її менші діти Варка й Володька надриваються в роботі за животіння, працюють і вчаться, тоді як інші виходять «в люди», слабі здоров'ям, і їм тяжко приходить зараз, а й потім вивчившись згорять вони працюючи в тяжких складних умовах села, через надмірну прициповість його. Останнє в листі на мою думку не потребує пояснень.

Володимир Елланський.

Білгород-Курск
15-X (1923 р.).

МАТЕРІ

Ваші листи завжди приносять мені трохи муки. Справжньої терпкої муки за те, що ще лишилося незміряно багато болючого, неправильного, неадаптивного у світі, за те, що робота тільки розпочата і її ціле море, ціле море дичавини, яку треба розчистити і в якій людям страшно погано... Так, мені боляче читати ваші листи, особливо, коли вас життя примушує на те, щоб прямо чи посередньо ставить передо мною задачі, яких я ніяк не можу ув'язати із цілим своїм світоглядом. А проте—дають мені багато ваші листи. Вони ще і ще, як тисячі фактів навколо, ставлять мене вічно-віч із реальним, живим життям, таким, яке воно є, неприкрашеним фантазією чи романтикою і примушує ще і ще раз перевіряти себе й «притирати» себе до життя... Чого б я не хотів—це, щоб ви ідеалізували мене хоч трохи. Таких як я—повірте—тисячі. Коли це треба—ми можемо бути хо-

*) «Молодняк» з охотою подає на своїх сторінках для читачького загалу листа Василя Блакитного, що ним у великій мірі висвітлюється постать поета-комунара. Варто зауважити, що вже на сьогодні час почати відповідним інстанціям збирати матеріали біографічного характеру, щоб якнайповніше висвітлювати життя й діяльність В. Б.

Тут завлячуємо тов. Вол. Елланському за поданий до редакції матеріал.—Ред.

лодними, як камінь, і горіти, як огонь. Але ми—живі люди. Живемо, шукаємо, учимось, помиляємось, виправляємо помилки, уміємо шльопать і по грязі, і по крові, уміємо любити все живе—а найбільше тих, за чію долю (тільки не одного якогось вибраного, чи свого, рідного—а всіх)—ми, зціпивши зуби, бились, б'ємось і подохнемо б'ючись...

Ну, та це лірика. Тепер по суті. Не приїхав я і цього року до вас—бо не зміг. Силою постанови центральної контрольної комісії про «ремонт»—одправлено мене лікувати й відпочивати на південь. З моїм серцем і нервами—ціле свинство. Але це—пустяк... Ну, от, мав я відпустки 1½ місяці. Думав наприкінці повертатися через Київ і заїхати. А вийшло—не пробув і місяця. Трапилося спішна робота—викликано телеграмою... Бо ми ж «казенні речі». Тепер—ваші слова про гроші, що я їх присилаю. Я їх не краду. Я і не перевиснажую себе роботою, щоб їх заробити. Це—з мого «пайка». Єсть «пайок» хлібний, єсть книжковий (я ще більше витрачаю на закупку книжок, щоб не тратити кваліфікації) і є «пайок» психологічний. Коли я не міг його одержувати без суперечки з самим собою—я вам нічого не посилав. Зараз я можу. Коли б знов не міг (тільки навряд чи це буде, принаймні скоро)—так само просто не посилав би, як зараз присилаю. А присилаю—бо по моїм точним розрахункам—корисно й доцільно з усіх боків їх посилати. От і все. Не питиму пива (хоч нам і можна), не роблю ще яких речей, без яких можна обійтися, хоча вони офіційно і не приписані до «ізілшеств». Замість того, щоб вкласти гроші в який небудь спокійний матрац чи стілець, або «надзвичайно зручний» стіл—дозволю собі їх вкладати в такий «банк», як людське життя або платити проценти по своїх боргах... Чи ж неправда—якими ми всі стали комерсантами?

Ото ж будьте покійні і не турбуйтеся про гроші, що присилаю. Шкода тільки, що мало... Але я задоволений, що хоч трохи допомагаю вам заживити рани, нанесені розривом із тою проклятою «власністю».

Повірте—об'єктивно мені шкода і яблунь і огорожі, як шкода за все глуповство і руйництво, котре іноді у нас без усякої потреби буває. Але суб'єктивно—якраз навпаки: чорт з ними, наростуть—тільки вже не «поповичів», не «панів»—а просто собі яблуні, просто собі груші, людські, всіх... Тому я не так трагічно оцінюю становище й Володі й Варі. Трудно їм—це правильно. І ще як трудно! Принаймні з тих, кого не сором називати людьми?.. Але вони обоє—на правильній стежці. На трудовій.

Не раз передо мною ставало питання: а чи не краще буде, коли я підижду до справи не так по принципіальному, а так, як іноді по слабості чи з інших причин у нас роблять. Коли доб'юся їм де кращої посади, школи, витягну до себе і т. д. Зважував справу з усіх боків: і з боку комуністичної етики, і з боку революційної доцільності, і з боку інтересів самих Володі і Варі. Ну і виходило—з усіх боків—що якась «протекція» з мого боку—буде лише шкідливою. Про перше—комун. етику—ясно. Про друге—теж: чому іменно моїм брату і сестрі треба прочищати з витратою енергії й унутрішнім гнилим компромісом, дорогу на вищі щаблі, хоч вони

не мають відповідної кваліфікації, підготовки. І головне—шкідливе це було би для них самих. Бо підводило би під їхнє життя гнилу основу. Замість якоїсь «яцковщини»—опирались би вони на підтримку «тетеньки» з білетом члена ВУЦВКУ. Як швидко просвітали повз пальці яцковщини, поколовши руки й «посадивши» на мель—так легко могла б виковзнутися й друга «яцковщина». Вже одне те, що у мене органічний порок серця—творює базу слабою. А «протекція» розпустила би, ослабила мускули, обм'якшила волю. Додайте до цього, що і так минуле виховання і психологія всмоктані нами з кров'ю ряда поколінь паразитської суспільної верстви—одірвали нас від основних (і «некультурних» і «грубих»)—але все таки основних, робочих шарів суспільства. Не провиня батьків—не могли вони вискочити з оточення, на це спромагаються тільки одиниці—але наша серйозна біда. І вихід з тої біди—це до роботи, до повного злиття з інтересами робочого суспільства, справжніми інтересами. Мені пощастило. Вступив я на цей шлях перед революцією—і проходив його, в її небезпеці, готовністю накласти голову, доводячи свій розрив із минулим. Прохожу і зараз—і не без труднощів... Бо треба не тільки розірвати—але й довести, та довести й не вченому, не окремій людині, а масам...

Володя і Варя—відстали, як відстали ще сотні тисяч. Їм до тої ж мети можна пройти іншим трохи шляхом. Не треба мерзнути на полі, на буферах вагонів, не треба трепатися у нервовій гарячці, коли тебе оточує ворог і треба вийти з сильця, не треба працювати над собою, убиваючи відразу до убивства—але треба працювати, хвилюватися, трепатися інакше. Треба тільки й вибирати так шлях, щоб не було пустої трати енергії. Але енергія не може не тратитися, спокійного життя ні у кого нема, крім хіба блощинь. Та й тих ми душимо, коли вирвемо вільну хвилину.

Отже—вас жахає те, що Володя буде сільським агрономом. А мене б більше лякала перспектива, що він, провчившись десь у вищій школі, вичищений (так треба буває: одбор кращого!) зірвався би і покінчив собою, як це зараз роблять... Мене б більше лякала думка, що він попаде в число тих 500 лікарів, що онде в Києві не мають хліба, а в село, на 20—30 крб. (більше зараз дати, бюджет не витримає—жорстока штука господарчий бюджет) не пойдуть, бо це ж для них кінець «життя цивілізованого». Більше б лякала думка, що він буде в числі тих інженерів, яких навчилася більше, ніж може наша промисловість поглотити: почуття безпорадності, пропащої сили—от їхня доля, і в цю хвилину, або перша ліпша чорна робота, або крадьож, посередництво.

Можна працювати над собою і в селі. Трудно—а можна і треба. Можна бути корисним і передовим членом суспільства скрізь. А свідомість своєї корисності—допомагає перемогти труднощі, допомагає любити роботу, поширювати свій світогляд і ясно бачити шляхи...

Боюсь, що впадаю в «резоньорство», але мені хотілося викласти основні, принципові свої положення.

Два слова про блощинь. Багато їх. Кусают. Смердять. Смокчуть, рвуть. Але це—тільки блощини. Зараз з ними боротися—так увага одтягнута ін-

шим, основним. Так хіба шльоппнеш по кублу особливо нахабних. Колись—прийде черга й на них.. А от, коли у нас іноді являється думка про те, що «он у інших....»—подумайте тільки: а чи то не блощиці?

Ну, годі. Одписав за весь час. Не вмію писати листів—хоч ти що. Особливо «фамільних». Тому це мабуть і не схоже на лист. Але записочок з інформаціями про своє буденне—теж не вмію. Тому й не пишу: багато, як слід—ніколи, а «так» не можу.

Дуже зле, що ви хворі. Болить це мені... Видужуйте.

Ваш Василь.

Пишіть. Володя і Варя хай пишуть, не сердяться: не поганий я до них... Пишу з дороги. Іду на кілька день до Москви.

К. ДАВИД

ОБРАЗ ВАСИЛЯ ЧУМАКА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

I.

Надто вже вразливою, надто вже болючою стала для пролетарської революції й зокрема пролетарської революційної літератури така передчасна й така трагічна загибель її перших борців і перших фундаторів—А. Зализного, Г. Михайличенка, В. Чумака та Василя Блакитного (Еллана). Ще не раз, і не двічі будуть ці імена з пошаною і з сумом згадувати не тільки в ювілейні дні їхньої смерті, а й при всякім дні й при всякім повороті, що його переживатиме пролетарська література.

Бо вони стали тим початковим пунктом, що сміливо в часи найбільших соціальних завірюх відштовхнувся від дрібно-буржуазних модерно-символістичних стилів в українському художньому письменстві, стали на твердий класово-пролетарський ґрунт з тим, щоб, заперечивши усе старе ідеалістично-буржуазне в літературі, створити нове—матеріалістично-пролетарське—те, що зараз продовжує й має довершити сучасна пролетарська українська література.

Але ж уся складність і уся цінність їхньої роботи ще полягає в тому, що цю роль для нас ніби першорядну, вони виконували з далеко важливішою, як на той час, відповідальною партійно-революційною боротьбою, збройною й ідейною, за пролетарську революцію від навали біло-поляцьких та денікінських банд. Вони закладали основу пролетарської літератури тут же, на свіжих цеглинах лідвалин радянської влади на Україні.

Ось через що,—каже А. Хвиля *)—найважчі втрати, що ніс пролетаріят у своїх шерегах, не обминали будівників пролетарської літератури, ось через що в громадянській війні українська жовтнева література понесла таку втрату, як Василь Чумак і інші.

Їхня літературна діяльність сплелась в один барвистий вінок з діяльністю партійно-революційною і для поколінь стали незабутніми вони, як літератори, революціонери, комуністи і як люди з усією глибиною власної психіки й життя.

Давши не велику літературну продукцію, а з нею і не надто значну літературну традицію, оскільки сами лише намащували стежки та відкривали нові обрії, вони—каменярі поклали лише основу, що з неї виросла нова література; зате залишили вони по собі незабутні образи, як герої-поети революціонери, що не менше пам'ятні будуть для поколінь.

Особливо один з них, що про нього ми розпочинаємо нашу статтю—Василь Чумак.

*) «Ясною дорогою». Стаття: Блакитний і Чумак, стор. 141.

Молодий дев'ятнадцятилітній юнак-революціонер з колосальним поетичним талантом, що аж через віття вихльбується в усіх майже поезіях з залишеної збірки «Заспів»—з надзвичайною бурхливою вдачею, через провал у денікінському підпіллі цілої групи боротьбистів разом з Михайличенком та Ковальовою, гине зухвало замордований контр-розвідкою перед кількома днями, як було вже назавжди оголошено в місті радянську владу.

«Чумак бурхливий, блискучий, як революція, в своїх поезіях, що оспівав «червоний терор» та «єднання братніх заліз». Чумак, що в найскрутішу годину ув'язнення свого життя працював над удосконаленням своїх знань—втілення молодого революціонера й жовтнєвого поета*). (Підкреслення моє—К. Д.).

І цілком зрозуміло, що він став за ідеал для молодших поетичних поколінь і щиро оспіваний в їхніх творах, та і в творах друзів та сучасників—став впливовий не тільки своєю поетикою, а й своєю особою, як образ героя-революціонера-поета, став дієвою особою багатьох прозових творів та надхненцем низки поезій, як і інші з його плеяди.

II

І Ч Н Я

Містечко, напівсело, що в ньому народився, виховався в його природі Василь Чумак і що воно в певній мірі спричинилося до складання тої буйно-романтичної революційної натури, що нею переповнена була вся істота поета.

«Ічня взагалі містечко досить мальовниче й характерне саме специфічним українським колоритом. Покручені вулички з рясними вербами, білі селянські хатки, що їх обсаджено вишняком і садками, напівзрослий ставок, жита, близький ліс—все це давало багатий матеріал для естетичного виховання поета **).

З цього і зрозуміла закоханість поета до природи (частково), та безмірна любов до життя молодого, буйного, що просякає майже всю його поезію.

«До лісу поле. Ліворуч жита, праворуч—толока. Звичайна наша толока, збита, неорана,—згадає так само зі свого дитинства друг шкільний Чумаків, А. Шафаренко.

Але для Василя—то не жита, не толока, то «море без краю, то відвага, то буїна радість»...

Василь не йде. Василь літа. Він ниряє в жита, як у воду, він обіймає колосся. Ось він став, прислухається.

— Чуєш, як бджоли гудуть, бачиш, жито вже цвіте, а пахне як, пахне...

А степ як уквітчався. А небо яке, а простори.

Лягли спочити. Сонце. Лісова прохолода. Травиця висока, густа. Блакитне, прозоре небо. М'яко так, тепло. Мріяти, лежати, думати та

*) А. Хвиля. Там же.

**) Б. Коваленко. «Василь Чумак» (біографія, що незабаром має вийти накладом ДВУ).

рядом Василь, він не розлігся, він приліг тільки на один бік на руку, а погляд суворий, чуткий, кудись в далечинь дивиться».

З того уривчастого матеріялу в художній формі і просто в спогадах відтвореного складаємо собі певну уяву, яка з себе була та тендітна й чула натура, що вбирала в себе всі гами з тонами й півтонами невловимої для простого вуха пісні природи і яка згодом відстоявшись з осадком була так м'яксто відтворена в високохудожніх образах-віршах.

Треба розуміти закоханість поетову в цю природу і що це не є закоханість ситого поміщика чи виснаженого народника, а це є любов природньо-сільської дитини, юнака, захопленого буйністю життя.

Така є його поезія. Але ж вона є в деталях краплі його естетико-психологічного нутра, що ми маємо їх зібрати до купи й відтворити собі його в цілому й з цим ще глибше й ще повніше його зрозуміти й оцінити.

Б. Коваленко зіставивши спогади й показчики з різних матеріялів та документів загалом відтворює собі його так:

«Василь Чумак був понадсереднього зросту, стрункий, худорлявий, з смуглявим, засмаленим на сонці обличчям, надзвичайно виразним і нервовим; з великим чубом, що за нього мав постійні неприємності від інспектора, з чорними очима й гарними вусиками.

Надзвичайно рухливий і темпераментний, підчас розмови нервово підкидав головою і характерним рухом руки приводив до ладу волосся, жестикулював руками.

Замислений, швидкою ходою проходив вулицями, не помічаючи навіть своїх товаришів. Коли ті віталися першими, по інерції проходив кілька кроків і потім, мов прокинувшись, кидав коротко відповідь.

Був, як зазначають товариші, «тороплений», дуже жваво й гаряче реагував на події, сперечався. В спокійні хвилини бував і веселий, привітний, лагідний, любив співи і сам гарно співав.

... Дуже багато читав вечорами і тим відрізнявся від своїх товаришів. Взагалі, як людина вищого культурного рівня, почував себе самотньо й одірвано від пересічного шкільного колективу... *).

Але ж це ані трохи не заважало йому бути авторитетним, щоб до нього ставились з повагою його близькі товариші. Не заважало це йому так само, а навпаки, наштовхувало шукати якоїсь організованої дії та праці й врешті, окунувшись з головою в одверто-революційну боротьбу, загинути в ній так славетно й так трагічно.

Цей, так би мовити, ічеський період Чумакового життя став за об'єкта поетичного оформлення у Ів. Гончаренка. Його вражає саме село, що стало за середовище поетового виконання і що його Ів. Гончаренко переіменував в село Чумакове:

Запитав семафора гудок,
Щоб хвилину спочити на станції
Закричав і замовк
Після праці.

*) Згадувана вже робота Б. Ковалевка: В. Чумак (біографія).

Мати тут молодого колись
Василя Чумака виряджала...
Сльози неньки давно пролились...

За серпневим селом
Сонце гасне...
Тут родився із світлим чолом
І співати не став передчасно

І закінчує:

Хтось гукає, хтось зве,
Тільки дні помелом,
Це гадюкою потяг мчить знову...
І в садках заховалось село
Чумакове. (Молодняк № 11, за 1927 р.).

Маємо ніби дорожні нотатки в віршованій формі, де відбито все таки відповідний настрій постів від випадкової зупинки потягу на ст. Ічня.

Мати тут молодого колись
Василя Чумака виряджала...
Сльози неньки давно пролились...

І цей факт, що життя привело Ів. Гончаренка на цю ж станцію, не міг пройти повз його чутливу увагу. Не міг пройти вже через те, що це був роковий від'їзд, що забрав згодом Чумака від матері назавжди. І для Гончаренка, як молодого поета, це було не байдуже.

III.

Відділя й починається найвищий ступінь розвитку дій у цій трагічній повісті про героїчного поета, що її ще цілої ніхто не написав в художній формі. А давно б пора. Бо це ж є один із кращих засобів найширше через художній твір, але побудований на добре вивченому фактичному й історичному матеріалі, чого не можна сказати про дотеперішні спроби хоча б А. Ключча *), популяризувати імена незабутніх в широких пролетарських колах. Зрештою така постать, як В. Чумак, або ще краще В. Блакитний, що є наочним прикладом того, як революційна українська інтелігенція мужньо й одверто боролась за визволення, дійсне визволення України й України пролетарської, і як вона в процесі цієї боротьби поривала й боролась з усім контр-революційним і націоналістичним; зрештою остаточно злила свої шляхи з КП(б)У. І на жаль цього ніхто ще з наших пролетарських письменників не оформив в художніх образах (а залишилось тільки оформити, матеріал, сам собою готовий, треба тільки його вміти взяти; всупереч хоча б тому, що на книжковому ринку приму грають антиреволюційні й антипролетарські пасквілі на зразок Дм. Бузькової «Чайки»).

*) Я користувався уривком, уміщеним в газеті «К. У.», а в збірці «Шахтарське» А. Ключча виправив свій уривок за історією.

І так само про В. Чумака, ще цього прекрасного життєвого сюжету ніхто ще не оформив і нам доводиться сточувати його з кусків. Покищо в художню й напівхудожню літературу ввійшов сам тільки кульмінаційний пункт розвитку всіх дій, що оберталися навколо цього стрижневого образу.

В новелі М. Івченка «Наступ», зі збірки «Імлистою рукою», маємо описи наймолодшого періоду перебування В. Чумака в Києві, хоча не з початку. За основний матеріал до новели взято момент першого захоплення Києва Денікіним, напівпідільна робота партії, а саме групи Михайличенка—що в ній і перебував В. Чумак.

Про нього, як про окрему дієву особу маємо там дуже мало; згадується лише принагідно про веселу його буйну вдачу і про такі ж його поезії, що їх в процесі роботи він зачитував, а партійні товариші слухали. Поезії молодого, як сама революція, поета.

Цінним є лише те, що цей матеріал з конкретними історичними особами використаний для художнього твору.

В напівхудожніх спогадах В. Дубровського *) маємо продовження.

Сірий жовтневий день осені 1919 року.

Стрекочуть скоростріли, поважно гупає артилерія. Червоні «беруть» Київ.

З вікна нашої кухні чудово видно блиски вогню та сиві кучеряві хмарки диму, що здіймаються над будинками.

По дахах, як горох торохтить шрапнель.

Одночасно і я, і моя бабуня помічаємо, як із нашого двору виходять дві постаті. Не кажучи ні слова, бабуня вибігає в двері, біжить сходами вниз. Я не встигаю нічого сказати. Її відсутність мене хвилює...

...Минає ще кілька хвилин. На сходах чути притишені голоси. Трохи здивовано я зустрічаю бабуню, що привела високого стрункого брюнета з темною смужкою перших вусів та блілого худого шатена. У цього замучене обличчя та холодні сірі очі.

Брюнет лагідно і втомлено всміхається.

— Чумак!—протягає мені руку.

Звичайно мені це нічого не каже й так само знайомлюся я і з Іваном Гаєм.

Виявляється: вони щойно втекли з Лук'янівської в'язниці, скориствовавши з метушні, що до неї спричинився наступ червоних.

— Ми вас, як якогось янгола побачили...—каже Чумак до бабуні.

Перебувають вони у цій схованці (знайомій квартирі, де колись мали побачення з партійними товаришами) досить довгий час, аж до більш тривалого захоплення Києва червоними. Цей раз наступ червоних було відбито й вони знову залишилися у підпіллі.

«Товариш Василь» почував себе добре, навіть гумористично, часто задумувався, співав, хоч його стримував Ів. Гай.

*) «Черв. Шлях» № 7—8 1929 р.

«Не знаю, але чомусь тоді Чумак здавався мені могутнім символом переможної революції, а Гай—старим, досвідченим підпільником, що бачив і каземати, і заслання, і шибеницю...

Приблизно цей же момент ніби в передмові до Чумакового «Щоденника» малює М. Яловий:

«Трепетно припадає постать до вікна. То постать Василя Чумака. Два дні назад він утік з Лук'янівки, коли червоні вдерлися на декілька годин до міста. І з того дня позбувся спокою. Юний, майже хлопчик, переживши жахливі перші дні денікінщини, арешти, знявання, бійку, потім втечу в гармидері вуличних боїв, він зовсім «звівся». Тепер в чеканні нового арешту.

Пашпортне бюро провалилось, що могло б його якось десь влаштувати, і провалилося разом із першим арештом Чумака, що ним він завідував.

«Випадково, лише випадково, поріг нашої халупи в той час не переступила нога денікінця. Тимчасом здобули пашпорта і з ним переправили Чумака в «безпечніше місце»—на Звіринець в помешкання до Гната Михайличенка. Вже зовсім почали проходити нервові страхіння Чумака, його почали втягувати в біжучу роботу, головним чином—літературну. Він повеселішав, заспокоївся.

Досить цікавий документ літературний являє Чумаків «Щоденник», що, правда, не подає нам детально картини перебування Чумака в Лук'янівській тюрмі, де він його почав писати, зате досить чітко подає той загальний настрій, що з ним Чумак сидів у тюрмі. Зміст його—імпресії з тюремного життя та деякі фактичні дані з оточення і з камерного життя. Загалом же чувається, що Чумак скнидів, а з хвили на хвилю ждав визволення й кипучої революційної діяльності. З ним разом в той час трохи пробув і М. Семенко, що потім так чуло й гістично оспівав його загибелі.

Найвищу кульмінаційну точку цієї драми відтворює нам А. Ключча в коротенькому оповіданні «На перехресті»^{*}), що взагалі цікавиться роботою художнього відтворення загибелі «Перших незабутніх» (Михайличенка, Чумака й інш.).

В оповіданні малюється урватими картинками передостаннє перебування в підпіллі, за кілька днів, а потім годин до загибелі. Дія в кімнаті на Звіринці. Тиха, спокійна обстановка кімнати.

«Гнат розшифрував депешу, що її перехопила військова контррозвідка УКП (боротьб.).

Мріє.

(Для цього Ключча виписує уривок з Михайличенкового твору, що прибіжно в цей час його він писав. Досить вдалий засіб).

Сива бабуся застерігає Гната від небезпеки. Кажє, що до її хазяїна на-шовадились ходити офіцери. В неї в такий день поліцаї забрали сина Івана. Шерелякано застерігає:

«В мене небезпечно».

^{*}) «Комсомолец України» з 3-ХІІ 1927 р.

Гнат зовсім безтурботно заспокоїв її, будучи впевнений, що їхні кінці поховано.

Влетів Чумак.

Гнате, наші в місті. Я дізнався. Від XII армії я одержав про наступ. На вулицю, на вулицю. Його чорний чуб падав аж на очі, в них, здається відбилися чорні сполохи борні.

В місті вже йшов бій і обидва вибігли влитись в червоні колони. ... А за три дні червоні змушені були відступити й обидва знову залишилися в підпіллі.

І ось як А. Клоччя відтворює картину їхньої загибелі:

Ввечері всі троє, Клава Ковальова, О. Михайличенко та В. Чумак сиділи. (Це не цілком вірно. Бо, як свідчить М. Яловий, ввечері перед розстрілом трьох, на квартирі Михайличенка відбулось літературне засідання). Вони догадуються ніби про те, що їх викрили й обіцяють собі завтра ж відділя «ушитись». І спокійно-насторожено лягли відпочити після чотириденного бою.

Перед цим хтось ніби постукав. Чи то так здалось, і потім раптом.

— Вставайте, сволочі! Заспались голуб'ята!

По хаті блискали жовтими стрічками лихтарі. А молоденький гімназист дивився на фотографічні картки й рекомендував:

— Оце—наркомос, Ігнат Михайлович. Це Чумак, а це Клава Ковальова—і ехидно посміхається.

Контр-розвідка, ще забрала архіви і їх вивели.

У кожного болюче стиснуло серце. Мов цими вістрями багнетів їх зараз проколюли. Захотілося жити й кожному з трьох здалося, що він тількищо народився.

Піймав їх молодий гімназист-поручник, що йому було доручено самому всіх доставити; не довіряти навіть головній «контррозвідці», бо там «продажні шкури».

По вулицях тихо. Чумак ледве пересовував ноги, а Клава спиралась на Гната, який, сам зігнувшись, простував не повертаючи голови. У «дежурній» з них здіймали допити й страшно побили. Молодий гімназист гадав, як найкраще виконати наказу Кісти й йому хотілося на власні очі подивитися на смерть. Чумак божевільним поглядом вдивлявся в присмерк ночі й гадав, що їм ще далеко до Лук'янівки. Клава стиха стогнала, а Гнатові вижалась камера:

«Холодна й вогка, немає меблів.

«І тобі Василю оці рядки писані перед смертю. Ти завжди чарівним образом молодості стоїш перед очима, а на душі холодна блакить...

— Взвод в штики.

— На багнетах бились скривавлені тіла трьох. Офіцери «діловито», немов в мішеню, кололи багнетами. Михайличенко впав, а сп'янілий офіцер встромив багнета в шию й звернув ним голову на бік. Клава тріпалась під штиками двох, які проколюли їй груди. Чумак навznak лежав на брукові.

— Отставіть!—гукнув гімназист.

«Чумак підвівся. З рота бігла слиною кров, з грудей стирчав шматок легенів. Гімназист з жаху йокнув й вибухнув просто в голову. Голова Чумака розкололась і білий мозок впав на брук.

Так їх не стало. Їх замордували. І між ними молодого, юного поета, що тільки ступав злегка ніжною душею до життєвої гіркоти. Трагічність такої загибелі зможе зрозуміти тільки той, хто розуміє, які люди потрібні революції й як вони трагічно й жахливо гинуть—страчаються для самої ж революції. Життя—офіра, так оцінив ще сам Чумак, можливо дечого ще багато з нього не розуміючи.

Михайло Семенко, що йому одному дуже голо мала виглядати ця трагедія, що розпрощався за кілька годин до цього в дружній розмові про літературу—майже простогнав:

Розніміть пальці—вони заклакали.

Серце у білім огні.

Розніміть пальці—вони залякані

І в труні червоний гнів.

І над лобом холодні леза

І на небі холодні огні.

Розніміть пальці—гудуть марсельези

І в труні червоний гнів *).

Уся прогресивна суспільність разом із пролетаріатом Києва й Червоною армією поклали на домовину трагічно загиблих свій пекельний жаль і поклялись, не зважаючи на найважчі втрати, все таки довести революцію до переможного кінця.

Поклав «на домовину В. Чумака», якийсь Я. С. (очевидно Савченко) й своє затушковане в символістичну оболонку співчуття, навіть дике повідомлення:

Наступає диким полем,

Чорним полем

Смерть і рать.

А горбата наречена

Нерозлюбна, приворожна

Посилає умирати.

В дикім полі гнів кошлатий

Хрипло в сурми:

— На багнети.—

— На залізни.

— Підніміть.

День червоний. Чорний вечір

Чорний Вітер

Крик і мідь.

*) Кобзар. 1922. Гольфштром

Ох, подайте скорбну вістку:—
Єсть горбата нерозлюбна,—
передайте вечірово,
що я впав.
Що за неї зловорогий
Мове серце
Тепле серце
Розтоплав *).

От так розтоплав «тепле серце» для «нерозлюбної», «приворожної» чомусь «горбатої» нареченої—революції.

«Ох подайте скорбну вістку»—закликає поет. Очевидно дуже тяжко для нього, що він так придушено й так немічно викликає скромну вимогу.

А в цей час В. Блакитний, один з каменярів, що незгасно палав у цій же борні, що в ній впали його друзі, твердо і впевнено:

...«Тримайся залізо-бетон.
Ми будем бити, бити, бити,
Аж поки бахнуть динаміти
І зацвіте блакитний сон
Над трупом мурами забитих **).

Революція перемогла. Запорукою її перемоги стали такі дорогоцінні й віддані жертви. І дійсно, на «місці їхньої руїни» кладуться кам'яні основи, нові будови—нової пролетарської літератури, що першими цеглинами у її фундамент вони поклали свої кості.

В. Блакитний, друг і спілльник незабутніх, до п'ятиріччя їхньої смерті спочатку жалібно, але од душі щиро витискує з грудей:

«Не стисну рук. Не вчую слова.
Не гляну в очі, друзі, вам....
Уже розвідка наукова
Ланцетом в'їлася в слова.
Щоб тайну творчости зробити
— простою школою для нас.
Що будуть жити і творити
Через десятки літ по нас...

Бо хоч і лягли вони кістками, і не може поет зі своїми найближчими стояти поруч вже на трохи зміненому фронті, але фронті не менше загостреної класової боротьби,—він не відчаюється.

...Земля рясніє Чумаками,
Михайличенками росте
І гарту полум'я цвіте...

Для літературної молоді В. Чумак став тою провідною зіркою, що образом своїм і своєю революційною літературною діяльністю вказуватиме той рівень і шлях, що його повинна вона держатись.

*) «Боротьба», 1919 рік, в кінці грудня.

**) Газ. «Боротьба» № 3, січень 1920 р.

«Випити таку ж повну «чашу революції» має наша літературна молодь, як її «повно пив» В. Чумак. Незадовго після смерті В. Блакитного устами одного із старших і кращих представників літературного комсомолу П. Усенка виголошено: «Кілька тижнів, ми, група літературної молоді—комсомольців, обговорювали питання: хто наші літпредтечі. Казали—Василь Чумак, стиль його, патос, смерть, навіть така трагічна—це ж революція. Чарівний романтизм в крові реалізму. І до цього такий близький Вас. Еллан.—Це ж його нам читати.—«Ударом зрушив Комунар»,—читати нам. «Бурями сійтеся, бурями—В. Чумака».

І літературна молодь високо цінить своїх предтеч. Вона ображена за їхню таку тяжку страту й хоче мстити, розкрити кубло, що його кінці очевидно й безсумнівно ще десь заховані й в наші дні.

У Миколи Чумака, Василевого брата, маємо оповідання «Мідні гудзики» *), в якому він малює один із таких можливих випадків, що правда, виглядають трохи авантурно, але ж вірно щодо відшукування вже в наші дні якихось зв'язків, що могли б привести до дійсного вбивці або хоч би близького співучасника. Справа з «Щоденником» аж надто на це спонукає.

І своїй літературній творчості так само молодь, комсомольські письменники несуть з собою традиції В. Чумака й потребують їх органічно, як революційно-літературного виховання.

О, дайте Чумакових ритмів.
Заліза дзвін, бетону тон!
Щоб оспівать часи новітні
І височінь нових колон!
І дайте плавкість, дайте зграйність
І ніжну лину його пісень,
Моїм пісням—аби лунали
Й дзвеніли у буденний день.
(М. Шеремет. «У похід»).

І образ героїчного поета-юнака домальовув вже сьогодні сама історія, вивочуючи щодня все більші й більші сили, що їм має належати майбутнє, що вони стануть, піднімуться на височінь сьогоднішнього дня й докінчать «заспів» В. Чумака, і проспівують могутній спів великий соціалістичний революції.

Воскресить же тепер, породить
Чумаків і заводи, і села.

З ІСТОРІЇ ОСЕТИНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Осетини, Осетія, як у минулому, так і тепер, складають виключний інтерес, порівнюючи до всіх численних племен Північного Кавказу. Осетини — нащадки дуже давнього, як тільки можна собі уявити, народу аланів, що є залишками численного іранського племені індоєвропейського кореня. Коли черкеси — адиге (косоги) відомі були на Північному Кавказі більше XXV віків тому, то осетини територію нижнього Дону, Чорноморщини і північно-західних схилів кавказьких гір посідали ще перед ними. Свого часу — це був могутній, сильний і культурний народ. І тільки по віковій жорстокій боротьбі з половцями, черкесами, татарами, за часів Чингіс-хана, нарешті з кабардинцями та балкарами, осетини відшурвалися родючих низин, знайшовши собі притулок аж на вершинах середнього кавказького хребта. Так, в умовах важкого безземелля, непривітної природи та боротьби з своїми сусідами, осетини прожили аж до не менш лихої російської інтервенції. Далі — багаторічна колоніальна і національна політика царської Росії, переселення до Туреччини; початки XX віку — просунення імперіалістичного капіталізму на Кавказ і його функції: пролетаризація та революційно-національне піднесення мас — і, нарешті, Жовтнева революція, що принесла волю осетинам, як і іншим національностям колишньої Росії. Така, в основному історична підкладка розвитку осетинської культури. Підкладка, що майже зовсім не різниться від становищ усіх тих дрібних народів, яким не випала доля бути «избранными».

Та дарма, що останні кілька віків підряд осетинам випало прожити в оточенні з усіх боків чужими походженням і культурою племенами (татари-балкарці, імеретини, грузини, кабардинці), що не раз доводилося трупом устилати свої шпилі, проте, не без підстав, вони користуються славою «жизнеспособного племені». Отож, ще й допіру осетини вважаються за один із найкультурніших народів Північного Кавказу.

Коли, наприклад, інші дрібні племена П.-Кавказу часом не мали своєї писемності аж до Жовтневої революції, то осетини р. 1928 втягували 130-річчя своєї писемності. Так само зародження і певний літературний підйом в Осетії припадає на минуле сторіччя.

Чим це з'ясувати? Впливом російської «цивілізації»? Ні, бо чого ж годі адигейські племена, що далеко ближче стояли до цієї «цивілізації» не мають такої, порівнюючи, високої культури. Очевидно не помиляються деякі історики, коли кажуть, що осетини колись мали свою високу культуру і таким чином ще й до цього часу хоронять у собі залишки якоїсь стародавньої цивілізації. А коли ще згадати, що з напливом на Терек козаків-колоністів, безземелля в осетин відчулося з особливою силою: осетини стали відходити на заробітки до центральної Росії, Європи, та Америки і там, хоч зрідка,

але іноді щастило декому скінчити середню або вищу школу. Російський вплив, цілком зрозуміло, позначився більш за всі інші, головню, через релігійні спочатку «тенденції». Коли б економічний стан осетин був кращий, було де випасати їм свої табуни худоби, то російську «цивілізацію» вони мабуть би так «охоче» і швидко не засвоїли. Отже, це мабуть єдиний випадок в історії колонізаторської політики імперіялізму, що сприяв відносному культурному поступові поневоленого народу. Хоч, правда, самі осетини підкреслюють, ніби «тільки з приходом у край росіяни, закладається тверда основа осетинської письменності», проте, треба ще раз сказати, що це зовсім відносно.

Осетинська етнографія-словесність дещо також різниться від народної літератури інших кавказьких народів своїм багатством жанрів, а також поетичністю: це так само говорить за певну особність осетинського народу. Тут ми зустрічаємо гаразд розвинені види народної творчості: оповідання, казки, пісні побуту, історичні, героїчні, гумористичні, колискові, професійні (мисливські, пастухівські), дитячі, замовлення, посвяти, дитячі ігри тощо. Пісня осетинська дечим, а насамперед художньою перевагою, різниться від пісень інших горців. Ось як каже про неї знавець осетинської пісні Н. Б. Мамулов.

«Серед диких міжгір, скель, лісів, у глухих закинутих аулах зародилася вперше осетинська музична думка. Не стогін хорої душі народу, не вираз мук любови ніжного поета породили цю музичну думку. Колиска осетинської народної пісні — величний, спокійний епос чи то веселий, повний своєрідного гумору... Дарма було б шукати в осетинських піснях безвихідного суму одноманітного мінору східних мелодій, або любовної тужності і нудьги томливих перських пісень. Якоюсь суворою простотою, суворою, як сама природа, серед якої живуть осетини, віє від усіх, рішуче від усіх пісень народу».

Пісні ці, казки тощо дуже поширені серед осетин. Співають їх з охотою старі і молоді, а найбільше люблять їх слухати у виконанні народних співців, що нагадують українських кобзарів чи лірників. Співці, в супроводі музичного інструменту фандури (двострунна осетинська скрипка) особливо оспівують нартівських героїв: Сослана, Хаміда, Батраза, Урузмага, Маргуза, Афсадага, Сирдона та інші. Щоправда — співці-фандуристи осетинські ще мало вивчені, проте відомі в народі такі ось, визначніші: Кертібі-Кертібіті, Татархан Туганов, Інальдико Калагов, Хаджі-Мурза Туганов, Сланов і др.

Науково-етнографічна робота в Осетії велась здавна, спочатку її вели російські вчені, як от Вс. Міллер, а далі до цього чимало прикладали зусиль місцеві осетинські вчителі-культурники, що 1905 р. заснували були перше осетинське видавництво «Ір» («Осетія»), яке і видавало фольклорні розвідки та «благодійну літературу». Але наукова робота набрала серйозних форм дослідної роботи особливо тільки після Жовтневої революції, коли було закладено Осетинський Інститут Краєзнавства, Історико-Філологічне Товариство тощо. Інститут тепер видає етнографічні збірники старих етно-

графів, що за царату не могли побачити світу, як от: Тукаєва С., Собіті І., Горданті М., Шанаєвих, Канукова І., Татієва; крім того ростуть нові наукові кадри (Амбалов Ц., Дзагуров Г., Томаєв Г., Гурієв Г., Басбек Г. й інші.).

Отже, коли взяти ще до уваги те, що за кожним роком осетинські нижчі професійні і вищі школи готують і випускають усе нові кадри радянської інтелігенції, можна вірити у великий культурний ріст осетинської культури та літератури.

Але не так було в минулому. Таких сприятливих обставин для розвитку осетинської літератури до революції 1917 р. не було, бо навіть більше — її переслідували, гнобили. І тільки завдячуючи природнім творчим силам народу, дякуючи багатому епосові Осетії, з'явилося індивідуальне осетинське письменство, ще на початку другої половини XIX сторіччя.

«Своєрідну картину являє розвиток осетинської літератури: її зародження не йде, як звичайно, з дитинства, з несміливих паростків, що поступово і з ухилами пробивається до сонця. Навпаки, як лірика в поетичних досягненнях К. Хетагурова, так і драма у Брітаєва, дає хоч і початкові, але покищо не переможені зразки художнього вдосконалення. Важко зв'язати маломистецьку формую і не складну змістом осетинську народню пісню з одного боку, і викристалізованим віршем К. Хетагурова та дивним глибиною задуму «Амірана Брітаєва» — з другого. Це знову слід пояснити застосуванням удосконаленої російської культури, на якій виховувалися перші творці осетинської літератури.

Вивчаючи історію осетинської літератури, ми спостерігаємо два основних стани її розвитку: дореволюційний і пореволюційний. Обидва ці періоди уґрунтовані соціально-політичними обставинами, і різняться між собою так само, як і ті політичні спрямування, що характеризували ці періоди історії. Дореволюційний період осетинської літератури характеризується ознаками етнографізму і романтизму. Та це й нормально. Відсутність політичної і національної волі є основа романтичного, песимістичного світосприймання. Так було в часи раннього германського романтизму, подібні причини породили і романтизм Байрона.

Перший осетинський поет Мамсуров Темірбулат Османович (1845—1898) розпочав свою літературну діяльність у шостидесятих роках минулого сторіччя. Це було, приблизно, за 20 років до того, як став писати свої твори осетинський «Шевченко» — Коста Хетагуров за 30—35 років до того, як вийшла перша книжка художньої літератури осетинською мовою — «Осетинська кобза» — того ж таки Коста Хетагурова. Творчість Мамсурова легко можна зрозуміти, уяснивши ті соціально-історичні умови, що були на той час в Осетії.

Шостидесяті роки минулого сторіччя для гірських народів Кавказу були переломним періодом. У наслідок перемоги Росії, колонізації Кавказу козаками, економічної експлуатації тубільців, серед гірців, в тому числі й осетин з'явилася тенденція еміграції до Турції. Цьому сприяла ще агітація ге-

нералів-горців, що робили це діло за царські гроші та для своєї вигоди. Наївні, голодні верховинці кидали свої сельбища і йшли цілими аулами до Туреччини, співаючи:

«Ой, райда.

Ми в Стамбул підем.

Там ми будем їсти хліб із медом...»

Разом із своєю сім'єю, покинув року 1865 Осетію і Мамсуров Темірбулат, що вже був здобув деяку освіту в тодішньому Петербурзі, і подався до Туреччини шукати кращої долі.

Але тількино дісталися горці до Туреччини, зразу розчарувалися у своїх прекрасних надіях, бо аж тепер зрозуміли провокаторські солодкі слова генералів, а голод, холод, злиденні поневіряння дали себе добре скоштувати.

— Назад, на батьківщину, до своїх. — Це бажання охопило всю масу. Мамсуров же був частиною цієї маси, беручи рівномірну участь у тяжких переходах, муках переселенців. Ось чому головним мотивом творчості Мамсурова є туга за рідним краєм, туга за рідним народом. Його вірші пересипані такими ось ліричними відступами:

«О, гори, рідний краю.

Ну, як нам жить без вас? («Думи»).

Мамсурова Темірбулата дійсно можна вважати за поета сумного переселення гірців у Туреччину і їхньої туги за рідним краєм. Мамсуров гак і не повернувся до Осетії, доживши своє життя в Анатолії, в селі Такат, Сівальського вілаєту, де його твори ще й допіру зберігаються не друкованими, а частина («Думи», «Два побратими», «Колискові пісні») поширені в Осетії.

Другим, але вже справжньо-талановитим, був поет, белетрист, журналіст і художник — Коста Хетагуров (1863—1906). Це правда: «навіть чи знайдеться в усій європейській літературі багато прикладів подібної популярності серед народу. Хіба ще знайдеться в Осетії хоч одна людина, що не знала б, не чула про Косту».

Хоч народився Коста Хетагуров у сім'ї «начальника гірської міліції», проте зростав у страшених поневіряннях під «доглядом» злої мачухи, бо мати його померла, як було йому два роки. Батько не уділяв уваги сину:

«Покинув мене мій батько

Не знав я материнської ласки»,

а мачуха:

«Чи що дає вона — штовхан,

«Чи пестить вона — побої...»

Учився К. Хетагуров у нижчій і середній школі, нарешті вступав до Художньої Академії (Петербург), як стипендіянт-горець, та не скінчив, бо гроші стипендіального фонду розтратив начальник Багальшинського повіту Кузовлев, і через те за кілька місяців до кінця курсу в Академії Хетагуров залишив науку. З цього моменту, 1883 року, К. Хетагуров береється з особливою активністю за громадську, літературну і художню роботу, діяльність. Він хоче віддати всю свою енергію рідному краю. Працює він у Владикавказі, як громадський діяч, як журналіст, дописуючи про непо-

рядки «на місцях» до Петербургських газет. Але за це, а головним чином за організацію національних шкіл, місцева влада легко доходить способів вислати К. Хетагурова за межі Владикавказької округи, раз на Кубань, другий — на Україну тощо.

Хетагуров — лірик і часами витончений болісний інтелігентський лірик, але майже завжди його ліризм збивається на громадські та соціальні теми, переходячи, в першу чергу, в протест проти національного гніту. Поет для своєї творчості матеріал брав безпосередньо з оточення, з особистих спостережень, із народного, переважно незаможницького, пастушого побуту. Зберігаючи простоту і реальність своїх поезій, К. Хетагуров водночас був справжнім майстром осетинського слова. Свій стиль, свої порівняння, образи, звороти, словом, мову своїх поезій Хетагуров узяв із товщі справжньої народної мови. Тематична основа його творчості: гори, гірські ущелини, бідний гірський аул... До всього тут він підходить з любов'ю і великими симпатіями. Малюючи жахливу осетинську злиденність, поет притягав до відповідальності громадський і політичний устрій життя.

Його прапором було:

«Я смерти не боюсь... Холодный мрак могилы
Давно манит меня безвестностью своей,
Но жизнью дорожу, пока хоть капля силы
Отыщется во мне для родины моей.
Я счастья не знал, но я готов свободу,
Которой я привык, как счастьем дорожить,
Огдать за шаг один, который бы народу
Я мог когда нибудь к свободе проложить».

Отже націоналізм Коста Хетагурова і його школи — в першу чергу реакція на гніт соціального, клясового порядку. Таким чином Коста Хетагуров став не тільки корифеєм дрібнобуржуазної дожовтєвої осетинської літератури, а разом з тим і основоположником ідеї національної автономності Осетії. Він мав і ще має своїх ремінісцентів як от: Брітаєв, Цаголов, Багіраєв, Гадієв Ц., Абаєв, Бараков, Кубалов, Амбалов, Альберєв і інш.

Серед цих останніх особливо визначається Брітаєв. Доба, початку XX сторіччя, коли розпочав свою діяльність Брітаєв — є доба поширення російського імперіалізму, а в міру того, як «залізний заступ добував мідь, та золото», зростала національна ворожнеча та клясова свідомість в Осетії. Поруч із цим розкладався патріархальний устрій життя осетин, що в свою чергу збільшувало національний антагонізм. Такі обставини ще більше поглибили «костяєвство» у творчості Брітаєва. Він зовсім неспівомо, можливо, ідеалізує архаїчний осетинський побут, у романтичних красках протиставить чужому капіталові («Ахмет» — п'єса). Але скоро («Дві сестри», «Хазбі») він відмовляється від адатів і бачить шляхи визволення лише через національну свідомість (1905 р.). Нарешті, його остання драма «Аміран», чіпає загально-людські визвольні ідеї. «Аміран» (Прометей) — драма, написана по варіантах осетинської легенди про мит Прометей.

«Аміран» — лебединою пісню Брітаєва. У ньому його талант досяг повної зрілості і розгорнувся в усю поетичну ширину. Сюжетна оригіналь-

ність, глибина задуму, чіткість композиції і дієспрямованість у розвитку драматичної дії, яскравість образів, незвичайно художня музично-стильна мова підносять «Аміран» до перлів художнього утвору, ставить його поряд з кращими зразками світової літератури» (А. Тібілов—«Творчість Брітаєва», «Известия» ОИК).

Із костваєвців можна ще згадати безпорадного песиміста Цаголова, Дадаєва, Рабоєва, Сека Гадієва, Цомака, Гулуєва, «Nubbar», Малієва, («Kizgi Zar»), Давида Хетагурова, Токаєва тощо, що переважно більшістю складала т. зв. «Осетинське літературне товариство», яке 1922 року випустило свій літературний збірник «Малусаг» («Пролісок»).

**

Але для нас куди більший інтерес складає народження й організація, а чи зручніше сказати — боротьба за організацію осетинської радянської, справді пролетарської, літератури. А боротьба ця, до речі є, і то жорстока.

Від землі, від отари приходять до культури, беруться за перо все нові кадри трудової інтелігенції, аулькорів, пастухів. Письменицькі ряди заповнюють свіжі молоді сили, прізвища яких можна згадати: Татари, Кайтуков, Хутієв, Мамсуров, Камбердієв, Джанаєв, Нічер, Фарнієв, Арнігон, Байзер тощо. Більшість цих товаришів є члени комсомолу і ВКП(б). Отже, що може бути спільного, що може ріднити цю нову генерацію молодих письменників з костваєвцями — сучасними попутниками? Буквально — ніщо, бо їх різнять історичні, ідеологічні обставини. Коли осетинські попутники-костваєвці хникали від царської національної нерівності, а тепер «по-інерції», мабуть, хникають, боячись що революція розпорошить, затре їх молоду культуру, то молода радянська генерація осетинських письменників співає і радіє у своїх піснях, творах, бо революція, навпаки «втерла» їх із неймовірних злиднів і некультурності. Молодим письменникам істинно трудової Осетії нарікати, що «ми розкололись, не знаємо батьківщини», що «забуті, знеславлені любови заповіти» — нема причин. Логіка проста: революція дала їм життя, вони — славлять її силу.

Цікаво, між іншим, також відзначити, що письменників пожовтневого періоду з письменниками старої формації різнять і формально-стильові моменти їхньої творчості. Реалізм у повному розумінні слова прийшов тільки з поезією молодих авторів дійсно від землі. Вони менше всього стали захоплюватися мітологічними темами, романтично-символістичним обмальовуванням цих тем, а змальовують хиби і болячки свого побуту справжніми природними фарбами, знаменитих і славних народніх джигітів та зважливців називають природними, властивими їм іменами — конокрадами, злодіями (Татари). «Старі, тобто дореволюційні поети нібито аполітичні, вони — «чисті лірики», безтенденційні побутови́сти», а пролетарські поети і письменники, малюючи старий побут, показують нам тих, хто дотримується старих адатів («Чи не бідний він», — Ардесенов).

Отже ні з ідеологічного боку, ні з формального між цими двома згаданими літературними групами спільного нічого не може бути. Через те, коли «Осетинське літературне товариство» випустило збірник «Пролісок», що

ставив своїм завданням «виявити національні культурні цінності, щоб з нами рахувалися, щоб нам не згубити свого національного обличчя, щоб ми не загубилися у вирі революції», постає питання організації асоціації осетинських пролетарських письменників (АОПП). Асоціація остаточно була зформована тільки 1927 року, з виходом збірника «Зіу». «Зіу» ставить своїм завданням зовсім відмінну мету, як попутницький «Пролісок», він прагне впливати на будівництво нового життя, хоче творчістю своєю спрямувати громадську думку і дії в річище соціалістичного ідеалу. Перший номер збірника (Зіу) асоціації показав також, що завдання, які поставила група, не тільки бажані, але що їх вони можуть успішно здійснити.

Але обставини так склалися, що другий випуск збірника асоціації «Зіу» заповнили своїми напівгнилими творами письменники-костаєвці з колишнього «Осетинського літературного т-ва». Літературний молодняк, як кажуть, був вихлюпнутий з альманаху на сторінки літературного листка «Вперед», щомісячного додатку до осетинської газети «Растдзінад».

Від того часу розпочинається справді жорстока літературна боротьба: серед молодняку викристалізувалося міцне ядро — ліве крило, що витримує «шепеляві» напади костаєвців-націоналістів, які викинули гасло: «вчіться у Коста Хетагурова». Саме тепер в Осетії є ударним завданням — організувати кадри марксистської критики, що вирішать долю розвитку та поступу осетинської літератури і культури. Ці кадри ростуть з маси, вони будуть і треба вірити у їх маленьку, але важливу перемогу.

На жаль, треба все ж відмітити, що справа з друкуванням своєї продукції в осетинських молодих письменників до цього часу, як і по інших національних автономних областях Північного Кавказу, стоїть дуже кепсько. Багато гарних творів не можуть побачити світу і зробити свого соціального завдання. Хоч це й добре, але авторам аж занадто доводиться вдаватися до «recitatio», за прикладом римського Азінія Полліона

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ХРОНІКА

РЕЗОЛЮЦІЯ ПЛЕНУМУ ІНСТИТУТУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

В той час, коли робітники та селяни разом з робітниками науки та всією трудовою інтелігенцією СРСР під проводом комуністичної партії розгорнули всесоюзну роботу над соціалістичною перебудовою країни, в той час, коли в УСРР поруч з нечуваним розвитком промисловости та реконструкції сільського господарства на основі колективізації та індустріалізації його радянська влада розгорнула будівництво української радянської державности та української радянської культури, — група колишніх політичних діячів з буржуазних та соціал-зрадницьких партій (Єфремов, Ніковський, Дурдуківський, Гермайзе та інш.), подоланих у одвертій боротьбі робітничо-селянськими революційними масами, — мали намір через свої підпільні контр-революційні організації («Спілка Визволення України» і «Спілка Української Молоді») вчинити новий замах не тільки на соціалістичне будівництво трудящих, прагнучи до реставрації старого капіталістичного ладу, що базувався на принципі приватної власности на фабрики, заводи, копальні, землю тощо, а й на незалежність української Республіки, закликаючи деяких представників закордонних буржуазних держав узяти Україну під свій так званий протекторат.

Трудящі маси добре пам'ятають ті, повні жаху часи, коли соціал-зрадники віддали на поталу румунським боярам Басарабію, пам'ятають також окупацію України німецькою монархією на запрошення від Центральної Ради, наступ на Україну польських дідичів та руйнацію роботу банд Зеленого, Ангела, Лозовика та інш. злочини зазначених контр-революційних партій і осіб.

Але їм мало цієї злочинної роботи, що в свій час завдала крові України, мало того, що частина українського народу і зараз поневіряється під ярмом сусідніх капіталістичних держав.

На цю нову змову робітничо-селянські маси та віддані їм робітники радянської науки, як і вся трудова інтелігенція повинні

висловити своє рішуче обурення і всебічно допомогати викоріненню будь-яких ворожих та зрадницьких плянів наймитів світового капіталу.

Інститут Тараса Шевченка приєднує до голосу робітничо-селянських мас УСРР своє якнайрішучіше обурення, а надто проти того, що деякі ватажки контр-революційної змови та окремі рядові учасники її знаходили собі притулок навіть по деяких наукових закладах УСРР.

Інститут Тараса Шевченка вважає, що радянська влада та наукова радянська громадськість УСРР, реорганізувавши низку наукових закладів, зробила правильний і рішучий крок, щоб усунути можливість перебування по цих закладах класових ворогів, і вважає, що від радянської науки треба рішуче відмітати усіх явних і таємних класових ворогів та провокаторів, що намагаються розірвати міцне й неспорушне єднання науки й праці у великій справі будівництва соціалізму, будівництва нового суспільства.

Інститут Тараса Шевченка висловлює певність, що радянський суд з корінням вирве контр-революційну роботу змовників і наложити на них свою сувору кару.

З доручення пленуму Інституту Тараса Шевченка: акад. Дм. Багалій, С. Пилипенко, Мих. Панченко, П. Тиховський, І. Айзеншток, А. Шамрай, Р. Шевченко, П. Бульбоноя, С. Матяш.

ПРОТЕСТ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ—ВУСПП І «МОЛОДНЯКА»

Обурені підлими спробами недобитків української контр-революції на чолі із славнозвісним ідеологом фашизму С. Єфремовим, його співдручним А. Ніковським, автокефальним попом Чеховським і зграєю бандитських отаманів розкрити диктатуру пролетаріату в УСРР, — всеукраїнська спілка пролетарських письменників ВУСПП і спілка комсомольських письменників «Молодіяк» приєднують свій голос до протесту усього революційного суспільства нашої республіки. Українська пролетарська література та її пере-

дові загопи—ВУСПП і «Молодія», беручи якнайактивнішу участь у наступі компартії та пролетарських мас УСРР на позиції буржуазії, всіма своїми силами, усім спрямуванням своєї творчості боролись і боротимуться проти всіх і всяких ворожих вихваток буржуазії та її агентів на ідеологічному фронті. Тепер, коли ворог, не обмежуючись протаскуванням своєї отруйної ідеології, намагається творити змови й готувати контр-революційні виступи проти диктатури пролетаріату,—більше ніж будьколи вимагається від пролетарських письменницьких кадрів цілковитої марксистсько-ленінської чіткості в ідеології, активності в класовій боротьбі, ще щільнішого з'єднання разом з мільйонними масами пролетаріату довкола ставевого керівництва більшовицької партії. Ми закликаємо всіх революційних радянських письменників, всю свою літературну роботу скерувати на те, щоб остаточно знищити всякий ґрунт, всяку змогу для запродавців закордонного фашизму під машкарою «будівників самостійної України»—шкодити соціалістичному будівництву й підривати незламну міць робітничо-селянської України.

Жодних хитань у переведенні комуністичної лінії на ідеологічному фронті.

Жодних виявів примиренства, поблажливого ставлення до збочень, хиб і викривлень класової пролетарської ідеології в літературі, в мистецтві, в культурному будівництві!

Хай пролетарська література стане ще міцнішою зброєю компартії й диктатури пролетаріату у боротьбі проти класового ворога, у розгортанні української пролетарської культури, у будівництві соціалізму.

І. Микитенко, І. Кириленко, І. Кулик, І. Ле, В. Коряк, М. Терещенко, А. Дикий, С. Голованівський, М. Гаско, А. Шмигельський, Н. Забіла, К. Гордієнко, М. Ледяко, М. Доленго, Каган, С. Радугін, Я. Городський, І. Гойшмов, І. Пюнтек, Л. Первомайський, Шишов, З. Ен, Б. Бездомний, І. Кісельов, Б. Цукер, С. Левітіла, Ф. Ковалевський, Б. Сокіл, В. Кузьміч, М. Ірчан, В. Матвій, П. Усенко, І. Гончаренко, Є. Фомін, С. Крижанівський, І. Бойко, Я. Гримайло, Ф. Сіто, Ю. Костюк, Лев Скрипник.

ПЛЯМУЄМО ГАНЕБНУ РОБОТУ ЗРАДНИКІВ

Ми тільки не прочитали в пресі повідомлення Державної Політичної Управи про ви-

криття контр-революційної організації, яка називала себе «Спілка Визволення України». До складу цієї організації, як це видно з повідомлення, належали і такі літератори, як критик Сергій Ефремов, літератор Ніковський, «марксистський» історик Гермайзе. Яко пролетарські письменники, ми вважаємо за свій обов'язок висловити своє обурення з ворожої цинічної вилазки цих міністеріальних жовтоблakitних літераторів, що об'єдналися в теплу кумпанію з автокефальним єпископом Чеховським та іншими «соціалістичними» попами й петлюрівськими міністрами.

Ці недобитки української розбитої пролетаріатом контр-революції накопичували в собі ненависть до української робітничо-селянської держави, до комуністичної партії, до ворожої їм нової, української радянської культури, і використовували найменшу можливість для того, щоб шкодити, саботувати, гальмувати справу українського і світового пролетаріату. Ця купка буржуазних професорів зловживала умовами, що їх створила Радянська влада для розвитку науки, ця купка під маскою лояльності разом з бандитом Гайовим, Анголом та іншими, під керівництвом закордонного капіталу провадила свою мерзеньну, запальну акцію проти соціалістичної Радянської України.

Жалюгідна затія панів, міністрів і попів!

На всі величезні успіхи, на величезний розмах творчих сил пролетаріату радянської України, на невпинний хід до соціалізму і, разом з тим, на остаточної поразку своїх сподіванок відродити буржуазну Україну, ці покидьки «героїчної» петлюрівської «епопеї», відповіли тим, що обернули своє гадюче, по різних заковуках, сичання на підготовку нової панської інтервенції. Ці їхні наміри та спроби ліквідувала могутня зброя пролетарської диктатури—органи ДПУ.

Ми плямуємо ганебну роботу академіко-бандитів та соціал-попів, що створили «Спілку Визволення України», цю контрреволюційну організацію буржуазно-глитайських елементів, що намагалися підрвати переможний наступ соціалістичного будівництва. Констатуємо, що ці елементи намагаються і в інших замаскованих формах прорвати ідеологічний фронт пролетаріату,—ми закликаємо пролетарську суспільність і, в першу чергу, безпосередніх робітників на полі пролетар-

ської культури, до ще більшого пильнування всяких проявів ворожої ідеології.

В умовах загострення класової боротьби, за часів великих досягнень на полі соціалістичного будівництва ми мусимо вимагати від працівників пролетарської культури, повної класової чіткості в їхній роботі, мусимо вимагати найактивнішої боротьби за чистоту комуністичної ідеології.

Всякий бо найменший ухил від позицій пролетаріату логічно йде до підтримки «фремовщини» — немає бо «серединки» між пролетарським табором, керованим комуністичною партією, і між буржуазним багатом, що з нього заіплено «Спілку Визволення України».

М. Хвилювий, М. Яловий, Ол. Досвітній, М. Куліш, Гр. Епик, Ю. Яновський, Ів. Момот, Ів. ковтун, Терень Масенко, Ів. Сенченко, Ол. Копиленко, В. Вразливий, А. Любченко, І. Дніпровський, Майк Йогансен, О. Сісаренко, Петро Панч, Ю. Смолич.
Харків, 22-XI—29 р.

З НАГОДИ ВИСТУПУ Л. АВЕРБАХА

В перших числах жовтня ц. р. «Правда» та «Известия» вмістили постанову комфракції поширеного пленуму РАПП'у, де засуджувалося будь-які збочення від лінії партії в художній літературі. Постанову цю викликав виступ одного з керівників РАПП'у і ВОАПП'у—редактора «На літпосту»—т. Л. Авербаха, що в деякій мірі солідаризувався з виступом Шацкіна. Проте, самої суті виступу т. Авербаха фракція в своїй постанові докладно не викрила, а обмежилась лише коротко інформувати про те, що першу заяву Л. Авербаха вона вважала за недостатню і що, нарешті, тов. Авербах подав другу заяву, в якій остаточно зіркається свого помилкового виступу.

Ясно, що з такої поверхової, куцої інформації не можна було уявити собі, які саме Шацкінові твердження підтримував Авербах, та як він застосовував ці твердження щодо пролетарської літератури. Тим більше, що ні змісту Авербахових заяв, ні самої історії цього виступу не було опубліковано.

Таким чином ВУСПП, як рівноправний член ВОАПП'у, зокрема, фракція ВУСПП'у, не мала будь-яких більш-менш докладних відомостей про збочення одного з членів Ра-

ди ВОАПП'у—тов. Авербаха і тому не могла своєчасно реагувати на його виступ.

Проте, фракція ВУСПП, ознайомившись з замітками в «Правді» та «Известиях», негайно ж на своєму засіданні від 9-X—29 р. ухвалила послати і того ж дня послала фракції ВОАПП'у таку телеграму:

«Комфракція ВУСПП рішуче засуджує будь-які збочення від генеральної лінії партії, зокрема, виступ тов. Авербаха. Комфракція ВУСПП звертає увагу фракції ВОАПП'у на відсутність інформації ВУСПП'у про виступ т. Авербаха, що є членом Ради ВОАПП'у. Вважаємо такий стан за неприпустимий. З короткого повідомлення в «Правді» та «Известиях» важко щось зрозуміти. Чекаємо на докладну інформацію».

Відповідь представника фракції ВОАПП'у була дуже лаконічною (подаємо точний уривок з телеграми):

«Сожалею той поспешности которой вынесено постановление фракции также тоне телеграммы спешной почтой отправленной твоей адрес письмом, (далі йдуть справи, з виступом тов. Авербаха не зв'язані).

Але обіцяного, нібито посланого швидкою поштою листа фракції ВУСПП'у так і не дочекалася. Тоді надсилаємо ще одну за одною дві телеграми з рішучою вимогою докладної інформації, але й на них не отримуємо навіть телеграфної відповіді.

Очевидно товариші з РАПП'у та ВОАПП'у забули постанови 1-го Всесоюзного з'їзду пролетписьменників та пленуму Ради ВОАПП'у про потребу якнайширшої і своєчасної взаємінформації республіканських загоїв пролетарської літератури. Неприпустимо забувати про це особливо тоді, коли мова йде про чітку партійну лінію в літературних справах та про хитання визначних членів нашої пролетарської, літературної сім'ї.

Ми певні, що товариші з РАПП'у та з секретаріату ВОАПП'у здруге не поставлять нас в таке непевне, фалшиве становище, але в даному випадкові, безперечно, вони винні в тому, що ми своєчасно і докладно не змогли реагувати в пресі на виступ т. Л. Авербаха. Бо ж одної нашої телеграми, якою ми засудили цей виступ, замало. Ми повинні глибоко й серйозно викривати перед пролетарським суспільством ко-

ріння будь-яких збочень і хитань на ідеологічному фронті, а цього саме ми на Україні не могли зробити, бо справу загальмували т.т. з ВОАПТУ, не ввівши нас своєчасно в курс подій.

Комфракція ВУСПП'у.

ВИІЗД ПИСЬМЕННИКІВ НА СЕЛА.

Підчас Жовтневих свят, з ініціативи газети «Селянин Харківщини» група письменників—Кириленко, Дикий, Шмигельський, (ВУСПП) Гончаренко, Крижанівський («Молодняк») виїздили на села влаштовувати літвиступи перед селянами в Лозівському районі, де ми обслужили двоє сіл: Артільське та Орільки.

В обох селах влаштовували літвиступи, з доповідями про українську пролетарську літературу, брали участь у Жовтневих святах.

Наші літературні виступи відбулися вдало, ми мали повні аудиторії, нас уважно слухали, багато дечого запитували.

Але треба одверто визнати, що сільська аудиторія, в переважній більшості, не враховуючи місцевої інтелігенції та учнів—сприймає зовсім відмінно від міських аудиторій. Особливо це твердження стосується віршів, та частини й прози. Значно краще селянство сприймає гумор, і тому ми дуже жалкували, що не було з нами гумориста. В обох селах нас запитували: чому не приїхав Остап Вишня? Коли селянство з великої нашої літератури канонізувало Шевченка а з гумористів Остапа Вишню, то це лише свідчить про великі ціліни, що на них мають працювати великі культурні кадри. Досвід наших літвиступів показав, що надалі, крім письменників, на село треба посылати ще й ліквідаторів неписьменності...

Село хутко росте, щодня збільшується соціалістичний сектор—нові комуні, колгоспи, артлі, хай з неполадками, з дрібними хибами, що неминучі при зростанні. Гірше все ж

таки стоїть справа з культобслуговуванням села. Відсутність бібліотек, культурних сіл—це ще болячка наших сіл.

С. К.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ.

Шановний редакторе!

Не відмовте надрукувати таке.

І. Момот в своїй полемічній статті «В обіймах халтури» («Молодняк № 11. 1929) закидає мені в плагіяті, чи то пак «непоганому перекладі» вірша В. Тихонова «Дитині», що нібито я його видав за власний, іронічно «підхікуючи», що у ВУСПП'ї, мовляв, взагалі «немає плагіятів».

Я це обвинувачення мушу категорично перечити, навівши для цього історію написання свого вірша під назвою «Дитині». У мене, на превелике щастя, зберігся рукопис цього вірша датований 31-I 1927 р. Надруковано цей вірш у «Молодняку» № 3 за 1927 р.

Вірш же Тихонова на подібну тему, я зміг лише прочитати в кінці березня того ж року в «Екрані». Отже протяг 3-х місяців дав цілковите право говорити про неможливість плагіяту, як це довести хоче Момот. Крім того, дехто з критиків початок цього віршу бере ще в Лермонтова. Визнаючи за часте явище в літературі, коли одну якусь тему обробляють кілька поетів, подаючи її по-різному, я припускав би можливість ремінісценції, але, знов повторюю, я читав вірш Тихонова після написання свого.

Крім того, мене цікавить питання: чому І. Момот не мав громадянської мужності заявити про це, зараз же по надрукуванні мого «Дитини», а заявляє про це аж тепер, після 3-х років часу?

Використання цього брудного методу в полемічних стосунках з Б. Коваленком, щоб мовляв «угробити предметну поезію» в її представниках, я вважаю за низький і демагогічний спосіб паплюжництва, характерний взагалі для Момота.

З привітом М. Шеремет.

СЕРЕД КНИЖОК ТА ЖУРНАЛІВ

І. ПЯТКОВСЬКИЙ

ХТО ВОНИ?

(М. Івченко. „Робітні сили“. Роман. Книгоспілка. Київ. 1929, стор. 228)

Наші робітні сили в повному і широкому розумінні цього слова—не досить охоплені темами художньої літератури. А ця тема робітніх сил настільки стискає в кімнати письменників, хоч треба визнати, що художня обробка її (теми) одна з найтяжчих. Як показані робітні сили, який діапазон їхньої соціальної значності, і зрештою, яка цілеспрямованість «Робітніх сил», куди йдуть їхні жадання в часи колосального будівництва нового суспільства—відповідь на ці запитання, не виключаючи пігань стилістики, становитиме зміст цих нотаток.

Дія розпочинається виразною романтичною експозицією. Нічний пейзаж з його місячним сяйвом, що «...лягав сивими смугами» і на тлі цього пейзажу—Тося підкрадається до кімнати професора Савлутинського. Тося, Савлутинський, доглядач Горошко—ось перша група персонажів, що і стануть за об'єкт нашої аналізи в першу чергу. Композиційна мотивація їхнього зв'язку: кохання. Тося кохає Савлутинського, а він не відповідає. Горошок кохає Тосю—Тося до нього ставиться байдуже (до деякого часу).

Савлутинський—філософ. Постать велична, очі—сизо-сірі, холоднувато-спокійні. Він душею боліє за нарід і на його адресу докірливо кидає:

—«Бо ледачий, бо товстошкірий, бо чорт зна, що за народ. Величезні копальні духовного багатства, а живе старцем. Ах, ти ж магінько моя!»

Савлутинський був за кордоном і набрався там культурних європейських звичок, матеріальна культура його захопила в першу чергу. Це, однак, не доводить, що він людина сучасна. Варто постежити за його філософією і вийде, що якраз навпаки. Савлутинський чує спів Петрівни: «Глибокий скорботний мотив» його прикро вразив. І він запитав сам себе:

— «Чому така скарга і покора, звідки? Коли так багато сонця. Коли така радість на землі? «Він повернув вухо і пильніше прислухався, і зразу ж йому вдарило глибиною тьмяно-хвильного і страшного у своїй несвідомій жорстокості правдою світу».

Хай читач нім дарує за довгу цитату—вона дуже характеристична і кінце потрібна. Хай читач уважно прочитає сторінку 22—23 і він зможе скинути всю машкару філософії Савлутинського і побачить самого, дійсного обличчя професорове.

«Яка це жорстока правда світу? Як це людина «стукнулася об неї лобом і злякалась, «вражена цією страшною жорстокістю, правдою життя, і сіла пригломщенна»? Що ж, хіба від глибини спінання світу людина кинулась в розпач, затужила?!

Хіба на гамлетівське «чи бути, чи не бути» людина не відповіла сильним вольово-непереможним «бути»?!

На цьому далеко не вичерпується філософія Савлутинського. Трохи далі довідуємося, що справа йде про нове співзнання світу; ми зараз стоїмо, як на пожарищі, ми мусимо відтворити нові свіжі культурні течії. Хіба для того, щоб поставити діагнозу хворому суспільству не треба знати старої культури, суму тих суперечок, що зрештою привели до соціальної революції такого широкого розмаху?

«Значить усе те, що народ уболівав думкою про світ, з болізним напруженням прагнучи його спізнати, тепер десь трухлявіє на кладовищі: у вишивці, в орнаменті, на чахвині до ярма, в задку саней, або в оцій пісні, а ми, виходить, стоїмо, як на пожарищі, знову голодні і пожадливі на чове спізнання».

За Савлутинським—історичний процес культурного розвитку вульгарно переломився на «дотепер» і «тепер». Савлутинський не бере до уваги, що дотепер була національна стара культура, а що тепер доба соціалістичного перебудування, доба соціалістичної революції вклала зовсім інший зміст в слово «культурний процес».

Наша стара культура—розперезана, розпутна, дика, неохайна і взагалі неорганізована—це за Савлутинським. Не трудно зовсім відгадати тут якийсь вульгарне спрощення, як не трудно відгадати, що Савлутинському діалектичне розуміння суспільства не властиве. Савлутинський зривається з тону, коли говорить що... «перед нашим народом стоїть зовсім інша проблема—де перемогти в собі, в своїй душі ці матеріальні елементи». Про які матеріальні елементи тут йде справа? Чому така загадкова, коли б не сказати—езопівська мова?

— «Бо, прошу вас, що таке наш народ? Це—фізична сила. Вся його психологія історично проходила під знаком цієї енергії м'язів, під впливом суто-фізичних процесів голосу крови тощо. Він, як втомлений від, увесь час дивився в землю і не бачив обрію. Він загруз у хлібі, салі, гарбузах, ніколи не цікавився розумовим життям, щоб бачити в нім і тільки в нім собі шлях».

Далі Савлутинський розгортає ширше свою філософію:

— «Соціальна революція штовхнула його і сказала: дивися вперед. Коли він звів очі вгору, він нічого не міг бачити, бо очі йому запливли отим фізіологічним соком, отим нахилом бачити тільки своє дрібне і перед обрієм був зовсім сліпий».

Виходить, що якийсь фатум, втілений в соціальну революцію, штовхнув народ.

Та до речі, про який тут народ-мова мовиться? Така культурна людина, як професор, не диференціює цього поняття жодного разу, а з другого боку, дивлячись на образ трудового вола, що символізує собою іменно трудовий народ, не можна собі уявити, щоб професор мав на увазі одню аморфну масу за рушійну силу соціальної революції.

Але, що може зрівнятися з цією сентенцією, після якої навіть сам Савлутинський почув ніби прірву перед собою: «...ми неминуче йдемо до Мальтусового закону»... Треба хоч поверхово пригадати буржуазну суть цього закону, щоб пізнати в особі Савлутинського, хоч і запізнілого, а все таки буржуазного апологета. Хоча цей новий апостол ховається в мантию філософії, ховається в тінь абстракції. Ось послухаймо ще філософії Савлутинського: всі культурні надбання завдячують вольовим зусиллям того ж таки народу.

Гляньте в культурну історію народів.

— «І там ви побачите, що люди своїм свідомим прагненням і невпинно-вольовим зусиллям спромоглися на величезні культурні здобутки, незрівнянні, казкові».

Певно читач, що трохи знається на історії культури, мабуть знає, що Хеопсову піраміду побудовано не вольовим спрямуванням, не вольовим прагненням тих, хто будував. Читач знає, що не вольовим прагненням тубільців Африки будувалась там залізниця, — а під нагаєм колонізатора-француза; читачеві також відома історія з будівництвом старого Петербургу, що підвалини його заклав Петро кістками козаків та трудового населення українського народу. А проте — це колосальні культурні надбання. Савлутинський довершує свою теорію: «нам відомо, що певне мужнє зусилля народів, захоплення якоюсь сильною ідеєю, певне вольове зусилля робило великі події».

Хрестові походи, велике переселення народів, прихід татар на Україну, революція 1848 в Європі і тому подібні події виходить були рушійні сили, мали вольове зусилля, а не економіку, не класову боротьбу.

Воля народу — ось фатум, такий же неясний, такий ідеалістичний, як світовий дух школи гегеліанців і такий же реакційний у нашу добу, як і ввесь ідеалізм.

Зрештою «людина мусить спізнати в собі етнічні основи і потім свідомо шукати собі відповідної пари. Ось це має коріння Сократове і Сковородине: «пізнай самого себе». Це проста вульгаризація філософії, як Сократа, так і Сковорди — бо, як перший, так і другий цим постулатом висловлювали далеко ширше поняття — пізнання самого себе далеко не в етнічному розумінні.

Ось перед вами в основних рисах Савлутинський. Жодного сумніву немає, що перед нами тип робітних сил, але не радянських. Савлутинський свідомо ставиться до своїх обов'язків, навіть ретельно ставиться. В нього — ентузіазм і впертість, сила, вольове спрямування, прагнення заховатися в сутність культури, інтелігентська рафінованість і своя філософія. Ця філософія викриває нам буржуазну суть Савлутинського, навіть — націоналістичного реакціонера, щоб не сказати більше. Звідки у Савлутинського оцей сум за минулим, коли батьки й діди «пили, гуляли й діло робили і було все добре. Молодці були, герої!» А тепер що за люди, дурниці. Я знаєте можу його так, як дядько гниду б'є, хруст'є на місці — й нема».

Звідси недалеко до висновку: раз люди погані, то діла їхні ще гірші. Адже Савлутинський, робітний народ мав за втомленого вола, з очима, залитими соком, які нічого не бачуть, не бачуть обрію. Звідси знову напрошується питання, — а хто ж тоді бився за революцію? Савлутинський так і не договорує, хто ж саме повів оцього «втомленого вола» уперед?

Характерно, що його тверджень ніхто не збиває, не протиставлено іншого типу робітніх сил, який би розвінчав філософію професора. Хто йому суперечить, то занадто мало, і не подає аргументів. Культурник раз згадав про робітний люд, але жодної підтримки ні від кого не мав, а це визначає, що автор свідомо ставить Савлутинського у виключні умови. Його слава сяє промінням культури Заходу, всі інші персонажі робітніх сил проти нього якісь бліді.

Цілком природньо, що другим пунктом характеристики Савлутинського є відношення його до Тосі. Ще з експозиційного моменту дізнаємося про кохання Тосі до професора. Її не збивають занадто реалістичні сентенції її товаришки Орісі. Оріся так характеризує Савлутинського: «...Ця людина пнеться ганчір'я своєї душі прикрити всякими пишними квітками. Справді ж бо. А то тільки дешеві паперові квітки, от і все. А людина скільки форсу набирає, ніби якийсь дикунський царьок... це черства, холодна, холодна й мертва людина».

Тосю ця думка не страшить. Вона не то що не вірить. Ні. Вона сумно скоряється перед необхідністю, як їй здається, перед своїм власним чуттям і з сумом відповідає на пораду товаришки... «Ну що ж!» Професор Савлутинський дуже далекозорий; він зразу помітив почуття Тосі і навіть з деяким одвертим цинізмом каже їй: «Не варто вам возитися з таким луб'ям, як я, скажімо. Бо що ви від мене візьмете, як я вже чимало підтоптаний? У мене на голові, он коли хочете, росте й лисина... Вам певно хочеться чогось такого мрійного, теплого. Розумієте? Щоб пахло землею, молочним, коровою».

Наведені уривки діалогу дійсно характеризують Тосю досить яскраво. Драма в житті Тосі доходить свого завершення. І для активізації дії вводиться нового персонажа—загадкового, сумного, дикого у власних поривах, з амальгамою анархізму, доглядача Горошка. Ось його портрет: «важкий, чорний чуб, що тріпотів крилами, прилип до скроні. Смуглясте, ніби трохи опухле обличчя з-під густих брів кололи якісь гострі, а разом загадково-веселі очі».

Інтуїтивно Тося відчуває якусь фатальну силу в ньому, та й не одна вона. У професора «спалахнуло несподіване й дике бажання — розчавити голову оцій людині».

До його ж таки характеристики автор подає опис впливу пісні на слухачів. Горошко заспівав: «Спочатку він (голос—П.) ішов м'якими оксамитними перекотами, але далі, дійшовши середини, голос той раптом звівся на диби, гостро, з металовим дзвоном, ударив і застогнав у розпачливім благанні. І від того усім стало прикро-моторошно, а сам співак глибоко обірвав спів і зніяковіло задивився на ноти...» Пісня Горошка відкриває глибочинь його наболілої душі, емоції страдника, трагізм людини, що усвідомила свою

ролю в суспільстві, як ролю зайвого інваліда, протесганта проти всього суспільства, якого протест розбивається об підмурки колективної волі, колективно-творчої думки. І тому Горошко, як Пушкінський Алеко тікає геть з суспільства, кидається в широкі обійми степового простору. Стихія—це Горошко. І от, ця стихія зустрічається з другою непереможною стихією—коханням, чи, вірніше, бажанням задовольнити пристрасті тіла.

Я маю на увазі Тосю. Професор нехтує коханням Тосі. Тут не можна вжити сентиментального порівняння, що Тося, як метелик, бачить вогонь, але несвідомо лине на нього. — Ні, Тося свідомо линула на цей вогонь. Не боролася з своїм почуттям. Ніхто в цім їй не допоміг. І треба було досить незначної образи з боку професора, щоб Тося стала за об'єкт дикого кохання Горошка. Вона навіть мало помічає, що Горошко її гвалтує. І як алкоголь накидається на останні краплі горілки, щоб забути тяжким сном—так Тося накидається на кохання Горошка. В серці в неї притамований біль. Зовнішньо соромиться цього кохання. Після цієї події Тосі жагучої й наївної вже не стало, родилась нова Тося, не загублена для суспільства, хоч і загублена для самої себе. І тут професор довів, що його рафінована культура, це тільки машкара, його філософія далека од життя. Бо коли б він був нещирим індивідуалістом і прикрим егоїстом, він не поведився б так з Тосею. Ситуація була б розв'язана і без цих драматичних колізій.

Треба, однак не забувати, що всі ці події відбуваються на селекційній станції. Горошко працює на користь робітникам, захищає їхні інтереси і чи не буде занадто перебільшена чорна характеристика його, що я її подав? Горошко працює, але в його діях, в його словах не відчуваємо патосу робітників, скорше відчуваємо холод зими. Горошко давно згорів. Був членом партії, не погодився з партією, бо це не пасувало б до його індивідуалістичного спрямування.

Зовсім в іншому пляні йде кохання Савлутинського з Орисею. Без особливих рефлексій тихо, спокійно й навіть буденно. Але й в цьому є своєрідний символізм. Орися давно запала в око професорові. А тут на допомогу прийшла така подія: професор провадить роботу над з'ясуванням деградації сорту буряків. Ніяк не доб'ється в чім тут справа, а справа просто в тім, що на масному ґрунті ростуть слабії рослини (підкреслення моє—І. П.). Їх треба виривати. І до цього додумалася Орися. Далі кохання професорове набуває інтенсивного характеру. Поеднання таких двох талановитих людей, очевидно, на думку автора, є найдоцільніше. Культура, розум і винахідництво. А що визначає оцей «масний ґрунт» і «слабії рослини?». Попередня філософія примушує нас бути обережними і поставитись до цього, як до символів. Масний ґрунт — радянське суспільство, слабії рослини — від масного ґрунту. А звідси висновок — їх треба викидати і дати змогу рости сильним рослинам, таким, яких клітини не бояться масного ґрунту, а навпаки, вступають з його впливом у певну суперечку.

За інших персонажів нічого особливого сказати не можна. Робітня маса не яскрава, якась темна, не культурна, і не виявлена. Директор — штампо-

ваний чиновник. Працював у земстві, працює і при радянській владі. Його гумор не справляє будь-якого враження.

Автор не шкодує фарб, там де хоче показати щось від'ємне й додатне. Тося заїздить у місті до своєї колишньої товаришки Марусі Петренкової. Вона помітила, як шкіра у Марусі на шиї «по-гадючому» збрижилась. Оце «по-гадючому» емоційно вже діє від'ємно на асоціацію читача. Маруся показує Тосі свою дитину. «На Тосю дивилось витріщеними, безгладими очима немовля; висилопивши язика, воно подеколи й похитувало головою й хикало, а піна збігала з куточка рота довгою смугою».

Тут, гадаю, коментарі зайві. Настрої в природі не суперечать настроям героїв. Тося «поглянула на парк. В очі впав кущ бірючини. Тепер галуззя ще більш похилилась, ніби від втоми, лист пошерх, посірів і взявся сірою іржею». «Осінь,—подумала Тося—так швидко, а як багато прожито»,—вона поглянула на небо. По нім сунули руді хмари, гостро окреслені білою каймою, справжні осінні хмари. Йі раптом стало моторошно».

Гамалієві, дивлячись на Тосю, теж стає моторошно — знову ж відповідний пейзаж природи: «На дворі було холоднувато й темно густою осінньою темрявою. Тільки поодинокі вогники станції стелили свої хвостаті пухи світла, що кололи темряву й котили землю в привітне тепло. Одна смуга з приміщення Сахновичів впала на Тосю, як вона спинилась на ганку. Гамалій поглянув на неї. Обличчя її віддавало смертно-блідим. Він зазирнув у очі, але там було холодно й порожньо, як у опустошеному монастирі».

Картину цю завершує: «А тимчасом далеко десь з глибини цієї глукої ночі дзвінко й тривожно, з гострою журбою завив собака».

І така туга! Ніби перед тобою глибоке знамя безпорадності і повна чорна безперспективність з одним символістичним виттям собаки. Так ніби драма у власному житті Тосі наслала морок ночі на всі акції робітніх сил у романі, знищила їх, і на пустелі чуємо тугу і зловісний сум. Ні,—не наші це робітні сили. Не пролетарські. Їх образ не змалює патосом творчості наших величезних буднів. Їх образ — заперечує нашу дійсність в її діалектичній прояві і тому цілком справедливо відвела радянська суспільність їм полицю — з образами дрібнобуржуазними.

О. СЛІСАРЕНКО. «Зламаний гвинт». Роман. Вид-во «Український Робітник». 1929 р. Стор. 153. Ціна 50 коп.

Потрібно відзначити і привітати заходи видавництва «Український Робітник», що через них масовий читач одержує зразки сучасної української художньої літератури. Але не можна і замовчати того, що замовляючи книжки в окремих авторів для своєї масової серії, видавництво часто потурає дешевому виконанню своїх замовлень і санкціонує халтурне ставлення до них з боку авторів. Така думка виникає в кожного уважного чи-

тача, цілком законно, зразу ж після того, як він прочитає рецензований роман О. Слісаренка «Зламаний гвинт».

Трудно собі уявити, щоб цю дешеву і одверто-халтурницьку книжку міг написати такий суворий і цікавий письменник, як О. Слісаренко, що широко відомий своїми завжди і переважно добірними гостро-сюжетними оповіданнями та віршами, зібраними у книжці «Байда», і нарешті міцно й сумлінно зробленим романом «Чорний янгол». Правда, читачеві цілком зрозуміло, що «Зламаний гвинт» написав автор досвідчений, з

витонченим композиційним смаком, та все ж це лише potwierджує, що ми маємо перед собою хаотурний твір, що автор на цей раз мабуть поспішив і дав річ значно нижчої якості, ніж вся його письменницька продукція.

Тематично «Зламаний гвинт» трохи нагадує твір другорядного письменника Ол. Досвітнього—«Нас було троє», що вийшов друком в першій половині цього року, але виконання обох романів дуже відмінне. Ол. Слісаренко, навіть не заховуючись, відверто наслідує зразки західної бульварної пригодиницької білетристики. В романі «Зламаний гвинт» механічно використані такі невідмінні аксесуари бульварної дешевинки, як випадкові обізнання з важливими документами, стрибок на поїзд підчас найшвидшого руху, вбивство слідчого, несподіване попускання камери мотоцикла, що дала змогу зустрітись героям роману, тощо.

Показуючи боротьбу робітничої, потім перейменованої в комуністичну, партії, однієї з капіталістичних країн, з провокатором, Слісаренко за вибраною ним традицією старанно описує героїню, обов'язково красуню (вона ж активний діяч партії), Ганну Маркушевську і майже зовсім не виводить маси. Маса в нього фігурує лише в розділі шостому, де «вантажний автомобіль обернено на трибуну», і фігурує не як активний учасник, а як тло.

Але, навіть окремі основні персонажі роману погано виведені Слісаренком, а їхні вчинки нічим не виправдані. Наведу приклад. Членові партії Генрихові Турку потрібно дістати деякі відомості в дружини провокатора Тома Берніца,—Матільди. Без жодного примусу Матільда зразу ж розповідає навіть більше, ніж потрібно. Автор неважно намагається психологічно обумовити цей факт: «Матільда відчувала себе в цілковитій владі цієї людини (Генриха Турка—Г. Г.). Протестувати проти брутального втручання в її особисте життя вона вже не знаходила сил і сміливості» (стор. 53).

Або другий разуючий приклад. Генрих Турок переконавшись, що Тома Берніц—провокатор, вирішує одержати конкретні факти його діяльності. В помічника собі бере Ганну Маркушевську; та зараз же у всьому погоджується з ним: «Ганна слухала пристрасний шепіт Генриха Турка і в

неї поставало якесь необгрунтоване довір'я до слів цього мрійника. Не може бути, щоб Генрих міг підозрівати неповинну людину, та ще й казати іншим про своє підозріння. Він надто делікатний, і тільки, коли справа набирає громадського характеру,—ставав настирливий і нечемний з людьми» (стор. 58). Така примітивність взагалі характерна для всього роману Слісаренка. Надто примітивно обмеженим вийшли лейтенант Клейцен, начальник політвідділу поліції генерал фон-Швер і Тома Берніц. Ганна Маркушевська у розмові зі своїм співником, літуном Тольбергом, викрикує: «Ой, якби ти знав, який це дурень! І куди тільки дивиться поліція, посилаючи такого ідіота на відповідальну роботу? Він викав себе всього, як на долоні» (стор. 144).

Коли до невадлого показу Клейцена, Фон-Швера і Тома Берніца спричинилась схематизація та примітивність, то аналогічною невадальною показ представників партії, ми знаходимо помилковість у трактуванні автором цих персонажів. Наприклад, описуючи проводира робітничої партії її фундатора (стор. 17) Фібіха, Слісаренко пише: «Голос звучав м'яким тембром і не чулося в ньому ні захвату, ні палу, а тільки холодний розрахунок. Вождь мусить запалювати інших, а сам жити холодним розрахунком, як істотня машина думання».

Безглуздість цієї заяви стає цілком очевидною, коли згадати про досвід нашої революції, що її вождями були не холодні, нечуті механізми-надлюди, як здається Слісаренкові, а борці, що їм властиві і близькі дійсні захоплення і щирий запал, і бій за поразки, й радість перемог. Про це свідчать не лише мемуари й нотатки найвидатніших комуністів, це кожен раз підтверджує наша дійсність.

Було б помилково кваліфікувати роман «Зламаний гвинт», як провал і пониження письменницької майстерності Слісаренка.

Проте, треба сказати, що «Зламаний гвинт» має стати наукою не лише для видавництва «Український Робітник» і письменника Слісаренка, але й для інших письменників і видавництва. Масовий читач вимагає від творців літератури насамперед сумішності.

Г. Гельфандбейн.

ГОРДІЙ КОЦЮБА. «Змова масок». Вид. ДВУ. 1929 р. Стор. 233. Тираж 5.000. Ціна 1 крб. 30 коп.

Це—збірка творів Гордія Коцюби, що в ній чільне місце посідає повість «Змова масок».

Увесь матеріал збірки розташований у зворотньо-хронологічному порядку. Так, наприклад, «Змова масок», написана в лютому-травні 1929 року, йде першою, потім «Обов'язок—30-V-28 року», «Хвороба»—12-XII-27 року, «Маргарита»—15-I-27 року і «Мати»—1920 року.

За чергою, в якій твори розташовано в збірці, ми їх і розглянемо.

«Змова масок»—повість, що викриває контрреволюційну роботу польських панів-фашистів, життя в Польщі решток петлюрівських банд-емігрантів. Дія відбувається на початку 1929 року.

Колишній учитель, поручник єнисського полку Запорізького корпусу, Шпак, з недобитими рештками директоріальної армії емігрував до Польщі. Зі згоди своїх друзів він залишився у фільварку пана Женецького, поблизу кордону. Це було потрібно «на випадок нової організації на Україні повстанського руху», служити певним зв'язком між керівним органом у Польщі і повстанцями.

Але проходить рік, другий, повстання не вибухає. Поміж Польщею, як і іншими державами Заходу та більшовицьким урядом налагоджуються дипломатичні зносини.

І Шпак, як говорить автор, «повільно й непомітно став наймитом, хлопцем пана Женецького».

Тут з'являється колишній приятель Шпака, полковник республіканської армії—Клодько.

Поручника Шпака посилають на Україну «відновити зв'язки, відшукати довірених людей, згуртувати осередки для майбутніх повстань».

Шпак за допомогою «пана» Войска проходить кордон і їде до Києва. У Києві його вражають і нові будинки й величезна книгарня «Книгоспілки» з полицями, щільно набитими українськими книжками, і вивіски, плякати українською мовою, що так дисгармонують з чужими про пригнічення української культури більшовиками. Шпак ніяк не може збагнути цього.

Шпака не менш вражає й велике, промислове, відбудоване місто Харків. Він пригадує адреси стародавніх знайомих, товаришів по спільній роботі в українській громаді. Але частина з них блукає по радсоюзу безробітними, невдоволена з радянської влади, друга частина, як Паляниця, напр., належить зараз, як говорить автор, до радянської (чому не більшовицької?)—Ю. К.) партії, працюють на користь радавлади, української нації.

Шпака не впізнає родина, до того дружна десь вийшла заміж, «з фертиком зійшлася, як сука якась» і подалась до міста з ним, як скаржиться її старий батько. Другі переконані, що з 1918 року його не існує на світі, той же Паляниця, як висловлюється Шпак, став «московським запроданцем», «перевертнем», «зрадником».

Шпак почуває себе дрібним, нікчемним, зайвим на своїй батьківщині. Десь підсвідомо ворухнеться думка, а чи правдивим шляхом пройшов він значну частину свого життя? Але образене самолюбство, через «зраду» друга Паляниці та побоювання, що останній може викрити його ДПУ, вимагають від нього негайного від'їзду.

В хаті прикордонного контрабандиста Шпак побачив якихось чужих незнайомих людей. Вони грали в карти й розмовляли з господарем «про Велику Польщу й розумну голову маршала Пілсудського, що хоче врятувати Україну». Вони дивувалися як то терпить культурний світ таких варварів-більшовиків, і дивуючись, обурювалися з байдужості Європи до цієї пошесті, що може загрожувати й іншим країнам. Кожен виробляв рецепт, як з цією пошестю боротися, що повторював, власне одні й ті ж ліки—конечну потребу війни.

— Тільки війна.

Шпака розпитували, як йому подорожувалося. Натякали на те, що в «Харкові по вулицях небезпечно ходити вечорами, бо зграї голодних так і накидаються, як пси».

— Пан хоче вертатися до Польщі? А пан усе зробив?—запитували його далі. І у Шпака в свідомості прокидається думка—що за незвичайна уважливість всіх цих чужих йому людей до його persons, до його подорожі. Невже вони так широко піклуються долею України?

В його свідомості промайнула картина по-невір'яння по польських таборах, картини жорстокої байдужості, глузливого, неприховано призраливого ставлення до нього й до інших його товаришів з боку сторожі, капітала, майора.

«...І те неясне, тривожне передчуття, що зародилося в нього дорогою до Янека, стало тепер зрозумілим, обернулось на тверду, непохитну волю.

Він нікуди не поїде. Він лишиться на Україні...» (стор. 102).

Отже, як бачимо, у Шпака пройшла внутрішня боротьба. За ким йому йти? І свої симпатії він врешті виявив до більшовицької батьківщини. Побачивши на власні очі, де правда, де брехня, він зрадив брехні, зрадив польським фашистам. Тому на другий день Шпака знайдено було з простреленою головою. Його забили контрабандисти, боючись викриття.

Гордій Коцюба подає життя двох таборів української інтелігенції, що з них одні пішов за Петлюрою, а другий за більшовиками й тепер працює на Україні, говорить культурну революцію.

Істотна хиба твору, в однокло, а тому неправдиве освітлення радянської інтелігенції. Недооцінка її. Автор не спромігся подати сучасну інтелігенцію, як вона є. Невже вся інтелігенція української республіки живе життям виведеного в творі персонажа Паланиці? Невже дружини радянських інтелігентів більше не мають ніякої роботи, як сидіти дома, чекаючи чоловіка з служби, читати книжки, мріяти про закордонні панчохи, що їх так «дорого продають тут, бо місцеві ж нікуди не годяться, як тільки натягнеш—так і розлізеться». Коли автор хотів показати інтелігенцію, що зрікалась Петлюри, Директорії раніше за Шпака, коли автор хотів показати радянського інтелігента, обивателя,—то тут знову хиба. Коцюба протиставить радянську інтелігенцію шовіністичній, що «борючись» за самостійну Україну пішла в еміграцію, на службу до західно-європейського фашизму. І в цьому протиставленні підміняти радянську інтелігенцію колишніми петлюрівцями (отже не вся інтелігенція боролась проти більшовиків—Ю. К.) обивателями, що знають лише стежку від ліжка до установи, що христяться з переляку, побачивши давнозабу-

того друга (невже христитися з переляку—типова риса радянського інтелігента? Ю. К.), що на запитання Шпака дає такі скептичні відповіді: «О він тут уже давно»...

Він встиг обрости сім'єю, чи пак обмішанитися, як каже дехто з комуністів,—і підміняти радянську інтелігенцію такими типами,—це злочин, це перекирчування дійсності. Шпак запитує Паланицю:

— «Як же ти себе почуваш? Якої ти партії? Як дивишся на долю України?»

І радянський інтелігент відповідає:

— Ми—радянці. Радянської ми партії.

Що за туманна така термінологія, чому не більшовицької, не комуністичної, що це врешті за радянська партія з обивателів, з колишніх петлюрівців?!

Після цього всього, якось зовсім непереконливими здаються запальні доводи Паланиці, чому він саме з більшовиками.

Ось розмови про українізацію:

— «Та нічого ж кажу,—українізуємо Харків, чи пак дерусифікуємо» (стор. 91).

... Тоді ми були меншістю, колонією, тепер ніби більшістю стаємо... (стор. 93). Підкреслено скрізь мною—Ю. К.)

Оте скептичне «чи пак», «ніби», це не є характерна риса «справжнього радянського інтелігента. А Шпакові автор намагається протиставити саме інтелігента радянського.

Таке неправдиве, однокло змальовання радянської інтелігенції можна розглядати з двох боків, хоч обидва вони не на користь авторові. Коли автор не свідомо подав таке однокло освітлення, то це свідчить про короткозорість авторову, через яку він не зміг додати дійсного життя нашій радянській інтелігенції. Коли ж він свідомо протиставляв інтелігентам-шовіністам радянську інтелігенцію в світі, поданому в творі, то це свідчить про контрреволюційну тенденцію його поглядів. Автор засуджує шовінізм-самостійників, але протиставить їм радянську інтелігенцію, і подає її обивательською, в ідилічних тонах. Виходить, що більшовицька влада сама по собі й хороша, але інтелігенція в нього вийшла якимись людцями, що примазались, які лише для виду виголошують запальні промови про змичку міста з селом, про вірність більшовицькій політиці, що забезпечує вірний розвиток української культури і т. інш.

З такого тлумачення інтелігенції радянської республіки можна зробити висновок, що автор так невдоволений інтелігенцією шовіністичною, як і нашою радянською, бажає якоїсь нової, третьої. Г. Коцюба про радянську інтелігенцію ставить питання: «куди ми ідем, куди заворачиваем»? і відповідає на нього неправильно, не на користь радянської влади, більшовицької партії.

Постаті в «Змові масок» за винятком поручника Шпака й особливо жіночі—схематичні, невиразні.

Кілька слів про оповідання, вміщені в цій збірці, бо вони хоч і не мають достатньої художньої вартості, але так само, як і «Змова масок» не позбавлені подекуди «зривів», про які слід сказати.

В оповіданні «Обов'язок», автор розв'язує питання, що більше—обов'язок перед партією, перед громадою, чим перед окремим індивідумом?

Виходячи з твердження, що «кохання, це—сфера вільних почувань і уподобань кожної людини», автор питання обов'язку розв'язує невірно.

Автор виправдовує вчинок революціонера Семка, коли останній, як «слабкий лицар», видається в руки контррозвідки, аби звільнено було його аполітичну, несприятну до більшовизму коханку, що «тільки й носилася зі своєю медициною».

Семко, виконуючи обов'язок урятування ні в чому невинної людини, що стоїть перед загрозою смерті тільки через те, що мала з ним зв'язки лише в «сфері вільних почувань», ставить під загрозу всю підпільну організацію. І це в той час, коли організація йому рішуче запропонувала виїздити негайно до другого міста.

Ця мораль, цей вчинок—не пролетарський. З погляду, хоч би й партійної етики, їх нічим не можна виправдати.

Тут автор помиляється.

«Хвороба»—оповідання, що в ньому подано «размишлення» автора, відносно того, як часто для людини цінні речі й люди, що хоч якнебудь зв'язані з значною подією в житті (уряткування від смерті й інш.).

Так, в оповіданні на голову суду, за терміном автора—нападає елегантний настрій і тільки через те, що в карному злочинцеві—підсудному, він упізнав вартового тюрми, де колись і сам сидів, голова суду ніби

через хворобу відмовляється головувати на процесі.

Автор далі «размишлений» не йде. Ставить питання—чому це так, а розв'язання залишає на добру волю читача.

Оповідання «Маргарита» теж розв'язує проблему обов'язку. Студентка закохана в контрреволюціонера. В неї проходить внутрішній боротьба почуття обов'язку перед революцією й почуття кохання до нього. Врешті перемагає перше й Маргарита викриває контрреволюціонера.

І врешті «Мати»—новелька, яка передає переживання старої матері, що її єдиного сина Гаврилка заарештовано за «комуну» і відправлено до міста. Новелька примітивна, з ліричним тоном розповіді. Це б, як видно, одна з перших літературних спроб авторів, бо її датована вона ще 1920 роком.

Отже, коротко підсумки.

Через всю збірку червоною (власне чорною) ниткою проходить низка «зривів». Ці «зриви» виявляються в тому, що в розв'язанні автором будь-якого питання (обов'язку, напр.—Ю. К.) не спостерігається чіткої класової лінії. В усіх героях Г. Коцюби загально-людські чуття (кохання та інш.—Ю. К.) тягнуть і часто перемагають над класовими.

У творі «Змова масок» помітні й націоналістичні тенденції, хоча й в дуже замаскованій формі.

В творі є таке місце, коли поручник Шпак милується з вітрини книгарні «Книгоспілки» в Києві, дивуючись велетенському розв'иткові української літератури. На вітрині цвіт сучасної української літератури. Хто ж зони? Поручник Шпак читає імена авторів книг, представлених у вітрині: В. Підмогильний, О. Слісаренко, О. Досвітний, Г. Коцюба, Ю. Смолич, Яновський, Кописенко, Вражливий, Юл. Шпол, Петро Паяч, і інші—азначає автор.

Характерне те, що на вітрині майже самі «літгярмарчани» ще й на чолі з своїм «органом» «Літературним ярмарком». Віднести це за рахунок випадковості ніяк не можна. «Виставку» української літератури автор зробив сам, і цілком свідомо.

Також сенсентії рад. інтелігента Паляниці про повнокровність української нації за зминок міста з селом і т. ін. теж подані трохи в сумнівному тоні.

Загальне враження від збірки таке, ніби автор із антирадянським нічого спільного не має, але й у радянському житті активної участі не бере. Автор зайняв позицію стороннього спостерігача, тому багато дечого не добачив, багато дечого не відчув.

Щодо формального боку збірки, то треба відзначити, що вся творчість Г. Коцюби має реалістичний напрямок із елементами натуралізму, значний вплив яких помітний найбільше на «Змові масок», що й зменшує літературну вартість твору.

Мова більш-менш добра, хоча трапляються такі слівця, як «заслоняло» (в розумінні—застувало), «манящий зір» (замість зір, що манить). Але таких нових огріхів не дуже багато. На художні образи збірка бідна. Автор хоча й не захоплюється змалюванням природи, все ж статичними моментами твори перетягнені. Автор багато сам розповідає за героїв.

Отже, із вищезазначеними зауваженнями цю збірку можна рекомендувати радянськочитачеві, хоча через свою пересічність—популярності вона не набуде.

Юрко Костюк.

І. ЛИТВИН. «Серед варстатів і металу». Оповідання. ДВУ 1929 р. 18 стор. 35 коп., тир. 5000.

Здається, це звичайнісінька річ, коли б сьогодні, в час такої максимальної уваги до індустріалізації країни з боку радянського суспільства, пішов у бібліотеку чи книжкову крамницю й вибрав книжку, де б у художній формі побачив зображення цього творчого пориву трудящих. Але на жаль—це не так. Література наша (цього року особливо рясна окремими творами й збірками) не дуже то вітає своїх читачів творами, присвяченими цій неабиякій сторінці нашого громадського сьогодні. Тому в великій кількості романів, повістей, збірок, оповідань, новель, як щось «екзотичне» завважуеш маленьку книжечку з наголовком, що, здається, повинен ховати за собою відповідь на читачеві бажання.

Розрізуєш книжечку, читаєш і ледве перемагаєш себе, щоб не відкласти її непрочитану. Про таку живу тему, як раціоналізація виробництва, робітниче винахідництво, участь у цьому русі робітничої молоді, розповідається так шаблонно і (іде правди

діти) так по літературному неписьменно, що зайвий раз переконуєшся в т.м., як мало в збірці інтересного матеріалу для того, щоб зватися хоч приблизно художнім твором. (Хотілося б, щоб автор цієї книжки був хоч трохи в цьому переконаний, він би тоді не видавав учнівських, можливо, перших спроб, а маючи під руками цінний матеріал, старанно опрацьовував би його).

Хоч переконувати письменника в тому, наскільки корисно для нього працювати над собою, над своїм стилем, над словом та композицією творів своїх, не доводиться, але ця книжечка змушує повторити цю пораду, бо всі найкращі заміри її автора пішли на марне. Навряд, чи кожен читач прочитає її до кінця, і навряд, чи переконає вона в чомусь того, хто її дочитає. Взяти хоч би мову. Від початку до кінця твору автор і всі персонажі оповідання розмовляють, чи вірніше, промовляють якоюсь чудернацькою мішаниною канцелярщини з мовою передовиць провінціальних газет на високій темі. Ніякої, не то що оригінальності, натяку на звичайну мову живих людей, нема. Промовляють персонажі довго (2—3 сторінки), один кінчає, другий починає. Довго й нудно. В іншому дописі в стінгазеті знайдеш більше художності. Ось зразок. Промовляє головний персонаж оповідання—комсомолец Гойденко:

«Питання про раціоналізацію за умов будівництва соціалістичного господарства, чи не найголовніше завдання пролетаріату. Це завдання...» і так сторінок на кілька, а за ним другий. З цього привідч згадується порада одного видатного сучасного письменника іншому молодому, але надійному. «Ми порадили, каже він, молодого автора написати твір, де б ні разу не було згадано слів: «куркуль, революція тощо, але яскраво б було видно класову противненість й боротьбу на селі» (за дослівністю не ручусь). Цю пораду можна було б дати авторові оповідання «Серед варстатів». Дотримуватися її йому б варто тому, що, як це видно з твору, автор стоїть близько до виробничого процесу, знає його, видно ще молодий, і як письменник і як людина, не без здібностей, які розвинути треба працею й читанням (не поверхово, а з підходом дослідника й критика), крапних творів сучасних авторів і минулих поколінь.

Творів з робітничою тематикою у нас обмаль. Треба цей огріх у літературі нашої зачепити й головне це зроби́ти автори, що придуть у літературу від варстатів заводських. Перша невдала спроба не повинна лякати автора.

Юліян Зст.

ІВ. КОВТУН. «Крилатий рейд». ДВУ. 1929 р., стор. 54, тираж 5000. Ц. 25 коп.

В. КУЗЬМІЧ. «Польот над Кавказом». (Авіо-експедиція комсомолу). Книгоспілка. 1929 р. Тираж 5000, ст. 108. Ціна 90 коп.

Маємо дві книжки подорожніх вражень комсомольських письменників, учасників авіо-експедиції українського комсомолу до Закавказзя, що відбулася травневими святами цього року. Ця «подія», як на сьогоднішній день, належно відбита в цих двох книжках.

«Крилатий рейд» це—передрук нарисів, що були друковані в «Комсомольці України». Написано їх досить похвально, без достатнього художнього оформлення, досить побіжно переказано основні моменти перельоту. Проте, книжка читається з інтересом. Цьому сприяють гумористичні моменти, що трапляються на сторінках книжки. Не завжди на належній височині мова автора. Маємо такий зразок тавтології: «громадяночка злякано задкує назад». Трапляються частенько русизми.

Видано книжку сіренько. Ціна невелика.

Грунтовніша книжка Кузьміча «Польот над Кавказом». До речі, фактичний матеріал цієї книжки відмінний від першої. Це трапилось тому, що літак, у якому летів Кузьміч, зазнав аварії і його пасажирів відстали та пережили низку пригод, тоді як інші учасники експедиції спокійно долетіли. «Польот над Кавказом»—це справжня «повість» на десять розділів і читається з неослабним інтересом від початку до кінця. З автора добрий знавець авіації, тому в книжці маємо низку оповідань з побуту авіаторів, сторінок з історії авіації тощо. Маємо навіть новий словотвір—«авіонний». В книжці ціла низка описів природи, прекрасних описів, не кажучи вже про те, що всі найголовніші моменти перельоту відображені

в книжці якнайповніше. Ілюстровано книжку гарними малюнками, а гарні малюнки, це—теж рідке явище в наших виданнях.

Молодому комсомольському читачеві ці дві книжки варто прочитати.

С. К.

ЄВГЕН КИРИЛЮК. «Пантелеймон Куліш». (Популярні нариси про українських класиків). ДВУ. 1929 р. Харків-Київ. Тираж 5000. Ціна 40 коп., стор. 91.

Старша генерація істориків літератури порівняно мало цікавилась постаттю Куліша, лише деякі дослідники цікавилися його біографією (Шенрок) та почасти підсумовували його набуток літературний (Маковей стаття в ЛНВ. за 1900 рік), а постать письменника в цілому лишалася не досліджена, лише давала привід критикам говорити на різні теми з українського громадського життя. Але ж постать Куліша, як письменника та критика, чи не найбільша, крім Шевченка, за всіх письменників XIX сторіччя, притягає до себе увагу молодого покоління.

Низка статей: Петрова, в збірнику Шевченка, збірник Академії Наук (Пантелеймон Куліш), передмова М. Зерова до вибраних поезій Кулішевих, передмова В. Петрова до Михайла Чернишенка, а також статті в періодичних виданнях «Червоний Шлях», «Україна», свідчать, що наше покоління дуже зацікавлене літературним набутком Кулішевим.

Звичайно, об'єктивної оцінки Куліша—письменника, літературного критика й поста бути не могло. І справді, надзвичайно тяжко охопити всю різнобічну діяльність Кулішеву. Для цього треба бути й літератором, і істориком, і етнографом, і навіть перекладачем та лінгвістом. Отже спроба І. Ткаченка дати хоч би популярний нарис усіх ділянок Кулішевої діяльності—не досить вдала. Його книжка—це, власне майже хронологічний довідник про деякі праці Куліша з коротеньким, не завжди точним оглядом.

Книжка Кирилюка—популярний нарис—має значно вужче завдання. Не має зовсім огляду критичних, історичних та публіцистичних робіт. Автор свідомо не розглядає та не замальовує всієї Кулішевої постаті. Отож нарис не розгалужується на історичні та етнографічні ділянки і приділяє більше

уваги біографії та літературній діяльності Куліша. Маємо досить популярний нарис біографії, поетичного та художньо-прозового набутку Кулішевого. Перший розділ-біографію Кирилюк подав надзвичайно сумлінно. Безперечно, що автор нарису уважно переглянув усі матеріали. А щодо біографії Кулішевої, то тут маємо досить повні відомості.

Маємо також силу друкованих листів в «Киевской старине» (1897, 98, 99 р.р.), а також чимало неопублікованих ще листів (до Пастихова та до інш.), щоденник Куліша та спогади «Около полустолетия тому назад». Всіма цими матеріалами міг скористатися, і очевидно скористався, Є. Кирилюк. Отже хронологічна сторона біографії, а також деякі літературні впливи, оточення та знайомства, подано в нарисі досить детально. Кожен щабель Кулішевого життя більш чи менш висвітлено й навіть закріплено певним матеріалом. Але ж коли справа доходить до самостійних висновків, то тут значно гірше. Так, маючи на меті відзначити соціальне значення виховання, знайомств і впливів на Куліша, вперше розглянути біографію Куліша за допомогою соціологічної методи, автор нарису збивається. Відзначаючи українсько-козацьке походження Куліша, вплив фольклору ще змалечку, знайомство з творами Гулака-Артемовського та Квітки, Кирилюк цілком не по-марксистському збивається з тону, надаючи занадто великого значення окремому випадку «Російська школа можливо б викоринила всю цю «українщину», коли б не потрапив випадково до Кулішевих рук збірник українських народних пісень, що їх 1834 року видав Максимович» (стор. 2). Звичайно, ми знаємо, що цей збірник—епохальне явище на Україні, і вплинув на Куліша, як і на інших молодих українців. Але ж автор з глибоким соціологічним підходом, не наслідившись б пояснювати лише впливом збірки пісень Максимовича все «українство» молодого Куліша.

В біографії, що подає Кирилюк, маємо також надто велике спрощення в трактуванні такого знаменного для Куліша варшавського періоду. Кирилюк висуває твердження, що виключно через матеріальну скруту «не маючи іншого порятунку, Куліш 1864 р. бере досить відповідальну службу в Варшаві» (стор. 30). Знаючи, що виключно

з ідейних міркувань на цій самій службі був М. Грабовський 1863 р. (відомий польський романіст), знаючи вплив Грабовського та деяких його ідей на Куліша, беручи до уваги надзвичайно напружені стосунки Кулішеві з українським громадянством, безперечно ясно, що не виключно з матеріальних міркувань, не від безгрішшя шукає Куліш порятунку на польській службі.

Інтересне зауваження Кирилюка і про останній період життя Кулішевого, про причини пожежі в Мотронівці (маєток Куліша). Коли можна ствердити й іншими матеріалами (крім повідомлення поліційного урядовця), що Куліш переслідував селян, то це зауваження справді надзвичайно цінне для висвітлення соціального обличчя Кулішевого. Хоча, значчи культурництво Кулішеве, та його розуміння соціальної проблеми, знаючи з щоденника й листів, що він незадоволений був, що йому доводиться мати стосунки з поміщиками, зрештою, знаючи життя Кулішеве на хуторі, коли своїми руками він робив майже всю господарську роботу, і робив цілком ідейно (хуторянські погляди Кулішеві), то можна припустити, що хоч були окремі випадки сутічок з селянами, то лише в випадках крадіжки, а не систематичні. Тому вважаємо, що Кирилюк замало ще має в руках матеріалів, і для певної соціальної картини нехтує матеріалами й фактами, і занадто сміливо робить висновки про ставлення Кулішеве до селян. А коли є справді певні матеріали, то шкода, що їх автор не подав, подаючи думку, що селяни з помсти спалили Мотронівку.

Але ж коли відділ біографії зроблено сумлінно і є спроба підійти до біографії з певною соціологічною аналізою (хоч часто-густо, як бачимо, трапляються спрощення), то в аналізі творчості поетичної, автор нарису ще більше їде за дослідниками. Так, подаючи вже визнану істориками літератури думку («Зеров—Передмова до поезії Куліша; Дорошкевич—Куліш і Милорадовичівна»), що «Досвідки» є переспівом тем народної поезії раннього Шевченка, Кирилюк аналізує вірші, відзначає за Зеровим досягнення збірки, художньо вибагливість деяких віршів, новизну тематики. Для чого тільки в такому популярному нарисі, що в відділі аналізу літературного набутку їде за встановленими вже твердженнями, було агаду-

вати й перераховувати всю велику Кулішеву спадщину літератури? І навпаки, такого важливого моменту, як теорію старо-руської відродження, старо-руської мови, Кирилюк не аналізує, подаючи лише пояснення одним реченням.

Сказати так, як Кирилюк говорить, за старо-руську мову (російську мову Куліш називав старо-руською, вважаючи розвиток її за нерозривний від часів Володимира аж до теперішніх — стор. 59), це не значить пояснити Кулішеві шукання середини між народною мовою та урочисто слов'янською. Згадки за абсолютно ввесь, зовсім не цікавий для широкого читача, літературний набуток Куліша, забирають всю увагу автора, не даючи змоги Кирилюкові детальніше зупинитися на найважливішому матеріалі. І навіть у популярній маленькій книзі читач пропустить половину, бо ця половина є просто коротка біографія малозначних творів Кулішевих.

Така сама картина і в третій частині нарису, де автор аналізує художню прозу Кулішеву. Тут Кирилюк цілком у хронологічному порядку перераховує й переказує майже всі твори Кулішеві. Сумлінно перерахувавши всю літературу, автор подає історію й значення М. Чернишенка, надто детально аналізує всі редакції «Чорної ради» (над ними, правда, Кирилюк спеціально працював, але ж це не значить, що їх треба так детально подавати в популярному нарисі). Проте, на соціальним значенні «Чорної ради» автор сплиняється майже стільки, скільки й на малозначному історичному романі Алексєй Однорог». Абсолютно нема жадного слова про композицію «Чорної ради» за літературні впливи, що тут відіграли чималу роль, і в жанрі, і в типах, і в описах. І навпаки, чомусь свої відомості про Тіка, Новакіса, Гофмана, Кирилюкові спало на думку згадати, розглядаючи етнографічно-фантастичні твори Кулішеві, що більше впливають з народної української поезії, та з фольклорних спостережень Куліша, ніж з літературних впливів Заходу. Безперечно, «Огняний змій», «Про те, що сталося з козаком Бурдюгом на зелені свята» та інші подібні твори, коли й можна пов'язати з літературними впливами й відшукувати аналогії, то спадують на думку скоріше «Чари» М. Вовчка, «Причинна» та «Відьма» Шев-

ченка, «Страшная месть» Гоголя, аніж казки Гофмана або твори Новакіса.

Подає Кирилюк занадто детальну характеристику незначних повістей Куліша — «Майор», «Українські неабудки» та інші.

Ми й так детально спинилися на аналізі цього маленького популярного нарису, бо це є одна з перших спроб застосувати соціологічну методу до цілої постаті з історії українського письменства. На нашу думку — помилки авторів треба застерігти з самого початку, щоб позбавити їх впливу на майбутні аналогічні спроби молодих істориків літератури.

Отже, відзначаємо, як плюс книжки, бажання застосувати соціологічну методу, яка почасти і є в нарисі, але ж на мінус книжки треба віднести великі спрощення, про які згадано вище. Також і певна переобтяженість нецікавим і непотрібним для популярного нарису матеріалом зменшує вражень. Через брак наукових дослідів другорядних творів Куліша, в добрій половині книжки Кирилюк не аналізує цих творів, а переказує їх. В біографії Кулішеві (найкраща частина нарису), а також в аналізі найвідатніших творів поезії і прози, де автор нарису мав змогу скористатися з досить певних уже досліджень, інколи Кирилюк досить чітко і ясно подає матеріал, застосовуючи соціологічну методу. Правда, це подано не завжди вдало.

Автор сумлінно добрав матеріал. Взагалі відчувається, що працював не дослідник, що добре вмів аналізувати й робити висновки, а скоріше сумлінний бібліограф, збирач матеріалів, що не зовсім ще твердо вмів висунути основний стрижень своєї книжки. Проте, книжка, як одне з перших популярних видань про класиків, цінна тим, що подає популярно образ Куліша-літератора з певною соціологічною оцінкою значно повніше й сумлінніше (правда, лише місцями), ніж, наприклад, попередні дослідження, як-от: І. Ткаченка.

До речі, подаючи наприкінці найголовнішу бібліографію про Куліша, чим користувався Є. Кирилюк, даючи певний порядок перерахування праць про Куліша? Невже перші названі в цій коротенькій бібліографії книжки, є найважливіші праці про Куліша?

А. Юровська.

М. ГОДОВАНЕЦЬ. «Парася на Парастасі». Байки. «Плужанин» 1929 р. Тираж 7000, ц. 15 коп.

Байки—рідкий гість на нашому книжковому ринку. Це—загнана ділянка літературного жанру. Зараз ми вже їх здебільшого розглядаємо, як історичну категорію в літературі, категорію, що відходить в область преданія, і тільки декілька людей, «останні з могікан», на чолі з С. Пилипенком ще культивують цей жанр.

Один із цих могікан і є М. Годованець, що оце його книжку байок видає у серії «Весела книжка» видавництва «Плужанин». Найперше треба відзначити невдачу, не ефектну, та й не досить зрозумілу назву збірки «Парася на парастасі»—це звучить, як—поросята на Парнасі, і ніякою мірою не визначає змісту її.

Сімнадцять байок, що є в збірці в більшості присвячено питанням літератури («Цигліз», «Босий», «Геронім»), соціалістичному будівництву, перебудові села, боротьбі з бюрократизмом та підлабузництвом тощо. Тематика—цілком сучасна. В зв'язку з цим виникає загальне питання—наскільки актуальний байковий жанр у сучасній літературі. На це питання треба дати позитивну відповідь. Байка, як одна з категорій гумору та сатири, має право на існування. В наші часи, байка іноді переростає у віршований фейлетон, але від цього вона не перестає бути байкою. Байка найприступніша форма віршу. Вдалим метафорами та алегоріями вона повинна картати темні явища нашого життя та побуту, викривлення класової лінії, ідк висміювати наші хиби та болячки. Автор ці моменти в значній мірі відбив. Свого читача книжка знайде, а це ж—головне.

Треба зазначити авторові на такі вади: низький рівень версифікаційної техніки. Часом його вірш переходить у рублену прозу, недотримано розмірів, погані рими. Хоч це й не має такого першорядного значення як у поезії, проте мінімум технічних вимог щодо віршування все ж треба задовольнити. Подруге, авторові, з повною відповідальністю за ці слова, можна закрити вульгаризацію мови, припущення вульгаризмів, взагалі некультурність мови як-от: погльогали, тирингає, штиринаццятальові (словечко), агаєв весело потяг тоїни, прокалаандав, очі

лупять, піснієш (?) і т. інш. До того ж римувати очі—ночі, навіть у байках незручно. Помітно зловживання епітетом—мужики, мужицький.

З окремих байок треба відзначити «Фортеп'яно й сопілочка», що в шій автор гудить фортеп'яно та вихваляє «рідну сопілочку». Об'єктивно це сприймається, як апологетика просвітянщини. Наївно звучить також байка «Не нашої породи», скерована проти націоналізму, де націоналіст порівнюється... з цуденям. Це—непереконливо. Іноді автор не додержує своїх метафор. Так у байці «П'явки» про них говориться—«бо сосуть кров наче куркулі». «Мораль сей басні»—ті ж куркулі...

На останку побажаємо авторові, за його висловом: «на слів крилатому коні летіть туди, де світяться огні Жовтневої культури». Так. Культури наї, культури!

Ст. К.

І. ОПАТОШУ. «Роман конокрада». Переклала з єврейської Зінаїда Йофе. Вид. «Пролетарій». 1929 р. Стор. 126. Ціна 75 к.

Твори сучасної єврейської літератури, російською та українською мовами перекладаються дуже безсистемно та й не сумірно. Цей безперечний факт уже давно усвідомили наші видавництва, проте до цього часу нічого не вжили більш-менш реального в справі впорядкування популяризації найкращих зразків сучасної єврейської літератури. Окремі книжки, що вийшли у видавній Держвидавом РСФРР серії «Творчество народов СССР», як відомо, не викликали нічого, крім нарікань, цілком справедливих.

Виятком є видавництво «Пролетарій», що за порівняно короткий час видало книжки М. Данієля «Покнутые особняки», М. Тайтша «Дом на Чеботарской» та розглядану зараз книжку, повість І. Опатошу—«Роман конокрада».

«Роман конокрада» написаний значно уміліше за композиційно примітивні книжки Данієля та Тайтша, але ж поступається перед ними соціально-економічною цінністю. Показуючи побут євреїв-конокрадів, що розвинули свою діяльність на польсько-прусському кордоні (з деяких побіжних вказівок можна здогадатися, що дія відбувається 1905—1908 років, принаймні до імперіалістичної війни), автор всю увагу віддає пе-

реважно лише «романові конокрада» Занвеля з Рахіллою—дочкою багатія-городника Носою. Але Опатошу цього не досить, і він через свою невеличку книжку ще проводить «романи» Занвеля з Бейлею—жінкою конокрада Градуля. Окрім цього ще маємо сцени зустрічей Занвеля з «гулящою» Манькою і «пікантний» епізод з блондинкою з «Вікторії».

Отже не диво, що в повісті Опатошу побут конокрадів не розгорнутий, а деякі цікаві моменти (особливо арешт Іллі Віленця) просто зійняті.

Як же відображає Опатошу численні «романи конокрада» Занвеля? Можна з певністю сказати, що письменник пішов по лінії найменшого опору. За доказами ходити далеко нема чого, треба лише два-три рази, хоч би наважачи розгорнути розглядану повість. Ось, приміром, як змальовує Опатошу зовнішність головного героя: «В комнату вошел широкоплечий паренё с детским выражением голубых глаз *). Он сдернул с головы шапку рассыпавши по вспотевшему лицу кольца лняных кудрей и небрежно швырнул ее на стол» (стор. 9). Та ще дешевше, а іноді й пошло виходить в Опатошу відображення відносин Занвеля з Рахіллою. В таких випадках Занвель перетворюється просто на персонажа з бульварного роману. Виписані мною окремі найхарактерніші рядки, переконливо стверджують вищесказане: «На огороде ждет его (Занвеля—Гр. Г.) Рахиль. Он ложится у ее ног и как верный пес смотрит в ее черные глаза» (стор. 12); «Но каждый раз при встрече с ней (Рахіллою—Гр. Г.) он (ну—ясно що Занвель—Гр. Г.) забываю о принятом рещении и превращаясь в верного пса преданно ловавшего взгляд хозяйки»... (стор. 13) «Занвель крепко прижал ее (Кого? Рахиль—здогадалимо відповідає читач—Гр. Г.) к себе. Рахиль рыбкой трепетала в его объятиях, словно хотела всем существом своим войти в его широкую богатырскую грудь» (стор. 28).

*) Підкреслення тут і далі моє. До речі зауважу, що в своїй рецензії я навожу цитати тільки з першої чверті «Романа конокрада».—Гр. Г.

До цих «перлів» додати нічого, вони й так досить красномовні.

І все ж, коли б запитати, чи варто було перекладати і видавати окремою книжкою повість Опатошу, доведеться відповісти позитивно.

З творчістю Опатошу читач міг ознайомитися хоч би з цікавого роману «В польських лісах», що його видав у перекладі українською мовою декілька місяців тому «Український Робітник». В цьому романі яскраво й глибоко показано коріння і оголено філософію хасидизму.

«Роман конокрада», як уже було зазначено, безперечно в багатьох місцях хибує, але й у ньому маємо чимало цінного. Щоб не бути голословним, посилаюсь хоч би на розділи, присвячені весіллю сестри Занвеля—Хани, і особливо на добре зроблений епізод переходу кордону Занвелем. Отже, повість Опатошу, не вважаючи на те, що вона не лишає цільного враження, право на видання заслуговує.

Перекладений «Роман конокрада» в цілому не погано. Але іноді трапляються не оброблені речення на зразок: «Девушки давились смехом и, толкая друг друга, перешептывались» (стор. 20); «Хана окончательно сгорела от смущения, бросила работу на стол и растерянно оглядывалась по сторонам (стор. 24)».

Також маємо в «Романі конокрада», специфічні рядки, що були, мабуть, перекладені буквально. Зразок: «Ну, больше мне не надо было. Как смерит он меня своими воровскими глазами, как завернет мне благословение, так мне даже материнское молоко приснилось» (стор. 32)». В перекладі російською мовою—це звучить фалшиво.

Гр. Г.

ЕРІХ МАРІА РЕМАРК. «На західному фронті без змін». Переклад з німецької мови Ж. Бургардт. Вступна стаття В. Іванушкина. Київ, «Сяйво». 1929 р. Стор. 181. Ціна 1 крб.

«На західному фронті без змін»—роман німецького письменника Еріх Марія Ремарка написано на тему світової війни 1914 року. На цю тему написано багато книжок, але це найбільшого речі патріотичного характеру, це—своєрідні «гімни батьківщині» бур-

жуазних письменників, що зовсім не зачіпають соціального боку подій.

Ціком осторонь стоїть відомий роман «В огні» (історія одної чоти) сучасного французького письменника Анрі Барбюса. З майстерністю великого художника Барбюс нещадно зриває з війни її патріотичне залицало і яскраво показує всю огиду, весь жах світової війни, яскраво показує, кому ця війна була потрібна. Книжка «В огні» належить до світових шедеврів в антимілітаристичній художній літературі.

В романі «На західному фронті без змін» здається, що соціальний момент події світової війни затушковано. З цього навіть скористалась була німецька буржуазія, визначивши цей роман, як талановитий патріотичний твір. Але справді—це не так.

Еріх Марія Ремарк малює в своїй книжці жах війни крізь призму відчужень і спостережень кількох німецьких солдат, що приєднують між собою. У творі немає місця жодному «геройству» чи патріотизмові. Автор художньо розвинув романтику капіталістичної війни, показавши огиду й жахливу її дійсність. В одному розвинувому показові дійсності, в одному розвинуванні патріотизму і полягає соціальна цінність роману Ремарка.

— Чому взагалі буває війна?—питає один з героїв цього роману.—Мабуть є люди, яким вона дає користь... Але я до тих людей не належу... І все. Ніби тільки натяк на соціальні коріння війни.

Так, солдати до тих людей не належать. Війна корисна саме для тих, що не воюють, тим, що сидять у тилу і на крові й гарматним м'ясі «захисників батьківщини» скажено спекулюють, загібаючи до кешені величезні прибутки. Капіталістична війна дає користь самим капіталістам. До цього висновку мусив би прийти зрештою ремарківський солдат, до цього висновку приходить і читач.

Ось що, трохи нижче, каже той самий німецький солдат французькому солдатові, вже мерцві: «Сьогодні—ти, а завтра—я. Але, коли я врятуюсь, тоزاریшу, то я боротимусь проти цього, що нас обох розбило: тобі життя, а мені?—Теж життя. Я обіцяю це тобі, товаришу. Цього більше не буде».

З художнього боку книжка лише як найкраще вражає. Звертає увагу якийсь своєрідний лаконічний стиль, що так пасує

до тих малюнків у шапках, що їх подіє автор.

Б. ТРАВЕН. «Корабель Смерти». Роман. Переклав з німецької мови Е. І. Грейнер-Гекк. «Московский Рабочий». 1929 р., стор. 326. Тираж 6.000. Ціна 1 крб. 60 коп.

Зважаючи на назву, можна було б гадати, що «Корабель Смерти» належить до тих авантурних романів, що обов'язково мають контрабандистів, піратів, чуму на пароплаві, корабельну катастрофу і т. п. Твір Б. Травена належить до глибоко соціальних художніх речей у західно-європейській літературі. Авантурі задля авантури тут місця немає.

«Корабель Смерти»—це той корабель, що вже відслужив свою службу. Його треба було б уже віддати на дрова, але власний корабель хоче добре заробити навіть на останніх його хвилинах.

Ненажерливий халяві-капіталіст дає наказ інсценувати корабельну катастрофу, щоб таким чином одержати від страхового товариства велику страхову премію. Що з того, що підчас цієї катастрофи мусить загинути команда? Аджеж матроси—це тільки раби, раби корабельної машини, раби свого хазяїна-капітала.

Звісно, капітан та найближчий до нього командний персонал урятовуються, бо вони ззадалегідь уже приготували собі шапочки, але матроси мусять загинути. І що більше їх загине, то менше буде шансів на те, що хтось із них зробиться небажаним свідком і оповідачем про ті порядки, що були на заступленому кораблі.

Зовні, «корабель смерті» майже не відрізняється від інших кораблів. Адже корабельні власники мусять старанно заховувати справжній стан їхнього «смертника», бо інакше вони не дістануть страхової премії. Тільки звичне око довідчене морське може побачити цей стан.

Звичайно, охочих піти працювати на «корабель смерті» немає. Туди йдуть тільки ті, що ні однак уже нікуди йти, бо капіталістична машина вже витісала з них усі жили. І тоді капітан вживає всіх заходів, щоб поповнити свою команду. Заходи ці—обдурювання і насильна вербовка.

На такий корабель потрапляє герой роману Травена. В незабутніх жакхливих картинах подає автор невимовно важке життя і роботу в корабельній кочегарці, подає жакхливі умови матроського життя й побуту.

Травен картає в своєму романі взагалі всю систему капіталістичного суспільства, систему паспортів і поліцаїв. Зла іронія, ідкий сарказм на адресу капіталістичного врядування лише з кожної сторінки роману. Гірко насміхається автор над системою, за якої людину без пашпорту не вважають за людину і намагаються її випровадити за межі держави. Виходить, що безпашпортному взагалі немає місця на землі.

Але головну увагу в своєму творі. Б. Травен віддає все ж змалюванню каторжного побуту матросів на «кораблі смерті». Сумом і жахом віє зі сторінок роману, де описано надлюдську працю матросів на засудженому на загибель кораблі «Юрикка».

Подавши картину за картиною, автор «Корабля смерті» зриває романтичний серпанок, яким окутано ім'я капітана чи матроса і морську мандрівку. Правдиво й нещадно в своїй жакхливій дійсності малює Травен те, що сховано буває за цією морською романтикою.

Російською мовою роман «Корабель смерті» вийшов уже в кількох виданнях. Дуже шкода, що наші українські видавництва так запізнались із виданням цієї прекрасної книжки.

БРУНО ЯСЕНСЬКИЙ. «Я жгу Париж». Роман. «Московский Рабочий». 1929 р. Стор. 317. Тираж 10.000. Ціна 1 крб. 85 коп.

Так само, як і книжка Травена «Корабель смерті», роман «Я жгу Париж» молодого польського пролетарського письменника досі ще, на великий жаль, не перекладено

українською мовою. Подібні твори треба видавати всіма мовами. Треба розповсюджувати їх у мільйонах примірників.

Роман «Я жгу Париж» Бруно Ясенський написав як відповідь на обурливий брехливий твір буржуазного французького письменника Поля Морана під назвою «Я жгу Москву», де Моран зло висміює Червону Москву і радянський Союз.

«Я жгу Париж» — це твір, в якому з надзвичайною майстерністю відбито грандіозну велетенську боротьбу двох світів — капіталу і праці. «Я жгу Париж» — твір, що захоплює своїм гімном боротьби, що викликає ентузіазм і волю до конечної перемоги робітничої класи у всьому світі.

Нещадно розвинчує Бруно Ясенський відому «волю» і «демократію» в буржуазних країнах. Живими, яскравими фарбами малює він усю «привабливість» великого капіталістичного міста, з розпустою, з безробіттям, з робітництвом, що єдиний господар над їхнім життям — пан фабрикант.

Подає автор малюнки й Китаю, китайських кулі і їхню революційну боротьбу. Все це вміло пов'язано в інтересний сюжет.

Звертає на себе увагу авторова мова і взагалі його художні засоби. Автор не зупиняється над тим, що деякі його образи, чи порівняння будуть трохи сміливі і незвичайні. Якраз оця сміливість, оця художня широчінь робить твір оригінальним, свіжим, своєрідним. Ось яка, наприклад, у автора брукована вулиця: «Голая, шершавая мостовая — лысые оскальчиванные черепа жиезем закопанной толпы». І подібні образи безліч у всій книжці. Художнім словом Бруно Ясенський орудує з надзвичайною майстерністю і розмахом, поєднуючи це з глибоким соціальним підходом до того, про віщо він пише.

Ю. Ч.

З М І С Т

	Стор.
Ярослав Гримайло—Дніпрельстан	3
Ів. Семиволос—Ранок у кварталах	4
Любомир Дмитерко—Нотатки у бльок-ноті	5
А. Кушніров—Тривка земля	6
Віт. Чигирин—Оповідання від першої особи	13
С. Петренко—Наталка	18
Д. Надіїн—Степан Мацалига	34
Володимир Іван—Велика справа	37
М. Трублаїні—Великий рейс	48
І. Кісельов—У руському селі	64
Лист В. Блакитного (Еллана)	69
А. Давид—Образ Василя Чумака в українській художній літературі	73
К. Маслівець—З історії осетинської літератури	83
Літературно-мистецька хроніка: Резолюція пленуму інституту Тараса Шевченка; Протест Всеукраїнської Спілки Пролетарських письменників—ВУСПП і „Молодняка“; Плямуємо ганебну роботу зрадників; З нагоди виступу Л. Авербаха; Виїзд письменників на села—С. К. Лист до редакції	90-93
Серед книжок та журналів: І. П'ятковський—Хто вони?; О. Слісаренко. „Зламаний гвинт“—Г. Гельфандбейн; Гордій Коцюба. „Змова масок“—Юрко Костюк; І. Литвин. „Серед варстатів і металу“—Юліян Зет; Ів. Ковтун „Крилатий рейд“; В. Кузьміч. „Польот над Кавказом“—С. К.; Євген Кирилюк. „Пантелеймон Куліш“—Л. Юровська; М. Годованець. „Парася на парастасі“—Ст. К.; І. Опатошу. „Роман конокрада“—Гр. Г.; Еріх Марія Ремарк. „На західному фронті без змін“; Б. Травен „Корабль смерті“; Бруно Ясенський. „Я жгу Париж“—Ю. Ч.	94—111

69-216